

**SPORT
GAAT NIET
VANZELF**

**POLITIEK, KOM
IN BEWEGING!**

202500474

De Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. Bureau woordvoering Kabinetsformatie
De informateur, de heer Van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 E.A. Den Haag

Arnhem, 17 november 2025

Betreft: Sport brengt ons samen, maakt ons weerbaar en sterk

Geachte heer Van Haersma Buma,

Allereerst willen wij u namens de gehele sportsector feliciteren met uw benoeming tot informateur. Wij schrijven u om het belang van sport tijdens deze formatie op de agenda te zetten en zo sport te laten bijdragen aan de positieve agenda voor de komende jaren.

Iedereen kent dat moment. De stilte vlak voor het fluitsignaal. De spanning langs de lijn. Het juichen na een doelpunt, het troosten bij verlies. Op dat moment doet afkomst, leeftijd of overtuiging er niet toe. Daar, op het veld, in de zaal of op straat, zijn we allemaal gelijk. Dat is de kracht van sport.

Sport brengt ons samen, maakt ons weerbaar en sterk. Het houdt ons gezond, brengt mensen bij elkaar en leert generaties omgaan met winst en tegenslag. In elke wijk, in elk dorp, in de sportschool en in elk stadion zien we wat sport kan doen: het maakt Nederland sterker, gezonder en hechter.

U kent de cijfers: de stijging van obesitas en diabetes bij kinderen, de groeiende mentale druk bij jongeren, de kwetsbaarheid van ouderen en de stijgende zorgkosten. U ziet hoe beweegarmoede toeneemt, met gevolgen voor volksgezondheid, arbeid en sociale veerkracht. U merkt hoe de verschillen in onze samenleving scherper worden, hoe debatten verharder en hoe iemands inkomen of achtergrond steeds vaker bepaalt of iemand de kans krijgt op een gezond, verbonden en actief leven.

Juist daarom is sport geen luxe of bijzaak, maar een fundament voor onze samenleving. Sport levert elke dag opnieuw een positieve bijdrage aan gezondheid, samenhang en weerbaarheid. Maar dat gaat niet vanzelf. Samen met de sportsector, het bedrijfsleven en de overheid moeten we de voorwaarden blijven scheppen waardoor mensen kunnen beginnen met sporten en een leven lang kunnen blijven bewegen. Alleen dan kunnen we de maatschappelijke uitdagingen echt het hoofd bieden.

De partijen aan uw tafel erkennen dat. In hun verkiezingsprogramma's staat onmiskenbaar dat sport en bewegen bijdragen aan preventie, aan gezondheid, aan sociale binding en aan de vitaliteit van Nederland. Die gedeelde overtuiging biedt een unieke kans. Laten we die nu benutten en sport de plek geven die het verdient: aan de formatietafel, als bouwsteen van een gezond, weerbaar en verbonden Nederland.

De keuze ligt nu op tafel. Kiezen we voor een sport- en bewegewet die het recht op sport en bewegen voor iedereen vastlegt? Kiezen we voor extra investeringen om de sportinfrastructuur te versterken en sport toegankelijk en betaalbaar te houden? Als we dat doen, kiezen we voor een weerbare, gezonde en vitale samenleving. Dat is de politieke keuze die nú voorligt.

Raakvlakken in partijprogramma's over sport en bewegen

- **Gezondheid en preventie:**
Sport en bewegen worden door beide partijen gezien als essentieel voor een gezonde, vitale samenleving. Ze dragen bij aan fysieke én mentale gezondheid en zijn onmisbaar in de aanpak van stijgende zorgkosten.
- **Sociale samenhang en inclusie:**
Sport verbindt mensen en versterkt gemeenschappen. Iedereen moet veilig kunnen sporten, ongeacht afkomst, achtergrond, beperking of inkomen.
- **Ruimte voor sport:**
Bij woningbouw en gebiedsontwikkeling moet structureel ruimte zijn voor sport, spel en beweegvriendelijke openbare plekken. Dit is cruciaal voor leefbaarheid in dorpen en steden.
- **Onderwijs en jeugd:**
Meer samenwerking tussen onderwijs en sport om de beweegvaardigheid bij kinderen te vergroten en dagelijks bewegen vanzelfsprekend te maken.
- **Sportinfrastructuur en duurzaamheid:**
Onderhoud, uitbreiding en verduurzaming van sportaccommodaties vragen om gerichte investeringen en ondersteuning van sportverenigingen.
- **Waardering voor vrijwilligers:**
Vrijwilligers zijn het fundament van de sport. Zij verdienen structurele waardering, ondersteuning en minder regeldruk om hun werk goed te kunnen doen.

Oproep aan de formerende partijen

Laten we sporten en bewegen erkennen voor wat het werkelijk is: geen bijzaak, maar een fundament voor een gelukkige, gezonde, vitale en verbonden samenleving. Sport verdient een kabinetsbrede visie en langjarige borging die beleidsterreinen als jeugd, onderwijs, welzijn, zorg, veiligheid, verduurzaming en de inrichting van onze leefomgeving met elkaar verbindt. Door sport en bewegen preventief en structureel in te zetten, benutten we hun unieke vermogen om mensen te verbinden, gezondheid te versterken en maatschappelijke weerbaarheid te vergroten. Wij rekenen erop dat de partijen hun ambities omzetten in concrete maatregelen om sport toegankelijk, betaalbaar en bereikbaar te maken als basisvoorziening voor iedereen. Zo bouwen we samen aan een sterk, vitaal en weerbaar Nederland waarin de maatschappelijke waarde van sport en topsport volledig wordt benut.

Namens de sportsector vragen we de formerende partijen om:

1. In te zetten op een weerbare, gezonde en vitale samenleving door meer te investeren in de groei van de breedtesport en topsport om de maatschappelijke waarde van sport te verzilveren.
2. Een sport- en bewegewet in te voeren om het recht op sport en bewegen voor iedereen vast te leggen en het fundament van de sport te versterken. Maak Nederland weerbaar en sterk door in de wet te verankeren:
 - richtlijnen voor gemeenten te ontwikkelen voor voldoende en nabije sport- en beweegplekken: in steden en dorpen en specifiek bij woningbouwontwikkeling.
 - ondersteuning voor alle type sportaanbieders en gemeenten met gerichte regelingen om deze sport- en beweegplekken efficiënt, duurzaam, toegankelijk en betaalbaar te kunnen ontwikkelen en gebruiken.

Wij wensen u veel succes aan de informatietafel en gaan graag verder met u in gesprek, namens de brede sportsector bestaande uit maatschappelijke sportorganisaties, 6.000 sportondernemers, 22.000 sportverenigingen, 79 sportbonden en de vele vrijwilligers die zich met vereende krachten inzetten voor sport en samenleving.

Voor vragen of opmerkingen en het maken van een afspraak kunt u contact opnemen met Ester Helthuis (Ester.Helthuis@nocnsf.nl; 06 - 42 44 10 57).

Wij geloven in de kracht van sport.
Maar sport gaat niet vanzelf! De bal ligt nu bij de politiek.

Met vriendelijke groet,

Marc van den Tweel
Algemeen directeur NOC*NSF

Hanne van Aart
Voorzitter Maatschappelijke Organisaties Sport

Lodewijk Klootwijk
Directeur-bestuurder Platform Ondernemende Sportaanbieders

Brigitte Musters
Voorzitter Sportkracht12

Vincent Thijssen
Voorzitter Vereniging Sportbedrijven Nederland

Jan Dirk van der Zee
Directeur-bestuurder KNVB

Pakket
Van Geen Bon

Aangetekend Verzekerd

Uw track & trace code: VZ 000W J2FG
Volg uw zending op vindmijnzending.nl

1008324

Postbus 302, 6800 AH Arnhem

R2	RT-SCB-B	GV-LO 1003
-----------	-----------------	-------------------

 Postbus 20018 2500EA
Naam: 2e Kamer der Staten Generaal
Adres: Prinses Irenestraat 6, 2595BD

Afzender:
NOC-NSF
Papendallaan 60
6816 VD Arnhem
NL

Cyclon

1 van 1
9:00 en 18:00

Tweede kamer.
t.a.v. Bureau woordvoering
kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA 's-Gravenhage

NL Y 9

9jSWp64BUZ4I3X6nVpF5f3

Afzender:
Cyclon sortering / Geen Bon
Postbus 40153
8004DD Zwolle

Franco

POSTNL AVG

tweede kamer
t a v bureau woordvoering
Postbus 20018
2500EA 'S-GRAVENHAGE

1 Collo

3SMQXY509619741

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Sportsector
T.a.v. M. van Tweel
p/a Postbus 302
6800 AH Arnhem

Kenmerk: 202500475

Den Haag, 1 december 2025

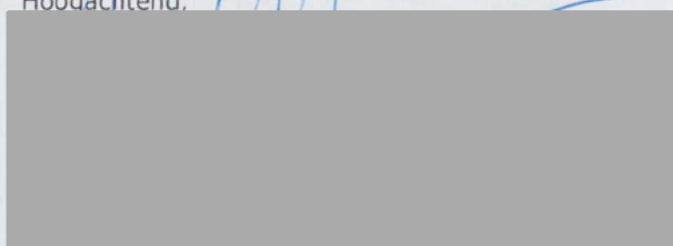
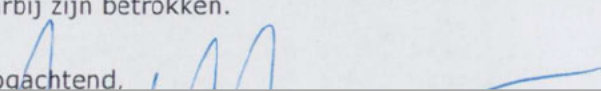
Geachte heer Van Tweel,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

202500476

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Geachte heer Van Haersma Buma, Onderhandelaars,

Hoe bewaken we dat het debat over de toekomst van de zorg gaat over lange-termijn gezondheidswinst in plaats van korte termijn financiële ruimte alleen? Hoe zorgen we ervoor dat passende zorg leidend is bij de verdeling van personeel? En, hoe voorkomen we dat SEH's steeds vaker dichtmoeten door SEH noodstops of dat er straks onnodig slachtoffers vallen door lange wachttijden zoals nu al gebeurt in het Verenigd Koninkrijk?

De toekomst van de acute zorgketen zou in de formatie een cruciaal onderwerp moeten zijn. We voorkomen een nieuw Zuyderland-debat alleen als we de oorzaken aanpakken van het verdwijnen van (reguliere) acute zorg in de regio. De meeste winst op het gebied van begroting en gezondheid maak je niet door snelle bezuinigingen en doorgaan op dezelfde weg. Dit doe je door **structurele financiële keuzes** en door de **verdeling van personeel op basis van gezondheidswinst in plaats van perverse financiële prikkels**.

Stappen richting de concentratie van hoog specialistische zorg zijn wat ons betreft verklaarbaar, maar alleen op de expliciete voorwaarde dat er voldoende **regie is op** het gebied van de **spreiding van reguliere (acute) zorg**. Spreiding van reguliere (acute) zorg kan zonder extra financiering en zelfs tegen minder kosten dan nu het geval is.

Graag nodigen wij u uit om samen de acute zorg vorm te geven. Wij kijken over onze eigen schaduw heen naar de mogelijkheden in de gezondheidsparagraaf in het regeerakkoord om onze zorg klaar te maken voor de toekomst. Ook bent u van harte welkom om bij ons werkbezoek te komen. Als aftrap voor de discussie hebben we bijgaand fiche gemaakt.

Voor vragen kunt u contact opnemen met [redacted]
of [redacted].

Namens de Coalitie Acute Zorg [redacted]

Hartelijke groet, [redacted]

Ada Grootenboer-Dubbelman,
Voorzitter Gemeenten met een Regionaal Ziekenhuis (GRZ)

Marieke Smith,
Voorzitter Koninklijke Nederlandse Organisatie van Verloskundigen (KNOV)

Yara Basta-Bos,
Voorzitter Nederlandse Vereniging van Spoedeisende Hulpartsen (NVSHA)

FICHE: SCHAALVERGROTING VERSUS NABIJHEID VAN ZORG

1. BLIJVEN DOORGAAN MET SCHAALVERGROTING EN CONCENTRATIE LEIDT TOT KOSTENSTIJGING EN KWALITEITSVERLAGING:

De afgelopen jaren zijn er veel regionale ziekenhuizen afgeschaald. Sluiting of afschaling van de SEH en acute verloskunde was daarbij vaak de spreekwoordelijke kanarie in de kolenmijn. Daarbij gaan niet alleen belangrijke sociale en economische voorzieningen voor de regio verloren, ook staan toegankelijkheid en nabijheid van acute zorg onder druk. Toch blijft het patroon van sluiting en afschaling zich steeds herhalen. Bij de lijst met potentiële ombuigingen van het Ministerie van Financiën voor 2025 wordt, mede op basis van onderzoeksresultaten, uit 2013, op tafel gelegd dat 'concentratie en sluiting SEH's acute zorg' en 'sluiting deels in de nacht' kan leiden tot een kostenbesparing van respectievelijk 135 en 55 miljoen, terwijl recenter en breder onderzoek van ACM (2014, 2017) en TNO (2022) naast kwaliteitsverlaging vooral ook kostenstijging laat zien. De Nederlandse ziekenhuizen zijn daarbij inmiddels verhoudingsgewijs groot, en al groter dan de optimale schaal. We weten bovendien dat schaalvergroting en concentratie uiteindelijk leiden tot uitstroom van schaars personeel.

2. CONCENTRATIE BEPERKEN TOT HOOGSPECIALISTISCHE ZORG: Schaalvergroting, concentratie en volumenormenten zouden zich volgens ons alleen moeten richten op "hoog-specialistische zorg". Voor de 5% hoog specialistisch (acute) zorg blijkt er mogelijk (gezondheids)winst te behalen in concentratie of schaalvergroting. Door elke ambulance wordt nu al op basis van een wettelijk kader en eerste diagnose bepaald of de auto doorrijdt naar een level 1 traumacentrum of hooggespecialiseerd ziekenhuis, of naar een algemeen en regionaal ziekenhuis. Maar voor 95% reguliere acute zorg is het effectief en efficiënt dat de zorg in het netwerk rondom de patiënt plaatsvindt en hulpverleners zoals de huisarts en de SEH-arts elkaar goed kennen. Dit is extra belangrijk met de toenemende gezondheidsverschillen in de maatschappij die vaak gebaseerd lijken op sociaal economische verschillen.

3. GEEN CONCENTRATIE, ZONDER REGIE OP SPREIDING: De situatie rondom de regionale ziekenhuizen escaleert op dit moment verder. De voorbereiding op de eerste tranche concentratie via volumenormenten (per 2026) laat zien dat de samenwerking in sommige regio's eerder is verslechterd dan verbeterd. Capaciteit en expertise dreigen de regio definitief te verlaten. We vragen de minister om aandacht voor deze zorgelijke geluiden en regie op de spreiding van zorg, niet alleen op concentratie. Dit kan door de implementatie van het groeipad budgetbesteding in ieder geval voor juli 2026 af te ronden, zodat versterking van de financiële positie van regionale ziekenhuizen (zoals beoogd door het ministerie) per uiterlijk 2028 gerealiseerd kan worden. Het gaat daarbij slechts over een herverdeling van beschikbare middelen en dit kan dus budgetneutraal/zonder additionele kosten.

4. FOCUS OP INNOVATIE, MAAR VERMIJDT KWALITEITSINFLATIE: Het Kwaliteitskader Spoedzorgketen bevat minimale eisen en richtlijnen voor de hele spoedzorgketen, van huisartsen tot ziekenhuizen en ambulancezorg. Herzieningen zijn tot nu toe vooral gericht geweest op het verbeteren van de spoedzorg. Onlangs is er ook een flinke slag gemaakt met het verbeteren van de kwaliteitsregistraties. Met de huidige pogingen tot het omzeilen van de kwaliteitsnormen slaan we een verkeerde weg in. Deze pogingen leiden tot wantrouwen, verwarring bij inwoners en patiënten en vooral ook tot slechtere zorg. Binnen het kwaliteitskader zijn er al vele innovatieve vormen van SEH-zorg beschikbaar. Denk daarbij bijvoorbeeld aan de situaties in Meppel en Den Helder. Ook is er binnen het kader ruimte om de broodnodige samenwerking tussen huisartsenpost en SEH verder uit te bouwen en voor goede samenwerking tussen SEH's onderling. We vragen het kabinet te sturen op innovatie zonder kwaliteitsinflatie. Het is wat ons betreft een teken aan de wand voor de preoccupatie op winst en kostenbesparing dat innovatieve projecten zoals de Wijkkliniek in Amsterdam Zuidoost (gericht op acute zorg voor ouderen en herstelgerichte ondersteuning) verdwijnen door gebrek aan structurele besteding vanuit de zorgverzekeraars.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Coalitie Acute Zorg
T.a.v. Y. Basta-Bos
p/a Hollandiaweg 3C
6541 BL Nijmegen

Kenmerk: 202500477

Den Haag, 1 december 2025

Geachte mevrouw Basta-Bos,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Bluma
Informatieur

Datum: 25-11-2025

Geachte heer Van Haersma Buma,

Graag bied ik u namens VEMOBIN – de Nederlandse raffinage- en brandstofsector - een brief aan met onze prioriteiten voor het nieuwe regeerakkoord. Daarin schetsen wij hoe de Nederlandse energie- en basisindustrie een cruciale rol vervult in zowel de economische kracht van Nederland als in de verduurzaming van de energievoorziening en leveringszekerheid van hoogwaardige brandstoffen voor de Nederlandse krijgsmacht en onze NAVO-partners.

Wij benadrukken daarin vijf noodzakelijke randvoorwaarden om de energietransitie uitvoerbaar te maken én de dreigende de-industrialisatie te keren:

- I. Herstel het gelijk speelveld en verlaag de energiekosten, zodat productie en strategische capaciteit in Nederland kunnen blijven.
- II. Versnel klimaatinvesteringen met voorspelbaar, gericht financieel beleid, waaronder voldoende SDE-middelen voor de komende jaren en realisatie van het Aramis-project (CCS).
- III. Bouw de energie-infrastructuur snel uit en voorkom toekomstige milieuproblematiek, zodat bedrijven weer kunnen investeren en de militaire brandstofketen robuust blijft.
- IV. Voer geïntegreerd, Europees georiënteerd industriebeleid dat concurrentiekracht herstelt, innovatie stimuleert en oneerlijke concurrentie van buiten de EU tegengaat.
- V. Bevorder naast de elektronentransitie ook de molecuultransitie door technologieneutraal beleid te voeren, bijvoorbeeld op verzorgingsplaatsen langs Rijkswegen.

Wij hopen dat deze aanbevelingen kunnen bijdragen aan uw formatieadvies en aan een regeerakkoord dat economische kracht, veiligheid en duurzaamheid met elkaar verbindt. Uiteraard lichten wij onze inzichten graag nader toe.

Met vriendelijke groet,

Dhr J.W. van den Beukel
Directeur

Namens de Vereniging Energie voor Mobiliteit en Industrie (VEMOBIN) willen wij uw aandacht vragen voor het belang van een krachtig energie- en industriebeleid in het komende regeerakkoord. VEMOBIN vertegenwoordigt zeventien bedrijven die energie leveren voor transport en grondstoffen voor de industrie. Onze achterban verwerkt circa 1 miljoen vaten olie per dag tot brandstoffen en chemische producten, gelijk aan 47 megaton koolstof per jaar. Daarnaast vervult de sector een essentiële functie in de energie- en brandstofzekerheid van de Nederlandse krijgsmacht en NAVO-bondgenoten: 60% van de kerosine die door het NAVO-pijpleidingsysteem gaat, komt uit Rotterdam. Wij staan klaar om fors te investeren in verduurzaming en nieuwe energiebronnen voor mobiliteit en industrie, maar daarvoor is een beleidsklimaat nodig dat economische kracht, veiligheid en duurzaamheid bijeenbrengt.

Tegelijkertijd staat het voortbestaan en de concurrentiepositie van deze industrie onder druk. Onze elektriciteits- en CO₂-kosten behoren tot de hoogste van Europa, tot wel 65% hoger dan in omliggende landen, terwijl netwerkkosten in korte tijd zijn vertienvoudigd. Het risico is dat Nederland niet de minst duurzame bedrijven verliest, maar juist de meest efficiënte en concurrerende. Dat ondermijnt het speelveld, vertraagt het behalen van klimaatdoelen en raakt uiteindelijk ook de militaire brandstofvoorziening waarvoor Nederland een knooppunt is.

Regeldruk, trage vergunningverlening en versnipperde eisen leiden tot ernstige vertraging bij de aanleg van cruciale energie-infrastructuur. Nationale en regionale afwijkingen, zoals strengere eisen voor koelwaterlozing, bemoeilijken investeringen en vertragen projecten, terwijl juist tempo nodig is voor zowel klimaatdoelen als militaire energie-infrastructuur. Vertraging in de civiele keten raakt direct de weerbaarheid en mobiliteit van onze krijgsmacht.

De overheid heeft een sleutelrol. Voorspelbaar en ambitieus beleid kan industrie- en klimaatdoelen tot een win-win maken. Zo verkleinen we geopolitieke kwetsbaarheid, versterken we energiezekerheid en waarborgen we de NAVO-brandstofketen waarin Nederland een logistieke hub is. Technologische vernieuwing levert banen, welvaart en groene groei op, mits er sprake is van eerlijke concurrentie, gerichte ondersteuning en stabiele randvoorwaarden.

Daarom doen wij de volgende vijf aanbevelingen voor het nieuwe regeerakkoord:

- I. Herstel het gelijk speelveld en verlaag de energiekosten.** Zorg dat de elektriciteitsprijzen incl. netkosten in Nederland in lijn komen met die in onze buurlanden via verlaging van de nettarieven en andere netfinanciering (zoals t.a.v. het net op zee). Verbreed, verhoog en verleng de Indirecte Kostencompensatie (IKC). Daarmee krijgen alle bedrijven dezelfde voorwaarden en middelen als in buurlanden waar de IKC wel voor raffinage geldt. Voorkom nationale koppen op Europees beleid. Schrap nationale lasten, zoals de nationale CO₂-heffing, die bedrijven bovenop het Europese Emissiehandelssysteem (ETS) onevenredig belasten. Op die manier houden we onze industrie concurrerend en voorkomen we dat investeringen en bedrijvigheid naar het buitenland verdwijnen.
- II. Versnel de klimaatinvesteringen met gericht financieel beleid.** Zet de opbrengsten uit het ETS direct in voor verduurzaming van industrie en transport. Creëer werkbare subsidieregelingen en langjarige budgetten die bedrijven de zekerheid geven om nu te investeren in technologieën als blauwe waterstof, circulaire brandstoffen en CO₂-afvang en -opslag. Het Aramis-project is essentieel is en moet slagen.

Zonder Aramis ontbreekt een robuuste CO₂-afvang- en opslagketen voor de industrie, komt een groot deel van de geplande emissiereducties niet in beeld en verliezen bedrijven de mogelijkheid om in Nederland te blijven investeren. Aramis vormt daarmee een strategische randvoorwaarde voor de klimaatdoelen en behoud van de industrie.

Andere landen binnen en buiten Europa investeren volop en lokken nieuwe groene investeringen uit. Nederland moet weer aantrekkelijk worden als vestigingsplaats, zodat juist hier de industrieën van de toekomst ontstaan. Een voorwaarde daarvoor, is dat er de komende jaren **voldoende SDE-middelen** beschikbaar komen. Zonder stabiele en voorspelbare SDE-financiering lopen noodzakelijke projecten voor duurzame brandstoffen en CCS het risico niet te starten of halverwege stil te vallen. Dat zou het tempo van de klimaattransitie in Nederland substantieel vertragen.

- III. Bouw de energie-infrastructuur sneller uit, en voorkom toekomstige milieuproblematiek.** Laat netbeheerders nieuwe elektriciteits- en waterstofnetwerken voor industriële clusters versneld aanleggen, in nauwe samenwerking met bedrijven. Publieke investeringen in deze netten zijn noodzakelijk om de kosten eerlijk te verdelen en energie betaalbaar te houden. Zorg bovendien dat vergunningsprocedures voor duurzame projecten weer op gang komen. Herstel met spoed de natuur waar nodig om de stikstofimpassé te doorbreken, anders blijven broodnodige investeringen steken in de pijplijn. Werk ook proactief aan oplossingen voor de waterkwaliteitsnormen, zodat de Kaderrichtlijn Water niet de volgende blokkade vormt voor industriële ontwikkeling. Een gezamenlijke inspanning is nodig om dit tijt te keren en de basis te leggen voor een toekomstbestendige infrastructuur die ook de militaire energieketen robuust houdt.
- IV. Werk samen aan een geïntegreerd en Europees gericht industriebeleid.** Verminder de regeldruk en zorg voor integraal beleid dat aansluit op de praktijk. Stimuleer publiek-private samenwerkingen en coalities binnen de industrieclusters, zodat innovaties en circulaire initiatieven sneller van de grond komen. Harmoniseer Nederlandse maatregelen met Europees beleid en sluit aan bij Europese initiatieven. Bescherm een verduurzaamde Nederlandse industrie tegen oneerlijke concurrentie van buiten de EU, bijvoorbeeld via een goede implementatie van de Europese CO₂-grensheffing en door scherpe antidumpingmaatregelen. Creëer maximale vraag naar duurzame producten door normen en bijmengverplichtingen. Vraagcreatie werkt: bij biobrandstoffen heeft dit instrument Nederland al ver gebracht. Door in EU-verband de interne markt te verbeteren en duurzame "made in Europe" producten te bevorderen, kunnen we onze industrie een stevige impuls geven. Ten slotte moet wet- en regelgeving worden gemoderniseerd om circulaire bedrijfsmodellen te faciliteren. Pas verouderde afvalregels aan – van "afval, tenzij" naar "grondstof, tenzij". Maak het eenvoudiger om circulaire grondstoffen binnen Europa te verhandelen. Zo geven we bedrijven de ruimte om nieuwe circulaire ketens op te zetten, hier én over de grens.
- V. Bevorder de molecultransitie met technologieneutraal beleid** Verzorgingsplaatsen langs het hoofdwegennet evolueren al meer dan 100 jaar mee met de veranderende mobiliteitsvraag, van benzine en diesel tot LPG, CNG, biobrandstoffen waterstof en elektrisch laden. Net zoals in de gebouwde omgeving, waar warmtenetten en biogas een relevante plek innemen naast volledige elektrificatie, is dat het geval in de mobiliteitssector. Stuur daarom niet eenzijdig op alleen elektrisch laden, maar houd op verzorgingsplaatsen ruimte voor vloeibare brandstoffen naast elektronen.

Nederland en Europa kunnen alleen duurzaam en veilig blijven met een sterke industriële basis. De basisindustrie is het fundament van onze economie en van vrijwel alles wat we dagelijks gebruiken. Ze is daarnaast een sleutelfactor voor de energiezekerheid van de krijgsmacht en de NAVO-infrastructuur waar Nederland een logistieke spilfunctie vervult. **Het is zaak dat we de dreigende de-industrialisatie keren** door industrie en overheid te verbinden rond één gedeeld doel: concurrerend toewerken naar een klimaatneutrale economie, binnen een veilig en stabiel Europa.

Wij verzoeken u daarom om bovengenoemde punten mee te nemen in uw formatieadviezen en te verankeren in het regeerakkoord. VEMOBIN en haar leden steken graag de hand uit naar het nieuwe kabinet om deze agenda gezamenlijk vorm te geven. Onze expertise en inzet staan tot uw beschikking om Nederland koploper te maken in zowel duurzame energie voor mobiliteit en industrie als een concurrerend en strategisch veilig vestigingsklimaat.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

KB Nationale bibliotheek
T.a.v. W.J.S.M. van Wezenbeek
Postbus 90407
2509 LK Den Haag

Kenmerk: 202500479

Den Haag, 1 december 2025

Geachte mevrouw Van Wezenbeek,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoopachtend

Sybrand Buma
Informatieur

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Contactpersoon
ir. W.J.S.M. (Wilma) van Wezenbeek

Datum

27 november 2025

Betreft

Brief publieke digitale organisaties informateur

Geachte informateur,

Namens meer dan tweeduizend organisaties die actief zijn in het publieke digitale domein, vragen wij graag uw aandacht voor het onderwerp van de digitale samenleving.

In de bijgaande brief leggen we u vier concrete punten voor die naar onze overtuiging essentieel zijn voor een open, betrouwbare en inclusieve digitale samenleving.

Met vriendelijke groeten,

ir. W.J.S.M. (Wilma) van Wezenbeek

Algemeen directeur

27 november 2025

Geachte informateur, geachte heer Buma,

Namens een brede alliantie van meer dan tweeduizend publieke en maatschappelijke organisaties willen wij uw aandacht vragen voor een onderwerp dat van fundamenteel belang is voor de toekomst van ons land: de digitale samenleving.

Digitalisering is allang niet meer alleen een technisch of economisch vraagstuk. Het raakt de kern van onze democratie, cultuur, wetenschap, onderwijs en informatievoorziening. De manier waarop we onze digitale infrastructuur inrichten, bepaalt wie kan deelnemen aan de samenleving, wie toegang heeft tot kennis, en welke waarden leidend zijn in ons publieke domein. Naast de Nederlandse Digitalisering Strategie, die zich primair op de overheid richt, zien we dat dit kabinet met een positieve agenda de mogelijkheid heeft om vanuit een integrale visie op digitalisering de infrastructuur in te richten zodat deze aansluit bij de wereld die we voor ogen hebben.

Wij vragen u daarom om in de kabinetsformatie expliciet ruimte te maken voor:

1. **Een brede maatschappelijke benadering van digitalisering**, waarin publieke waarden zoals toegang, pluriformiteit en transparantie en rechten zoals privacy en auteursrecht beschermd en versterkt worden.
2. **Kaders voor en regie op digitale soevereiniteit**, waarbij Nederland verantwoordelijkheid neemt voor de onafhankelijkheid van en investeringen in publieke digitale infrastructuren en de digitale publieke ruimte ten opzichte van commerciële platforms en Big Tech.
3. **Een minister van/voor Digitale Zaken**, die vanuit een zelfstandige positie in het kabinet de regie voert over de digitale ontwikkelingen en de borging van publieke waarden.
4. **Structurele aandacht voor digitale inclusie, -geletterdheid en burgerschap**, mediawijsheid en kennis van kunstmatige intelligentie, als basis voor volwaardige democratische participatie.

Onze organisaties werken samen om te waarborgen dat de digitale transitie een publieke transitie blijft – een die recht doet aan de open, betrouwbare en inclusieve samenleving waar Nederland voor staat. We zijn blij met het statement van de formerende partijen dat dit belangrijke thema's worden gevonden en hopen dat dit ook in uw formatiegesprekken zijn weerslag krijgt.

Wij staan uiteraard klaar voor een toelichting of nadere uitwerking van deze punten.

Met vriendelijke groet,

Namens de meer dan tweeduizend organisaties die individueel of gezamenlijk werken aan deze opgaven,
Alliantie Digitaal Samenleven
PublicSpaces
Netwerk Mediawijsheid
Netwerk Digitaal Erfgoed

SURF
NPO
Nederlands Instituut voor Beeld & Geluid
Kennisset
SIVON
Stichting Lezen
Stichting Lezen en Schrijven
Centre of Expertise for Creative Innovation
Sectorraad Praktijkonderwijs
PO-raad
VO-raad
MBO raad
MBO digitaal
Vereniging Hogescholen
Stichting Toekomstbeeld der Techniek
SETUP
Open State Foundation
Amnesty International
Waag Futurelab
Samen Digitaal Innoveren
Vereniging van openbare bibliotheken
Universiteitsbibliotheken en KB nationale bibliotheek

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme
T.a.v. J. Sylvester
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag

Kenmerk: 202500481

Den Haag, 1 december 2025

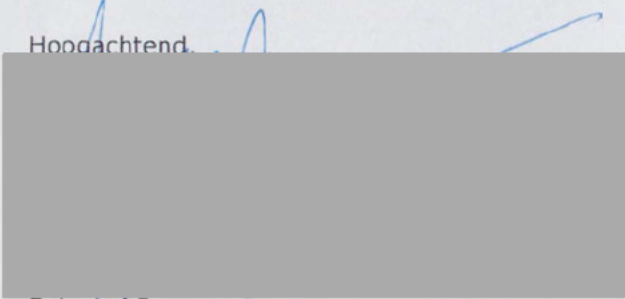
Geachte mevrouw Sylvester,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Houdachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

202500482

Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA Den Haag

De Tweede Kamer
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

**Staatscommissie
tegen Discriminatie
en Racisme**

Bezoekadres
Hoftoren
Rijnstraat 50
2515 XP Den Haag

Ons kenmerk
2025-11-24

Bijlagen
1

Datum 24 november 2025
Betreft Non-discriminatie als aandachtspunt voor komend kabinet

Geachte heer Buma,

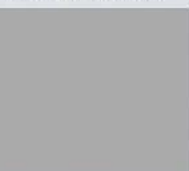
De Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme is per 1 juli 2022 ingesteld voor een periode van vier jaar naar aanleiding van de toeslagenaffaire. In de opdracht die uw Kamer voor ons formuleerde staat dat de staatscommissie de regering moet adviseren over betere waarborgen en verbetering van beleid en regelgeving om discriminatie en racisme te voorkomen en tegen te gaan.

In de eerste voortgangsrapportage constateerde de staatscommissie dat vrijwel iedereen met discriminatie te maken heeft, direct of indirect, in het werk of de privésfeer. Discriminatie op ieder van de gronden van artikel 1 is diepverankerd en wijdverbreid in onze samenleving. Ook de overheid maakt zich schuldig aan discriminerende praktijken, zo hebben diverse affaires de afgelopen jaren duidelijk gemaakt.

Op 3 november jl. lanceerde de staatscommissie de Discriminatietoets Publieke Dienstverlening. Met deze toets kunnen overheidsinstanties zelf nagaan waar er in hun dienstverlening risico's zijn op discriminatie en wat ze daar tegen kunnen doen. De staatscommissie zal in het laatste half jaar van haar bestaan zoveel mogelijk overheidsinstanties begeleiden bij het doorlopen van deze toets. Daarnaast lopen er pilots met de Discriminatietoets Beleidsprocessen.

Een nieuw kabinet kan belangrijke stappen zetten in het verder verminderen van discriminatie en op die manier invulling te geven aan artikel 1 van onze Grondwet. Graag treden wij met u in gesprek om u een nadere toelichting te geven op de door ons ontwikkelde discriminatietoets en het verder werk van de staatscommissie. Een uitnodiging daartoe zien we graag tegemoet.

Hoogachtend,

Dr. Joyce Sylvester
Voorzitter Staatscommissie tegen Discriminatie en Racisme

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum
24 november 2025

Ons kenmerk
UTR-CVH-151025-001

Betreft/ Onderwerp
Investeren in de toekomst van hoger onderwijs en onderzoek

Doorkiesnummer

[REDACTED]

Email contactpersoon

[REDACTED]

Bijlage(n)

-

Geachte heer Buma,

In aanvulling op de brief van FNV van 18 november jl. vragen FNV Onderwijs & Onderzoek en de Algemene Onderwijsbond hierbij uw aandacht voor onze specifieke aandachtspunten met betrekking tot het hoger onderwijs en onderzoek.

Veel mensen in Nederland maken zich zorgen om de vele uitdagingen waar we als gemeenschap voor staan. Om deze succesvol aan te pakken hebben we een sterk en toekomstbestendige sector Hoger Onderwijs en Onderzoek nodig.

Dagelijks werken en studeren een miljoen mensen in deze sector, die al jaren kampt met structurele financiële tekorten. In plaats van te investeren kondigde het Kabinet Schoof in 2024 ingrijpende bezuinigingen aan. Na een massaal protest in november 2024 met maar liefst 25.000 werknemers en studenten en een staking in 2025 met 35.000 werknemers, is een gedeelte teruggedraaid, maar een structurele bezuiniging van een half miljard is toch doorgevoerd.

In deze brief zetten we uit waarom het volgende kabinet de desastreuze bezuinigingen terug moet draaien, juist moet investeren en de academische vrijheid moet versterken.

Desastreuze bezuinigingen

Begin 2024 stelde het Kabinet Schoof 2 miljard aan bezuinigingen op het onderwijs voor. Dit leidde tot breed verzet: op 25 november 2024 kwamen maar liefst 25.000 mensen samen in Den Haag en in het voorjaar van 2025 staakten meer dan 35 duizend werknemers om hun onvrede te uiten. Als gevolg zijn sommige bezuinigingen teruggedraaid. Toch blijft 1,4 miljard staan, waarvan 600 miljoen aan directe bezuiniging binnen het Hoger Onderwijs en Onderzoek.

Alhoewel er sinds 2000 meer geld naar Hoger Onderwijs is gegaan omdat het aantal inschrijvingen verdubbelde en de onderzoeksactiviteiten zijn toegenomen, is de overheidsfinanciering per student voor universiteiten juist met 25 procent gedaald. Daarmee staan de bezuinigingen van Kabinet Schoof in lijn met een langere trend van bezuinigingen. Nederland investeert inmiddels minder in Hoger onderwijs en Onderzoek dan het OESO gemiddelde en is de financiering voor STEM-opleidingen¹ minder gunstig dan in vergelijkbare OESO-landen.

Terwijl Nederland sinds 2007 streeft om te voldoen aan de Lissabon norm om 3% van het BBP te spenderen aan R&D (1% overheid en 2% privaat) bedroeg dit in 2022 slechts 2,2% (0,6% overheid, 1,6% privaat). Onze R&D-investering, is sinds het kabinet Schoof, zelfs onder het Europese gemiddelde van 2,2% gekomen. Terwijl landen als Duitsland en België juist investeren en boven de 3% zitten.

Academische vrijheid als fundament van onze democratie

Voor een gezonde democratie is het van het grootste belang dat we plekken in onze samenleving hebben waar zonder inmenging van de macht op basis van inhoudelijke argumenten wordt gediscussieerd over ontwikkelingen in onze samenleving. Universiteiten vervullen deze rol in onze samenleving. Jonge mensen leren hier onafhankelijk na te denken en wetenschappers proberen vanuit diezelfde onafhankelijke blik een bijdrage te leveren aan de discussies in de samenleving. Helaas zien we wereldwijd dat (naar autocratie neigende) overheden zich steeds meer bemoeien met de inhoud van Onderwijs en Onderzoek. In de Verenigde Staten en diverse Europese landen worden bepaalde onderzoeksthema's zelfs verboden, wetenschappers gecensureerd en studies opgeheven. Ook in Nederland is er een tendens zichtbaar waarbij wetenschap in twijfel wordt getrokken en politieke inmenging in het wetenschappelijke debat plaatsvindt.

In een samenleving waarin informatie van bedenkelijke kwaliteit steeds meer de norm lijkt, is daarom des te belangrijker dat we vrije kennisontwikkeling en waarheidsvinding met vertrouwen faciliteren, onafhankelijk van politieke inmenging, ideologie en (in zekere mate) marktwerking.

Hoger onderwijs en onderzoek als motor van de samenleving

In een tijd van toenemende internationale concurrentie en urgente maatschappelijke vraagstukken, zoals de energiecrisis en het arbeidstekort hebben we juist investeringen nodig in wetenschap, kennis en vaardigheden. Wij pleiten uitdrukkelijk niet alleen voor de sectoren waarin op dit moment economische groei te verwachten is, maar ook voor de andere wetenschappen en studies, die op hun eigen manier een bijdrage leveren aan een goed functionerende samenleving en economie. Nederland is een klein land met veel buitenland. Kennis van o.a. andere culturen, talen, internationaal recht zijn direct of indirect van grote waarde voor onze samenleving en economie. Alle onderzoeken concluderen: Onderwijs is géén kostenpost, maar een investering in onze toekomst!

¹ STEM-opleidingen omvatten studierichtingen in wetenschap, technologie, engineering en wiskunde

Impact op universiteiten en personeel

Werkdruk en burn-out

De werkdruk in de academische sector is al minstens 10 jaar ongezond hoog en is de laatste jaren nog meer toegenomen. Uit een onderzoek naar psychosociale arbeidsbelasting² kwam naar voren dat maar liefst 36% van de werknemers te maken heeft met een hoge tot zeer hoge mate van uitputting en werknemers gemiddeld 6 uur per week overwerken. De belangrijkste oorzaak is het tekort aan financiering. Naast de werkdruk staat ook de sociale veiligheid onder druk. Na de bezuinigingen van kabinet Schoof heeft 59% van de werknemers een toename van de werkdruk ervaren; 12% besloot te vertrekken en 33% van de werknemers overweegt dit te doen als de werkdruk verder gaat stijgen³.

Internationale positie universiteiten

De universiteiten in Nederland maken deel uit van een internationale gemeenschap. Binnen deze gemeenschap is Engels de voertaal. Door het Nederlands als lingua franca te ver door te voeren zullen we ons isoleren en een zeer negatief effect hebben op onze positie in samenwerkingen. We raden aan om te kijken naar de ontwikkelingen in Denemarken, dat in 2021 Engelstalige opleidingen schraptte. De gevolgen waren dat werkgevers klaagden over een tekort aan hoogopgeleid personeel, de diversiteit op universiteiten afnam, internationale samenwerking terugliep en financiële problemen er in 2023 toe leidden dat de maatregelen werden teruggedraaid.

Teloorgang kennis

Universiteiten zijn zich nu aan het voorbereiden op het doorvoeren van de bezuinigingen. Vrijwel overal zijn er vacaturestops aangekondigd en op meerdere plekken worden al concrete reorganisaties doorgevoerd. Het is onduidelijk hoeveel fte gaat verdwijnen. Maar dat de bezuinigingen, het equivalent van de financiering van één universiteit, zal leiden tot permanent verlies van zorgvuldig opgebouwde kennis en kunde, staat vast.

Perspectief voor nieuwe generatie

Medewerkers met tijdelijke contracten en jonge onderzoekers zien hun carrièremogelijkheden in Nederland in rap tempo opdrogen door de vacaturestops. Vooraanstaande wetenschappers vertrekken naar landen waar wél wordt geïnvesteerd. Met als gevolg dat er minder onderzoek financiering is en een vertrek aan kennis. Dit tezamen met bovenstaande punten maakt dat de universiteit minder toegankelijk en minder aantrekkelijk is voor de nieuwe generatie om te gaan werken.

Dringende oproep aan het volgende kabinet

1. Investeer in onderwijs en onderzoek

Maak de huidige bezuinigingen ongedaan en zorg voor structurele investeringen in Onderwijs en Onderzoek. Verhoog de R&D investeringen tot de Lissabon norm van 3% om onze (sociale én technologische) innovatiekracht en kenniseconomie te versterken.

² Arbo in Bedrijf Special: Psychosociale arbeidsbelasting universiteiten. Arbeidsinspectie, 2024.

³ Bron: Onderzoek FNV 'Gevolgen onderwijsbezuinigingen' juni 2025

2. Waarborg kansengelijkheid

Garandeer dat de financiering zodanig is ingericht dat hoger onderwijs toegankelijk blijft voor iedereen, ongeacht sociaaleconomische achtergrond. De door sommige partijen voorgestelde capaciteitsbekostiging ondermijnt deze toegankelijkheid.

3. Waarborg academische vrijheid

Academische vrijheid is van essentieel belang voor een vrije en kritische samenleving. Dit houdt in dat het recht op demonstratie beschermd moet worden, en dat marktwerking en politieke inmenging slechts in zeer beperkte mate invloed mogen hebben op de inhoud van onderwijs en onderzoek.

4. Academische wereld is internationaal

Waarborg de internationale positie en de diversiteit binnen de Nederlandse universiteiten door niet door te schieten met het opleggen van de Nederlandse taal en te zorgen voor een goed vestigingsklimaat voor internationale wetenschappers.

Uiteraard zijn wij bereid om deze brief aan u en de formerende partijen nader toe te lichten.

Hoogachtend,

Peter Wiechmann
Teamleider FNV Onderwijs & Onderzoek

Douwe Dirk van der Zweep
Dagelijks Bestuurder Algemene Onderwijsbond

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

FNV en Aob
T.a.v. de heren P. Wiechmann en D. van der Zweep
P/a Postbus 9208
3506 GE UTRECHT

Kenmerk: 202500485

Den Haag, 2 december 2025

Geachte heren Wiechmann en Van der Zweep,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

2025004086

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Ter attentie van de informateur
Mr. S. Van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Zaandam, 24 November 2025

Geachte heer Van Haersma Buma,

Allereerst willen wij u feliciteren met de belangrijke en eervolle opdracht die u op zich heeft genomen. Het vormen van een stabiele en toekomstgerichte regering is van groot belang voor Nederland en wij wensen u veel succes bij deze verantwoordelijke taak.

Namens Ahold Delhaize en Albert Heijn willen wij graag enkele punten onder uw aandacht brengen die belangrijk zijn voor de Nederlandse samenleving en economie.

Ahold Delhaize is een toonaangevende Nederlandse multinational met een wereldwijde omzet van €90 miljard, circa 9.400 winkels en 393.000 medewerkers, waarvan 125.000 voor Albert Heijn in Nederland. Albert Heijn is daarmee de grootste private werkgever van ons land. Wij zetten ons dagelijks in om klanten betaalbare en gezonde boodschappen te bieden en onze medewerkers een veilige en prettige werkomgeving. Wij investeren structureel in de verduurzaming van onze bedrijfsvoering en in onze ketens om de milieupact te verkleinen en de transitie van ons voedselsysteem te versnellen.

Onze sector werkt met zeer kleine marges: gemiddeld 2 à 3 cent per euro omzet. Dat maakt het cruciaal om samen - publiek en privaat - te zorgen voor betaalbare boodschappen én een aantrekkelijk vestigingsklimaat in Nederland. Alleen zo kunnen wij blijven bijdragen aan koopkracht, werkgelegenheid en duurzame economische groei.

Hieronder lichten wij onze punten graag nader toe.

Betaalbare boodschappen

Wij willen graag dat boodschappen voor iedereen betaalbaar zijn. Betaalbaarheid van boodschappen is een gedeelde verantwoordelijkheid. Om consumenten te helpen moeten wij allemaal ons best doen; iedereen in de keten. Wij als supermarkten, samen met de voedselproducenten én de overheid.

Voorstellen ter bevordering van betaalbare boodschappen

1. Verlaging van het BTW-tarief op boodschappen

Breng het BTW-tarief op boodschappen omlaag en stem dit af op het niveau van onze buurlanden. Dit bevordert de betaalbaarheid en verkleint de koopkrachtverschillen binnen de EU (*In onze omringende Europese landen ligt het (lage) btw-tarief op levensmiddelen aanzienlijk lager: BE: 6%, DU: 7% VK: 0%, FRA: 5,5%. In Nederland is het lage btw-tarief in 2019 verhoogd van 6% naar 9%*).

2. **Stop territoriale leveringsbeperkingen**
Schaf territoriale leveringsbeperkingen af, zodat retailers vrij kunnen inkopen binnen Europa. Op dit moment is er sprake van een gesegmenteerde Europese markt. Door deze beperkingen op te heffen, kunnen Europese consumenten gezamenlijk tot wel 14 miljard euro per jaar besparen, gelijk aan 3,5% besparing van op boodschappen.
3. **Verhoging van het minimumloon of jeugdloon alleen binnen de CAO's**
Voorkom loonkostenstijgingen die leiden tot hogere boodschappenprijzen in de supermarkt. Verdere stijgingen zullen de voedselprijzen nog meer opdrijven. De afgelopen 2 jaar zijn de lonen bij Albert Heijn al met ongeveer 14% gestegen. Zorg voor een eerlijk speelveld met gelijke spelregels. De algemeen verbindend verklaarde supermarkt-CAO (AVV) speelt hierin een centrale rol. Die zorgt ervoor dat alle bedrijven die actief zijn in de (online) foodretail zich aan dezelfde regels houden. Maak flex meer vast en vast meer flex. Nederland loopt voorop als het gaat om arbeidsparticipatie van jongeren, laten we daar zuinig op zijn.
4. **Vermijd extra belastingen zoals digitale dienstenbelasting op nationaal en Europees niveau**
Voorkom verdere prijsstijgingen voor consumenten en bescherm de koopkracht, ook bij online boodschappen. Een nationale belasting op digitale services die leidt tot een dubbele heffing voor Nederlandse bedrijven moet voorkomen worden. Zorg voor een mondiale aanpak in het belang van een gelijk speelveld.
5. **Geen extra nationale verpakkingenbelastingen**
Voorkom nieuwe of aanvullende belastingen op verpakkingen die de prijzen van producten verder verhogen, en werk in plaats daarvan aan efficiënte, Europese oplossingen voor duurzaamheid en afvalreductie.

Gezond en duurzaam

Ahold Delhaize en Albert Heijn zetten zich al jarenlang in om gezond en duurzaam eten toegankelijk te maken. Wij investeren in een breed assortiment met verse producten. We verbeteren de recepturen met minder suiker, zout, vet en meer vezels en breiden onze eigenmerkproducten voortdurend uit met gezondere en duurzamere opties. Zo zet Albert Heijn stevig in op de eiwittransitie door plantaardige alternatieven aantrekkelijk, betaalbaar en toegankelijk te maken, met als doel dat in 2030 60% van de verkochte eiwitten plantaardig is. Het biologisch assortiment is met 1.900 producten het grootste van Nederland en klanten ontvangen via AH Premium 10% korting op biologische en het eigenmerk plantaardig assortiment Terra. Een van de belangrijke duurzaamheidsdoelstellingen is om in 2040 Net Zero te zijn in scope 1 & 2. In het programma 'Beter voor Natuur & Boer' werkt Albert Heijn al jaren structureel samen met bijna 1.200 Nederlandse boeren en telers. Zij ontvangen een duurzaamheidspremie bovenop de reguliere prijs.

Voorstellen voor het stimuleren van gezond en duurzaam voedsel

1. Heldere productlabels zijn belangrijk voor gezonde keuzes. Door het invoeren van kleur gecodeerde labels, zoals de Nutri-Score, kunnen wij op Europees niveau mensen ondersteunen bij het kiezen van gezondere producten. Belangrijk is dat naast de inzet in Nederland op de Schijf van Vijf, Nutri-Score op alle producten zichtbaar is.

2. Stel het bedrijfsleven in staat duurzaamheidsdoelen te halen en zet daarom in op stevige nationale regie en versnelling op netcongestie, voorkom lokale versnippering.
3. Ontwikkel een stabiel landbouwbeleid dat perspectief biedt voor boeren én het bedrijfsleven, met duidelijke kaders voor een toekomstbestendige sector. Wij zouden graag zien dat er ruimte komt voor meer ketensamenwerking en transparantie, zodat boeren, producenten en retailers samen kunnen investeren in verduurzaming.

Aantrekkelijk vestigingsklimaat cruciaal voor Nederland

Hoe houden wij bedrijven in Nederland én zorgen wij dat ze jaarlijks 110 miljard euro blijven bijdragen aan onze overheidsuitgaven? Door een concurrerend vestigingsklimaat, stabiel beleid, goede infrastructuur en voldoende talent. Zo blijft Nederland aantrekkelijk voor investeringen én werkgelegenheid. Van plek 10 terug naar 4!

Voorstellen voor een eerlijke concurrentiepositie en een goed vestigingsklimaat

1. **Minder regels, en vooral werkbare regels**
Verminder bureaucratie en maak wet- en regelgeving eenvoudiger, begrijpelijker en toepasbaar in de praktijk. Het terugdringen van administratieve lasten voor bedrijven is belangrijk.
2. **Eerlijk speelveld ten opzichte van andere landen**
Voorkom concurrentievervalsing en zorg voor gelijke lasten binnen en buiten Nederland. De Nederlandse economie is voor een derde afhankelijk van het buitenland en daarom moeten wij zorgen dat onze handelsrelaties goed blijven.
3. **Toptalent aantrekken – maak Nederland weer aantrekkelijk**
Schaf de dubbele belasting (box 3) voor internationaal toptalent af. Houd Nederland ook aantrekkelijk voor internationaal tech-talent.
4. **Sluit een bedrijfslevenakkoord**
Werk samen met ondernemers aan duidelijke lange termijn afspraken die economische groei, innovatie en werkgelegenheid stimuleren.
5. **Geen belasting op inkoop eigen aandelen**
Behoud financiële flexibiliteit voor bedrijven om waarde te creëren voor aandeelhouders en te investeren in eigen groei.
6. **Vennootschapsbelasting: waarborgen van een gelijk speelveld**
Voorkom dat Nederlandse bedrijven zwaarder worden belast dan hun buitenlandse concurrenten. Het is belangrijk een stabiel tarief vennootschapsbelasting te hebben conform het Europese gemiddelde.

Veilige werkomgeving

Wij staan met onze bedrijven midden in de samenleving. Onze winkels in alle wijken en lokale gemeenschappen zijn de maatschappij in het klein; de polarisatie en normvervaging merken wij helaas in onze winkels en bij onze bezorgdiensten. Wij zien helaas een toename van overlast, agressie en geweld.

Het is van belang de publiek private samenwerking tussen politie en retail verder te versterken om problemen samen aan te pakken.

Met deze brief willen wij graag onze bijdrage leveren aan een constructieve dialoog over betaalbaarheid, gezondheid, duurzaamheid, veiligheid en een sterk economisch fundament. Samen kunnen wij ervoor zorgen dat Nederland een land blijft waar consumenten toegang hebben tot betaalbare en gezonde voeding, bedrijven kunnen investeren en medewerkers veilig en met plezier hun werk doen.

Mocht u aanvullende informatie wensen, dan kunt u altijd contact met ons opnemen. Wij gaan graag verder met u in gesprek over onze inzichten, ervaring én over de kansen en uitdagingen die er liggen.

Met vriendelijke groet

Frans Muller
CEO Ahold Delhaize

Margaret Verstedden-Van Duijn
CEO Albert Heijn, Etos en Gall & Gall

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Ahold Delhaize
T.a.v. de heer F. Muller en mevrouw M. Verstedden-Van Duijn
Postbus 3000
1500 HA ZAANDAM

Kenmerk: 202500487

Den Haag, 2 december 2025

Geachte heer Muller en mevrouw Verstedden,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend

Sybrand Buma
Informateur

202500480

Aan de informateur, de heer S. van Haersma Buma
p/a: Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Loppersum, 27 november 2025

Geachte heer Van Haersma Buma,

De Groninger Bodem Beweging is de vereniging die opkomt voor de belangen van burgers die worden geschaad door directe en indirecte gevolgen van de gaswinning in het Groningenveld. Vanuit die hoedanigheid sturen wij u deze brief die bedoeld is als bijdrage aan de besprekingen die momenteel plaatsvinden ten behoeve van de vorming van een nieuw kabinet. De recente beving in Zeerijp op 14 november, de op twee na krachtigste in dit gebied, maakt dat wij deze bijdrage urgent achten.

De boodschap die wij willen inbrengen is dat het 'nog niet klaar is in Groningen'. Daarom moet dit gebied bijzondere aandacht krijgen in de formatie, die tot uitdrukking komt in het komende regeerakkoord, en pleiten wij voor een aantal concrete maatregelen.

Belofte aan de Groningers

De Parlementaire Enquêtecommissie Aardgaswinning Groningen (hierna: PEAG) heeft ongenadig blootgelegd dat de risico's van de gaswinning gebagatelliseerd en de veiligheid, de gezondheid, het welzijn en de eigendommen van de Groningers ondergeschikt zijn geweest aan de opbrengsten van de gaswinning. In reactie daarop heeft het kabinet op 25 april 2023 een belofte aan de Groningers gedaan van een Nij Begun: Stoppen van de gaswinning, de schadeafhandeling milder, menselijker en makkelijker, de versterking van onveilige gebouwen versnellen, verduurzaming van woningen en inlossing van de ereschuld van Nederland aan Groningen door generatielange programma's voor economisch en sociaal herstel.

Sindsdien is veel inzet gepleegd om de maatregelen van Nij Begun te implementeren. Helaas, tot grote teleurstelling van vele inwoners in dit gebied, zijn de effecten van die maatregelen nog onvoldoende merkbaar. Dat is in het bijzonder het geval in het kerngebied.

Met het oog daarop pleiten wij voor zes aandachtspunten:

1. Het Groningenveld blijft gesloten en de putten worden zo spoedig mogelijk geabandonneerd.
2. Het is nog niet veilig. Daarom moet de versterking van onveilige woningen de hoogste prioriteit hebben;
3. De schadeafhandeling is nog niet milder, menselijker en makkelijker, maar vooral te weinig merkbaar in het kerngebied. Schade moet daarom juist in dit gebied soepel vergoed worden.
4. Er wordt nog steeds gas gewonnen in Groningen. De kleine velden moeten dicht.
5. Nederland is een ereschuld verplicht aan de burgers in Groningen en Noord-Drenthe. Het is daarom primair aan die burgers, jongeren in het bijzonder, om te bepalen op welke wijze de economische en de sociale agenda worden ingevuld.
6. De gegronde vrees is dat de arbitragezaken van NAM, Shell en Exxon Mobil tegen de staat de beloften van Nij Begun zullen ondergraven. Wees helder dat dit koste wat kost en zo lang als nodig overeind blijft ongeacht de uitkomst van de arbitragezaken.

Blijvend gesloten Groningenveld

Dit aandachtspunt zou, na de Parlementaire Enquête, de kabinetsreactie Nij Begun en de wettelijke sluiting van het veld overbodig moeten zijn. Toch wordt met regelmaat gepleit voor heropening van het veld, c.q. het in stand laten van de winningsputten zodat op termijn alsnog gas gewonnen kan worden. Het is voor de gemoedsrust van dit landsdeel, dat nog steeds te lijden heeft van de gevolgen van de historische gaswinning, belangrijk dat dit expliciet benoemd is in een te sluiten coalitieakkoord.

Het is nog niet veilig

De recente beving in Zeerijp op 14 november 2025 met een magnitude van 3.4 op de schaal van Richter benadrukt dat de bodem onder onze voeten nog niet tot rust is gekomen. De op twee na hevigste beving vond plaats bijna twee jaar nadat het laatste gas uit het Groningenveld is gewonnen. Door drukvereffening vindt nog steeds opbouw van spanning op geologische breuken plaats. Volgens het Staatstoezicht op de Mijnen kan dit proces tientallen jaren duren. De kans op een beving met een magnitude van 4.0 of hoger is afnemend, maar nog altijd aanwezig. Intussen zijn enkele duizenden woningen nog niet versterkt en daarmee niet veilig. De bewoners van die woningen zijn opnieuw in onzekerheid gebracht. Dat brengt spanning en stress in gezinnen en buurten en leidt tot gezondheidsschade.

Daarom moet de versterkingsoperatie met prioriteit snel en zorgvuldig afgerond worden.

Schadeafhandeling nog niet milder, menselijker, makkelijker en merkbaar in het kerngebied

In het kerngebied hebben de meeste en de zwaarste bevingen plaatsgevonden. De meeste schadegevallen, de hoogste schadebedragen en de complexe schades treffen we aan in dit gebied. Het is teleurstellend te moeten constateren dat de belofte van een milder, menselijker en makkelijker schadevergoedingsregime juist voor dit gebied onvoldoende is gerealiseerd. Hoewel het Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG) zelf constateert dat in vrijwel alle gevallen het bewijsvermoeden niet weerlegd wordt, worden grote en complexe schades in dit gebied op dezelfde wijze beoordeeld als eerder. Een schadeopnemer van het Instituut toetst elke scheur individueel. Dikke rapporten, zienswijzen en bezwaarprocedures blijven daarmee de last voor gedupeerden die hun recht proberen te halen. De vermaledijde *trillingstool*, een applicatie die voor elke locatie aangeeft wat de hoogste theoretische grondversnelling is geweest, wordt nog te vaak als weerlegging van het bewijsvermoeden gebruikt door de deskundigen. De kabinetsbelofte in Nij Begun, maatregel 3, om deze tool af te schaffen, is daarmee niet ingelost.

Recent heeft het IMG finaliteit geïntroduceerd in de schadeafhandeling. Het idee hierachter is dat de seismische activiteit afneemt en schade minder vaak zal optreden. De recente beving in Zeerijp maakt duidelijk dat, in ieder geval voor het kerngebied, finaliteit vooralsnog niet aan de orde kan zijn. Het creëert bovendien grote onzekerheid bij gedupeerden of toekomstige schades nog wel vergoed zullen worden. Dat is strijdig met kabinetsuitspraken “zoveel en zo lang als noodzakelijk”.

Om die reden pleiten wij voor een soepeler schadeafhandeling in het kerngebied, in casu daadwerkelijke afschaffing van de trillingstool, en geen finale kwijting.

Kleine velden moeten dicht

Het grote Groningenveld is bij wet gesloten en momenteel worden de putten ontmanteld en onklaar gemaakt. Dat is een geruststellende gedachte voor de inwoners boven het Groningenveld. Zo niet voor inwoners die op of nabij een klein gasveld wonen. In de provincie zijn enkele tientallen kleine velden waar nog gas wordt gewonnen. Van enkele is de winning onlangs verlengd. De argumentatie die bij de

winningsbesluiten wordt gebruikt is dat winning uit kleine velden veilig kan en dat de winning nodig is voor de leveringszekerheid. Het zijn argumenten die we ook jarenlang hebben gehoord over het Groningenveld. Daar is veel tegenin te brengen.

Veiligheid is een begrip dat verder reikt dan fysieke veiligheid. Gevoelens van onveiligheid en herhaalde schades aan eigendommen, die in taaiere procedures niet of moeizaam erkend worden, leiden tot stress en sociale onrust met gezondheidsschade tot gevolg. Het Staatstoezicht op de Mijnen huldigt inmiddels ook dit standpunt. Daarbij komt dat de inwoners boven kleine velden in vele gevallen ook te maken hebben en hebben gehad met de effecten van bodembeweging van het Groningenveld. Tot slot is de interactie tussen kleine velden en het Groningenveld in het geval die nabij liggen (zoals Warffum en Bedum) nog onvoldoende in kaart gebracht, en zorgt de winning daar voor een verhoging van de nog bestaande seismische risico's in het Groningenveld.

Om die redenen zijn wij van mening dat de kleine velden in Groningen gesloten moeten worden.

De ereschuld is verplicht aan de burgers van dit gebied

De PEAG muntte de term *ereschuld*, die Nederland verplicht is aan de Groningers. In Nij Begun heeft het kabinet de inlossing van die ereschuld ingevuld met een generatielange verbintenis tussen het rijk en Groningen (inclusief Noord-Drenthe) die vorm krijgt in een economisch en een sociaal investeringsprogramma, en een jaarlijkse Staat van Groningen en Noord-Drenthe om rekenschap te geven aan de voortgang van de beide programma's. Die invulling kan enkel plaatsvinden wanneer de programma's voor, maar bovenal ook van de Groningers en Noord-Drenten zijn. Dat vraagt om een continu proces van participatie van de burgers dat niet alleen bestaat uit horen en informeren, maar vooral uit luisteren, mee laten denken en bovenal mee laten beslissen. In de voorbije paar jaren heeft het geschort aan de mate en de wijze waarop burgers in dit gebied echt hebben kunnen participeren, waardoor de beide agenda's en programma's in wording voelen als de zoveelste plannen van bovenaf. De overheden dienen zich tot het uiterste in te spannen om de stem van de burger in dit gebied een volwaardige plaats te geven.

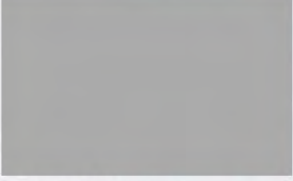
Koste wat kost en zo lang als nodig

Over de kosten van schadeherstel en versterking en de beëindiging van de gaswinning uit het Groningenveld spelen inmiddels drie arbitragezaken, waarvan één internationale. Dergelijke arbitragepanels spelen zich af buiten de Nederlandse rechtsorde, zijn geheim en de regels zijn onttrokken aan democratische legitimatie. Voor Groningers is dit, na alle onrecht dat hun is aangedaan, onverteerbaar. De vrees is dat de uitkomsten van deze arbitrages grote gevolgen zullen hebben voor schadeafhandeling, versterking en de inlossing van de ereschuld. Milder, menselijker en makkelijker, de bewoner centraal en een generatielange herstel dreigen uitgehold te worden wanneer – en dat is niet ongebruikelijk – de beslissingen van deze procedures ten gunste van de olies uitvallen. Het rijk dient bovenal *koste wat kost en zo lang als nodig* voor ogen te houden voor dit gebied.

Uiteraard zijn wij bereid om deze brief aan u en de formerende partijen nader toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

Namens het bestuur van de Groninger Bodem Beweging,

Coert Fossen
Voorzitter

Ps. Deze week verscheen de 30ste GBB-krant. Deze editie laat opnieuw zien hoe krachtig, betrokken en veerkrachtig de regio is, maar ook dat veel zaken helaas verre van opgelost zijn. De krant draait om de stem van inwoners en het belang van écht luisteren, een boodschap die haaks staat op het systeemfalen dat Groningen zo lang parten speelde. Bijgaand een exemplaar van de krant.

R BRIEF AANGETEKEND NL

NL Frankering betaald €11,8

104 gr.

D

PostNL

222244

27-11-2025 16:30

NL

3SRPKS721959766

2500EA 20018

Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. de informateur, de heer Van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 EA
Den Haag

gg'g AB, 8, Loppersum

NUMMER

Groninger 30 Bodem Beweging

NOVEMBER 2025 | UITGAVE VAN: GRONINGER BODEM BEWEGING

WWW.GRONINGER-BODEM-BEWEGING.NL

5 : Geef Groningers een stem

7 : In gesprek met Marc Pauly
en Marian van Voorn

12 : De Groot-Groningse-
Gaswinnings-Quiz

17 : Zomaar een
versterkingsstraat

18 : Erfgoed toont burgerkracht

19 : Herstel vraagt
om nabijheid

Colofon

Uitgave
Groninger Bodem Beweging
Stationslaan 8, 9919 AB Loppersum
contact@groninger-bodem-beweging.nl
www.groninger-bodem-beweging.nl

Oplage 125.000 exemplaren

Bestuur GBB
Albert Hebels, Coert Fossen en
Ciska van Aken

Redactie
Merel Jonkheid (hoofdredactie),
Josie Borger, Ineke Noordhoff

Met bijdragen van
Fenna Smits,
Ivar van der Velde, Kiet Winter

Fotografie cover, p.6, p.18 Reyer Boxem

Cartoons Pluis

Acquisitie/Productie
Printing Point 4 U
Aries Platje 06 – 33781920
info@printingpoint4u.nl
www.printingpoint4u.nl
Noorderstraat 95a, 9611 AC Sappemeer

Druk
Mediahuis Grafisch Bedrijf

De Groninger Bodem Beweging is niet aansprakelijk voor de inhoud van de advertenties

Inhoud

- 5 Geef Groningers een stem
- 7 In gesprek met Marc Pauly en Marian van Voorn
- 9 Maak werk van jongerenparticipatie
- 10 Het Gronings Bakboek van Sanne Meijer
- 12 De Groot-Groningse-Gaswinnings-Quiz
- 17 Zomaar een versterkingsstraat
- 18 Erfgoed toont burgerkracht
- 18 Goud Gebouwd
- 19 Herstel vraagt om nabijheid
- 20 Finale kwijting in de schadeafhandeling
- 21 GBB strafzaak tegen de NAM
- 21 Nieuw onderzoek Gronings Perspectief
- 23 Stut en Steun
- 23 Lisa Herzog: Meer democratie helpt echt

Voorwoord

De Parlementaire Enquêtecommissie Aardgaswinning Groningen (PEAG) concludeerde in haar eindrapport dat er sprake was van een systeemfalen. Geld was altijd het leitmotiv bij de gaswinning en naar de Groningers werd niet geluisterd. Daarin is 'Groningen' niet uniek. Denk aan de Toeslagenaffaire, de Q-koorts, of mensen die kampen met long-covid. Signalen van burgers over misstanden werden structureel niet gehoord, of genegeerd. Het Sociaal Cultureel Planbureau doet er momenteel uitgebreid onderzoek naar. Het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft een langlopend traject 'Erkenning en Herstel' in gang gezet, omdat, ondanks alle goede bedoelingen van 'Den Haag', problemen waarbij de overheid gefaald heeft maar niet tot een oplossing komen. Burgers voelen zich, ondank vele inspanningen en veel geld, niet erkend en herstel van onder andere vertrouwen blijft uit.

Het kabinet beloofde Groningen tweeënehalf jaar geleden beterschap. De communicatie moest beter, maar is daar al wat van te zien? Hebben jongeren een echte stem gekregen in maatregelen die hen betreffen? Voelen Groningers zich erkend in het leed dat ze hebben ondervonden van niet gehoord worden, slapeloze nachten, spanningen in gezinnen en buurten? Worden de vergoedingen voor schade als rechtvaardig beoordeeld? Worden de sociale en economische agenda ervaren als hét herstelrecept voor Groningen?

Het korte antwoord is 'nee'. Genuanceerder luidt het: vaak niet of onvoldoende. Hoe komt dat dan? Het antwoord is verbluffend eenvoudig: **LUISTEREN!** Luister naar de mensen die getroffen worden, de mensen over wie de maatregelen gaan, de mensen die erkenning verdienen en willen herstellen.

Maar zo eenvoudig als het klinkt is het kennelijk niet voor onze overheid. Want met luisteren wordt meer bedoeld dan enkel aanhoren en verder je eigen ambtelijke en politieke gang gaan. Luisteren betekent 1) het verhaal van de ander aandachtig horen, 2) samen bepalen waar de oplossing ligt en 3) daar gezamenlijk over besluiten. Juist in stap 2 en 3 faalt het systeem. Dat falende systeem is in essentie ongewijzigd gebleven. Meer informatieavonden, consultaties, enquêtes, nieuwsbrieven en websites zullen daar weinig verandering in brengen.

Coert Fossen
Voorzitter Groninger Bodem Beweging

De volgende krant verschijnt in voorjaar 2026

SLUIT JE AAN BIJ DE GRONINGER BODEM BEWEGING!

SAMEN STAAN WE STERKER. WORD LID VOOR SLECHTS EEN TIENTJE PER JAAR!

Door je lidmaatschap steun je de GBB en daardoor kunnen wij de belangen behartigen van burgers die leed, schade en onveiligheid ondervinden als gevolg van de gaswinning in Groningen. We zijn er voor iedereen: jong en oud, gedupeerde en steunbetuiger!

Kijk op onze website voor meer informatie:

GRONINGER-BODEM-BEWEGING.NL

Geef Groningers blijvend een stem

Door Ineke Noordhoff

Er komt dertig jaar lang een geldstroom uit Den Haag om de toekomst in het aardgasgebied 'bij' te trekken. In alle beleidsstukken staat: het is de toekomst van de Groningers, dus laat hen er zelf over gaan.

Gebeurt dat ook? Waar gaan de miljarden herstelgeld naartoe? Den Haag stuurt mee, de provincie maakt keuzes en gemeenten voeren hun eigen beleid. Maar wat wil de burger? Met een keer per vier jaar stemmen en een vragenlijst op een website invullen, is 'de visie van de bewoners' niet voldoende op de radar – laat staan leidend. Daarvoor is veel meer nodig.

Fenna Smits schreef een scriptie over hoe je jongeren actief kunt laten meedenken over hun toekomst. Ze stak met een groep jongeren veel energie in een jongerentop in Groningen. Dat werkte goed! Maar er komt geen geld voor een vervolg en dan zakt het resultaat weer weg.

Geld helpt, zeker. De dertig jaar gezekeerde bijdragen van Nij Begun zijn belangrijk. Maar daarmee hebben we dus nog geen 'eigen toekomst'. Dat gaat over hoe we samenleven en welke keuzes we maken; economie of gezondheid, geld of geluk? In landen om ons heen zijn succesvolle experimenten met permanente burgerparlementen. Die verster-

Burgerberaad Het Hogeland (fotograaf Martijn Heemstra)

ken de basis van het gangbare bestuur en zorgen dat de keuzes van bewoners werkelijkheid worden. In deze GBB-krant pleiten we voor een permanent burgerparlement over de Nij Begun-gelden.

In Groningen, waar we voor dertig jaar lang middelen hebben om ons te herstellen van aardbevingsellende, ligt een uitgelezen kans om de bewoners echt invloed te geven. Het

Hogeland maakte daar een begin mee. Op www.burgerberaadhethogeland.nl vind je het Burgerakkoord dat daar onlangs aan de gemeente is aangeboden. Een van de uitkomsten: bij grote besluiten altijd een burgerberaad inzetten!

Wij zien graag dat de rest van Nederland over een paar jaar naar Groningen komt om af te kijken hoe moderne democratie werkt!

Burgerberaad Het Hogeland (fotograaf Martijn Heemstra)

Hoe Groningers betrokken werden (met wisselend succes):

- 2015 – Burgertop G1000
- 2020 – Stem van Groningen – Website van de gemeente Groningen.
- 2020 – Toukoms – Groningers dragen 900 ideeën aan voor 'een betere toekomst'.
- 2023 – Parlementaire enquêterapport 'Groningers boven gas'.
- 2023 – Nij Begun. Een 30 jaar lopend herstelprogramma waarin de Groningers 'een belangrijke stem' is beloofd.
- 2023 – Jongerentop.
- 2024 – Stem van provincie Groningen – haalt digitale meningen op over de toekomstagenda.
- 2025 – Burgerberaad Het Hogeland.

Eva Rovers pleit voor een permanent burgerparlement

In haar boek 'Waarom we politiek niet alleen aan politici kunnen overlaten' brengt Eva Rovers een recept hoe we de democratie kunnen verbeteren: geef burgers meer zeggenschap.

Bij een burgerberaad wordt uit de bevolking een kleine groep mensen via loting gekozen. Zij gaan met elkaar in gesprek over een urgent probleem of een lastige keuze. Het burgerberaad probeert door onderlinge gedachteswisseling tot een oplossing te komen en biedt die aan bij de politieke besturen. Een burgerberaad is democratischer omdat een betere dwarsdoorsnede van de bevolking is dan in de politieke besturen: mensen uit de stad, dorpelinge, praktisch opgeleid of theoretisch, jong en oud, rijk en arm doen mee. De leden van zo'n groep worden niet gedreven door politieke spelletjes of commerciële belangen.

In ons land – en ook in Groningen (zie overzicht) – is er ervaring opgedaan met burgerpanels. Zulke incidentele burgerberaden zijn zinnig, maar hebben grote beperkingen, ziet Rovers in de praktijk. Politi-

ci komen snel in de verleiding om te gaan shoppen in de keuzes van het burgerpanel en alleen de zaken eruit te halen waarmee ze zich politiek kunnen profileren. Daarom is Rovers ervoor om burgerparlementen permanent te maken.

In landen om ons heen (België, Frankrijk en Duitsland) is daar ervaring mee

opgedaan. Doorgaans wordt er jaarlijks een nieuwe groep burgers geloot. Dat leidt tot betere beleidskeuzes omdat de echte zorgen van bewoners centraal staan (blijf ik gezond, heb ik een huis, is mijn werk zinvol?). Daarbij richten burgers hun blik verder vooruit; voor velen staat de toekomst van hun kinderen voorop. Bij politici speelt de herverkiezing over vier jaar een

rol. En bij bedrijven ligt de prioriteit bij de kortetermijnwinst van de aandeelhouders.

Het permanente karakter van een burgerparlement is ook van belang voor de slagkracht. Het maakt het moeilijker voor politici om de keuzes van burgers terzijde te leggen.

Op zoek naar echte wederkerigheid

Een interview met Marian van Voorn en Marc Pauly

Door Kiet Winter en Fenna Smits

De oude Rechtenbibliotheek van het Harmoniegebouw ruikt naar koffie en hout. Buiten gonst de stad: stemmen, fietsen, het ritme van een vroege woensdag in Groningen. Binnen zitten we aan een kleine rechthoekige tafel; links van mij Fenna Smits, schuin tegenover Marian van Voorn, recht tegenover Marc Pauly. Tussen ons in staan twee microfoons die ons gesprek gaan opnemen. Ik schrijf mee, Fenna stelt vragen, zo hebben we vaker gezeten.

Ons gesprek begint over wat misschien wel de kern is van het Groningse herstel: opnieuw leren praten. Vooral tussen burgers en overheid. Vertrouwen is het fundament van elke democratie, maar in Groningen is dat fundamenteel ondergraven. Niet alleen in Groningen maar ook in heel Nederland zijn er meerdere momenten geweest waardoor vertrouwen zoek is geraakt. Marc Pauly stelt dat het politieke systeem onbegrijpbaar is geworden voor burgers. Marian van Voorn, sociaal ondernemer en specialist in jongerenparticipatie, sluit aan: "En niet alleen de burger-overheid relatie maar ook tussen burgers onderling en politici onderling. Niet alleen door het onrecht van de bevingen zelf maar de manier waarop mensen jarenlang van het kastje naar de muur zijn gestuurd." Waar ze ook komt — in buurthuizen, dorpen of jongerentoppen — hoort ze hetzelfde refrein: mensen die willen praten, maar niet meer geloven dat het iets oplevert. "Ze zijn niet alleen moe," zegt ze. "Ze zijn te leurgesteld. Ze hebben alles al eens verteld; aan loketten, inspecteurs, commissies. En toch verandert er niets."

Marc Pauly, filosoof aan de Rijksuniversiteit Groningen, noemt dat "een morele naschok": een breuk in de relatie tussen burger en bestuur. Volgens hem ligt het diepste probleem niet in technische fouten, maar in het verdwijnen van wederkerigheid. "De overheid nodigt burgers uit om mee te praten," zegt hij, "maar blijft de regels van het spel bepalen. Dat is

geen dialoog, dat is decor." Zo ontstaat een democratie die haar burgers uitnodigt aan tafel, maar het bestek vasthoudt.

Van Voorn herkent die spanning. Ze noemt het "beleefde onmacht": beleidsmakers die met de beste bedoelingen luisteren, maar zonder ruimte om echt iets te doen. "Intentie is niet genoeg," zegt ze. "Vertrouwen groeit pas als mensen merken dat hun woorden gewicht krijgen."

In een burgerberaad ziet ze hoe snel wantrouwen omslaat in vertrouwen wanneer hun woorden serieus worden genomen. Een dorpsbewoner die zijn voorstel terugziet in beleid, een jongere wiens idee in een gemeentelijke visie belandt — dat ene moment van erkenning kan jaren van frustratie doorbreken.

Beiden zijn ze betrokken geweest bij het burgerberaad in gemeente Het Hogeland dat net is afgesloten. "Daarbij is het een voorwaarde dat de gemeente de burgerkeuzen serieus moet overwegen en overnemen."

Wat beide sprekers delen, is het inzicht dat herstel niet begint bij beleid, maar bij houding. "Soms is één goed gesprek al genoeg om het anders te voelen," zegt Van Voorn. "Als iemand écht luistert, komt er ruimte voor hoop." Daarin ligt volgens haar de mogelijkheid van herstel.

Marian van Voorn

Pauly ziet datzelfde principe terug in de deliberatieve democratie — de vorm waarin burgers niet alleen hun mening geven, maar hun oordeel vormen door elkaar te horen. "Deliberatie," zegt hij, "is geen debat om te winnen, maar een gesprek om te begrijpen." Hij vergelijkt het met een laboratorium voor samenleven: tijdelijke mini-maatschappijen waarin mensen oefenen met luisteren, redeneren en afwegen. "Een goede samenleving," zegt hij, "is een levendige relatie tussen mensen die elkaar ontmoeten, begrijpen en samen beslissen."

Die gedachte komt op meerdere manieren tot uiting. Tijdens de G1000 Burgertop, de Jongerentop en het Burgerberaad in Het Hogeland zag Van Voorn hoe vreemden vrienden werden. "Eerst was er afstand," zegt ze. "Mensen kwamen met armen over elkaar binnen. Maar na een paar uur luisterden ze, en ontdekten dat ze het over meer eens waren dan ze dachten." Een boer en een klimaatactivist, bleken allebei bang hun plek te verliezen — de één in het landschap, de ander in de toekomst. "Toen ze dat zagen, was de vijandigheid weg. Ze werden deel van elkaars verhaal."

Op zulke momenten wordt zichtbaar wat democratie in haar zuiverste vorm kan zijn: niet de afwezigheid van conflict, maar de aanwezigheid van begrip. Pauly noemt het "de morele oefening van onze tijd": opnieuw leren spreken, juist met degene die je niet vanzelf ontmoet. Want herstel begint niet met een debat, maar met een dialoog. Met het besef dat luisteren een politieke daad is. Nij Begun wordt ook aangesneden. "Hoe mooi zou het zijn als we in die dertig jaar structureel een burgerberaad hebben waar om de zoveel jaar nieuwe mensen in en uit gaan?" Marc voegt eraan toe: "Als we dertig jaar hebben mag ik toch wel hopen dat er tijd is voor een burgerberaad, maar nog leuker zou zijn als er iets structureels kan worden gecreëerd."

Het laatste onderdeel van het gesprek gaat over 'goed samenleven' en wat Fenna en ik daaronder verstaan. Fenna vertelt dat ze het kan vergelijken met het leven in de wijk de Oosterparkwijk. "waar de schutting laag

staat". Ze bedoelt het letterlijk — hekjes op heuphoogte verbinden haar tuin met die van haar burens. Waar je overheen kunt kijken, waar burens elkaar nog groeten, kinderen samen spelen, en je de geur van elkaars avondeten ruikt. Maar terwijl ze praat, wordt het iets groter. De lage schutting wordt een metafoor voor wat we de hele ochtend hebben besproken: goed samenleven begint waar muren zakken. Marc beaamt: "Dat is het eigenlijk. De lage schutting als democratisch ideaal." Marian knikt. "Als mensen elkaar kunnen zien zonder meteen te oordelen, dan ontstaat er zoiets moois. Dan is er vertrouwen."

Wanneer we de microfoons uitdoen en de stoelen aanschuiven, hangt er even stilte. De koffie is koud geworden, maar niemand lijkt dat erg te vinden. We hebben een fijn en hoopvol gesprek gehad. Buiten nog altijd het pleintje; Groningers fietsen voorbij. Fenna gaat naar haar diploma-uitreiking, Marc naar zijn collegezaal, Marian loopt nog even naar het Forum. Ik blijf nog even zitten, kijk naar de lege tafel en denk aan die schutting — hoe ze niet scheidt, maar verbindt.

Misschien is dat wat we moeten blijven vertellen: dat democratie geen systeem is, maar een gesprek. En dat het pas echt begint, op het moment dat iemand zijn deur opendoet.

Benieuwd naar meer? Luister dan het hele gesprek met Marc en Marian via de GBB-Podcast! Je vindt de podcast op Spotify, Apple Podcast en op www.groninger-bodem-beweging.nl/nieuws/gbb-podcast

Marc Pauly

Maak werk van jongerenparticipatie

Door Fenna Smits

Een fijn, gezond en gelukkig leven voor deze en volgende generaties in een hersteld Groningen; dat is de ambitie van 'Nij Begun'. In mijn scriptie heb ik onderzocht hoe de jeugd daarbij betrokken wordt. In GBB krant 28 vertelde ik daar al wat over. Inmiddels ben ik afgestudeerd en mijn scriptie is in de kast belandt. En dat doet pijn.

De toekomst is van de jongeren, daarover staan in de meeste beleidsstukken wel enkele woorden. Maar hoe betrek je hen bij het beleid dat nodig is om die toekomst vorm te geven? Met incidentele participatiemomenten ben je er niet. Er is een structureel en doorlopend traject nodig waarin de jeugd een volwaardige gesprekspartner is.

Het begint ermee dat de stem van de jeugd duidelijk en structureel verankerd moet worden in beleidsdocumenten. Wat betreft Nij Begun is nog niet al het beleid geschreven. Daarbij staat de uitvoeringsstructuur ook nog niet vast, en dat is maar goed ook. Er valt nog wel het een en ander te verbeteren als het aankomt op samen met jeugd bepalen hoe hun toekomst eruit moet komen te zien.

"Het gaat dus echt om veel meer dan een vinkje op een to-do-lijst"

De belangrijkste aanbeveling die ik in mijn scriptie heb gegeven is om te zorgen voor apart jongerenparticipatiebeleid. De belevingswereld van volwasse-

nen is heel anders dan die van jongeren, daarom lukt het vaak niet goed om vanuit de bestaande overheidswereld aan te sluiten bij de jeugd.

Ik heb meerdere theorieën gebruikt om te kijken of de jeugdparticipatie binnen Nij Begun wetenschappelijk gezien ergens op slaat. Het draait vooral om de houding van overheden ten opzichte van jeugd. Zijn ze zich bewust van de machtsverschillen en zorgen ze voor een veilige omgeving? Want alleen dan geef je jongeren werkelijk kansen om te participeren. En wat gebeurt er vervolgens met de inbreng? Jongerenparticipatie is niet iets wat je 'er even bij doet'. Idealiter is jongerenparticipatie een doorlopend proces maar het is vooral belangrijk om één proces te hebben. Zorg dat er oprecht wordt samengewerkt met jongeren en voorkom dat het losse processen blijven. Dit begint bij een gezamenlijk doel maar eigenlijk moeten alle elementen van jeugdparticipatie met elkaar worden afgestemd en met de juiste intentie zijn gemaakt. Het gaat dus echt om veel meer dan een vinkje op een To-do lijst.

Wat komt daar nou van terug in de beleidsstukken van Nij Begun? Helaas lijkt het tot nu toe veelal te gaan om

een vinkje zonder dat er een echt mooi participatietraject aan verbonden is. Er wordt heel vaak genoemd dat jongeren een stem hebben. Ook wordt regelmatig gesteld dat jongeren invloed krijgen. Maar hoe dat gaat gebeuren?

Wat Nij Begun nodig heeft is een stevig verankerd kader voor jongerenparticipatie en loyale uitvoering. Om de diverse jongerengroepen veiligheid te bieden

zodat ze tot werkelijke inspraak kunnen komen, zijn ondersteuners nodig die weten hoe dat werkt. En dat moet geen vrijblijvende losse activiteit worden, maar gefundeerd zijn in werkelijke ruimte om mee te beslissen.

Wil je mijn scriptie lezen, dat kan hier: <http://gmwpublic.studenttheses.ub.rug.nl/id/eprint/4955>

De volgende generatie boven gas

Wij willen niet langer wachten. Het Noordelijk Jongerenberaad gaat samen met Number 5 Foundation aan de slag. Number 5 heeft bij de Toeslagenaffaire laten zien hoe beleid weer menselijk kan worden. De twee werken in deze actie samen met studentenvereniging Vindicat. Ze willen een feitenrelaas opstellen om te voorkomen dat een hele generatie uit het collectief geheugen verdwijnt.

Toen de Parlementaire Enquête Aardgaswinning haar rapport Groningers boven Gas presenteerde, stond het zwart op wit: de overheid had gefaald. Niet een beetje, maar systematisch. Jarenlang was winst belangrijker dan waardigheid. De waarheid: wij, inwoners van Groningen, zijn nooit echt geloofd tot het te laat was.

En nu groeit er een generatie op die is gevormd in die nasleep: jongeren die hun ouders zagen bezwijken onder papierwerk, hun huizen onder stutten, hun vertrouwen onder het gewicht van stilte.

We hebben gezien hoe het voelt als het systeem je niet ziet, hoe je langzaam leert dat de overheid geen persoon is maar een muur. En toch: wij staan nog. Wij: de jongeren van dit land, zijn opgegroeid in een landschap dat beeft. Maar we weigeren om zelf te breken.

Onder andere uit onderzoek van de Hanzehogeschool Groningen blijkt dat de belevingsproblematiek alle leefwerelden van jongeren raakt: thuis, school, buurt, identiteit en toekomstbeeld. Wat in die cijfers niet staat, is wat dat doet met je hoofd.

De constante spanning, de gesprekken aan tafel die altijd over schade gaan, het gevoel dat je als kind al beleid moet begrijpen om te overleven. De Hanze-onderzoekers noemen het "psychosociale littekens". Wij noemen het: leren groot worden zonder grond.

De Sociale Agenda Nij Begun, bedoeld als herstel van vertrouwen, noemt jongeren wel, maar betreft hen nauwelijks. We komen voor in rapporten, maar niet in vergaderingen. We worden bedankt voor "inbreng", maar zelden meegenomen in besluiten. Zoals Fenna Smits schrijft: jongeren krijgen soms een podium, maar zelden invloed. We voelen ons decor, geen richting.

En toch zit er iets in deze provincie wat niet kapot te krijgen is. Tussen die scheuren groeit iets dat dieper gaat dan wantrouwen: solidariteit. Niet de soort die in beleidsnota's past, maar die in mensen leeft. Daarom hebben wij; het Noordelijk Jongerenberaad, Vindicat en de Number 5 Foundation, besloten om het anders te doen.

Om te doen wat de overheid al had moeten doen: luisteren, verbinden, menselijkheid organiseren. Daarom brengen we drie werelden samen: de lokale kennis van jongeren, de academische stem van studenten die hier studeren maar zelden worden gezien, en de systeemkennis van een stichting die weet hoe beleid weer menselijk kan worden.

Samen stellen we een feitenrelaas op. Niet als aanklacht, maar als bewijs van bestaan.

Een getuigenis van jongeren die niet langer wachten tot iemand anders hun verhaal opschrijft. Want als wij het niet doen, verdwijnt er straks niet alleen een regio uit het nieuws, maar een generatie uit het geheugen van Nederland.

Mail ons jouw verhaal!

Iedereen die dit leest, en voelt dat dit óók over hem of haar - een jongere, een ouder, een beleidsmaker - gaat, mail ons via jongeren@instituutvandemens.nl. Vertel wat de scheuren jou hebben gedaan. We gaan dit niet meer laten gebeuren in stilte.

De smaak van Groninger erfgoed

Bakliefhebbers opgelet want in het pas verschenen Gronings Bakboek komen tradities, baksels en geschiedenis samen. Voor elke feestdag is er een recept, voorzien van achtergrondverhalen en wetenswaardigheden. 'Dus ook als je geen keukenprins bent, is dit boek iets voor jou!'

Door Ivar van der Velde

In het oude Lopster stationsgebouw ruikt het naar vers gebrande koffie. 'Heerlijk, "t is nait aal doage kovie mit kouke", maar waarom eigenlijk niet?' lacht Sanne Meijer. Deze typisch nuchtere Groninger uitspraak inspireerde haar voor haar nieuwste boek: Het Gronings Bakboek. Het is een ode aan lokale tradities, seizoensgebak en de verhalen die daaraan zijn verbonden. 'Bakken is voor mij een manier om Groningse producten te gebruiken en mijzelf geworteld te voelen.'

Sanne's wortels liggen zelf op een boerderij onder de rook van Ter Apel. 'Mijn moeder werkte als vrijwilliger in de kruidentuin van het klooster van Ter Apel. Op zaterdag ging ik soms mee om te helpen, maar als puber was onkruid wieden nou niet het leukste klusje,' lacht Sanne. Terugkijkend op haar jeugd had ze toen al een passie voor natuur en erfgoed. 'Mijn ouders namen mij vaak mee naar musea. Naarmate je ouder wordt grijp je sneller terug naar het verleden, en geschiedenis en natuur zijn altijd al met elkaar verweven geweest in mijn leven.'

'Ik ging gewoon op pad, zonder plan. Soms linksaf, soms rechtsaf, en dan stond ik ineens voor een prachtig wierdedorp of een vergeten kerkje.'

Ze ontkiemde verder met een studie Geschiedenis in Groningen en koos voor een baan gericht op het buitenland. 'Maar al gauw miste ik de rust, ruimte en het histo-

rische. In Groningen voelde ik me thuis en kende ik de mensen, de dorpen, de taal. 'Ik verlangde naar dat gevoel van herkenbaarheid.' En dat gevoel hervond ze op de fiets, kriskras door het Groninger landschap. 'Als student, met chronisch geldgebrek, besloot ik om toerist te worden in onze eigen provincie, vertelt Sanne. 'Ik ging gewoon op pad, zonder plan. Soms linksaf, soms rechtsaf, en dan stond ik ineens voor een prachtig wierdedorp of een vergeten kerkje.' De verhalen die ze onderweg opving, zette ze op haar blog. 'Dat groeide als kool, want veel mensen wilden weten hoe hun lokale geschiedenis eruitzag.'

Dezelfde nieuwsgierigheid inspireerde Sanne tot schrijven van het Gronings Bakboek. 'Ik ben een nieuwe weg ingeslagen, maar de rode draad is net zoals in mijn boek Vraauwlu: vergeten verhaal nieuw leven inblazen.' De coronatijd bracht Sanne in contact met het bakken. 'Ik heb het in die periode ontdekt en dacht toen: kan ik bakken ook niet verbinden met mijn liefde voor de Groninger Geschiedenis?'

Het idee was geboren en Sanne dook gelijk in de oude kookboeken, streekverhalen en archieven. 'Natuurlijk denk je meteen aan poffert en oudewievenkoek, maar ik wilde verder kijken. Wat aten mensen vroeger bij feestdagen? En waarom?' In die zoektocht besloot ze om een lijst van dertig baksels te combineren met seizoenen en feestdagen. 'Naast de traditionele feestdagen zoals kerst en pasen heb ik bijvoorbeeld ook Keti Koti toegevoegd. Want waarom zou je alleen christelijke feestdagen opnemen, terwijl er voor veel Groningers ook andere belangrijke feestdagen zijn?'

Sanne vond wel dat zij niet altijd de aangewezen persoon was om het recept te maken. Voor die hoofdstukken vroeg ze gastschrijvers, onder wie Inge Zwerver, die een familierecept voor Bevrijdingsdag bijdroeg. 'Zij bakt elk jaar een 'oorlogsdaak' naar recept van haar oma. Ik vind het prachtig dat erfgoed nog steeds leeft in families' vertelt ze. Naast generatie oude baksels heb je ook gloednieuwe. 'Voor Halloween maakte ik bijvoorbeeld een witte juffer-taart, want er was nog geen specifiek baksel voor die dag. De taart is geïnspireerd op Groningse spookverhalen over witte wieven, met meringue als 'witte juffers' en suikerspin als mist. 'Zo verbind ik verleden, landschap en smaak.'

'We leren op school veel over Amsterdam of Den Haag, maar weinig over onze eigen geschiedenis. Terwijl het juist belangrijk is om te weten waar je vandaan komt'

Sanne beoogt dan ook een stukje educatie mee te geven: 'We leren op school veel over Amsterdam of Den Haag, maar weinig over onze eigen geschiedenis. Terwijl het juist belangrijk is om te weten waar je vandaan komt. Door de verhalen bij die gerechten te vertellen, wordt geschiedenis tastbaar en dat maakt mensen betrokken.' Door de gaswinningsproblematiek is er wel meer interesse ontstaan voor Groninger erfgoed en tradities. 'Eten past daar natuurlijk erg goed bij, want het verbindt ons allemaal.'

vertelt Sanne. Het gezamenlijk nuttigen een maaltijd kan ook helend werken: 'Ik heb het allerleukste om baksels uit te delen langs te brengen bij het buurthuis. Zo heb ik allerlei verhalen, zoals dat vroeger in de etalage van de bakker in Baflo altijd een prachtig Sinterklaasbaksel lag.'

Toch kan Groningen volgens Sanne het b worden samengevat als een rolletje. 'Zo ik mij kan herinneren komen de vrouwen van mijn familie met Kerst en Oud en Nieuw samen om rolletjes te bakken.' Het is een traditie die in veel Groninger gezinnen generatie op generatie wordt doorgegeven. 'Voor mijn oma begon er mee, nu doet mijn moeder het, en straks hopelijk ik met mijn nichtje. Je hoeft maar een paar ingrediënten in handen te hebben en er rolt altijd iets moois uit.' Achter het ogenschijnlijk eenvoudige baksel schuilt ook de nodige symboliek. 'Het is mijn favoriete baksel omdat de rolletjes in mijn nog opgerolde jaar symboliseren, dat zich met Oud en Nieuw nog moet ontvouwen.'

Het Gronings Bakboek is op 19 oktober gepresenteerd in het kerkje van Wetsingel.

Immiddels is het boek overal te koop, al heeft Sanne wel een voorkeur:

Koop vooral lokaal!

Wil je weten wat Sanne nog meer inspireert? Luister dan naar de GBB-Podcast! Je vindt de podcast op Spotify, Apple Podcast en op www.groninger-bodem-beweging.nl/nieuws/gbb-podcast

Een stevige snack

Uit: Gronings Bakboek van Sanne Meijer (p.184)
met fotografie van Otto Kalkhoven

Jarenlang was ik in de veronderstelling dat alle Groningers op Oudejaarsdag spekkendikken naar binnen schuiven. Dat bleek tot mijn grote verbazing helemaal niet zo te zijn. Spekkendikken worden vooral gebakken in het oosten en zuidoosten van de provincie: ze zijn een geliefde snack in het Oldambt en in mijn geboortestreek Westerwolde. Ook in delen van Drenthe en het Reiderland, net over de Duitse grens, zijn ze een lekkernij.

Rogge en stroop

Spekkendikken zijn een soort hartige pannenkoekjes. Ze kunnen als ze goed gebakken zijn zowel warm als koud gegeten worden. Omdat spekkendikken zo'n lokaal gerecht is, bestaan er talloze familierecepten van. Die verschillen allemaal een beetje van elkaar. De belangrijkste bestanddelen van het beslag zijn in ieder geval roggemeel, eieren en stroop. Het beslag moet een nacht staan, zo trekken de smaken goed in. De volgende dag lepel je het beslag in een 'nijjaarsiezer' (het apparaat waar je ook rolletjes en kniepertjes mee bakt), en drukt er een stukje spek en twee stukjes droge worst in. Ze moeten geelbruin kleuren, maar niet krokant of taai worden. Een handige tip van 'mevr. R. Soerabaja' in het Soerabaijisch handelsblad van 27 januari 1933: 'Indien ze niet

zoo stijf wil hebben, een gedeelte haver-mout door het beslag doen.' Blijkbaar was de spekkendik ook in Nederlands-Indië opgedoken.

Overladen maag

De versnapering van spekkendikken gebeurt op 31 december en niet op Nieuwjaarsdag. Sterker nog, spekkendikken waren in de negentiende eeuw in het Oldambt hét gastmaal op Oudejaarsavond. Het Algemeen Handelsblad van 22 maart 1930 stelt dat spekkendikken bij voorkeur op Oudejaarsavond gebakken werden en 'bij een kop sterke koffie genuttigd'. Vanwege hun dikke consistentie zijn ze in ieder geval uitermate geschikt als bodem voor alle borrels tijdens de Nieuwjaarsnacht. In de Winschoter Courant van 1 februari 1888 staat geschreven:

'De overgang van '87 op '88 is in het zuidelijk deel onzer provincie op de gebruikelijke wijze geschied. Men ging oudejaarsavond naar de kerk met het zoete gevoel van het jaar te besluiten, zooals 't behoort en straks te huis zich te goed te doen aan de spekkendikken, welke op dezen avond behooren gegeten te worden, opdat men met welvoorzienne of overladen maag het nieuwe jaar intrede.'

Ijzers

Het bakken gebeurt nu in een handig apparaat. Stekker in het stopcontact, wachten tot het lampje brandt en gaan met die banaan. Dat was vroeger wel anders. Er moest een loeizwaar handijzer in het vuur gehouden worden. Dat was niet altijd even makkelijk, getuige de eerste strofen van het gedicht 'De Kadde: herinding an 'n Oljoars-oavend' door T. Gzn:

Vrau Haarms har 't roggenmeel
besloagen,
ain dreuge metworst lag al kloar;
't Was Oljoars-oavend; zukke
doagen
Doar heurt wat bie, nait woar?

't Vuur op de heerd begon te
vlammen,
en 't groode iezzer ston der noast;
De jongste kinder, kiek, dei
kwammen
en vruigen: Moe, begun ie oast?

Vrau Haarms zat aal in 't vuur te
poken;
Zai har de bonde schoed al veur,
Mor 't wol nait; 't vuur dee niks as
rooken:
De wind ston lick op d' achterdeur!

Gain nood! Din 't roam moar
openschoven;
Al tochde 't wat, dat was din moar;
Eerst even kooltjes in de stoven
en din — de spekkendikken kloar!

Spekkendikken

Het bakken van de spekkendikken doe je het beste in een schuur, bijkeuken of in de openlucht. Zet eerst alles klaar: het (kniepertjes)ijzer, de kom met beslag, een bord met de vleeswaren, een ijsboltang, een spatel of paletmes, een bordje met een klontje boter en een kwastje, een groot bord waarop je de spekkendikken stapelt en, essentieel, een radio met daarop de Top2000.

Ingrediënten

Voor ca. 45 spekkendikken

- 400g roggemeel
- 200g tarwebloem
- mespunt zout
- 1 el gemalen steranijs
- 100g lichtbruine (of gele) basterdsuiker
- 250g keukenstroop
- 125g gesmolten boter + wat extra om in te vetten
- 5 eieren
- 600 ml melk
- ca. 2 Groninger droge worsten, in ca. 90 dunne plakjes gesneden
- ca. 15 plakken katenspek, in ca. 45 stukjes gesneden

Bereidingswijze

1. Het beslag maak je de avond van tevoren. Meng het roggemeel, de tarwebloem, het zout, het gemalen anijs en de suiker door elkaar. Voeg daarna de natte ingrediënten toe: de keukenstroop, de gesmolten boter, eieren en

melk. Roer met een garde goed door, tot alle ingrediënten vermengd zijn en er geen klontjes meer in het beslag zitten. Bedek de kom met plasticfolie of een theedoek en zet op een koele plek, maar niet in de koelkast.

2. De volgende dag is het tijd om te bakken! Verwarm het ijzer op stand 3 of 4 en vet in met een heel klein beetje boter. Tussen het bakken door moet je het ijzer af en toe even weer invetten. Leg twee plakjes worst op het ijzer en lepel er wat beslag op (ongeveer 3/4e van een ijsboltang). Druk er gelijk een stukje spek in. Bak ca. anderhalve minuut en haal de spekkendik dan met een spatel of paletmes uit het ijzer.

Tip

Je kunt de spekkendik eventueel halverwege draaien, maar dat hoeft niet per se. Laat de spekkendik niet te donker worden, want dan wordt 'ie te knapperig. Het moet juist een soort pannenkoekje zijn.

Allergie of intolerantie?

Dit gerecht is vrij van noten. Voor glutenvrije spekkendikken vervang je het roggemeel door boekweitmeel en de bloem door glutenvrije bloem. Je kunt ook vegetarische spekkendikken maken. Vervang het

katenspek door plakken vegetarische (ontbijt)pek. De droge worst vervang je door een vegetarische (braad)worst in plakjes te snijden en even kort aan te bakken. Daarna gebruik je ze op dezelfde wijze als het katenspek en de droge worst.

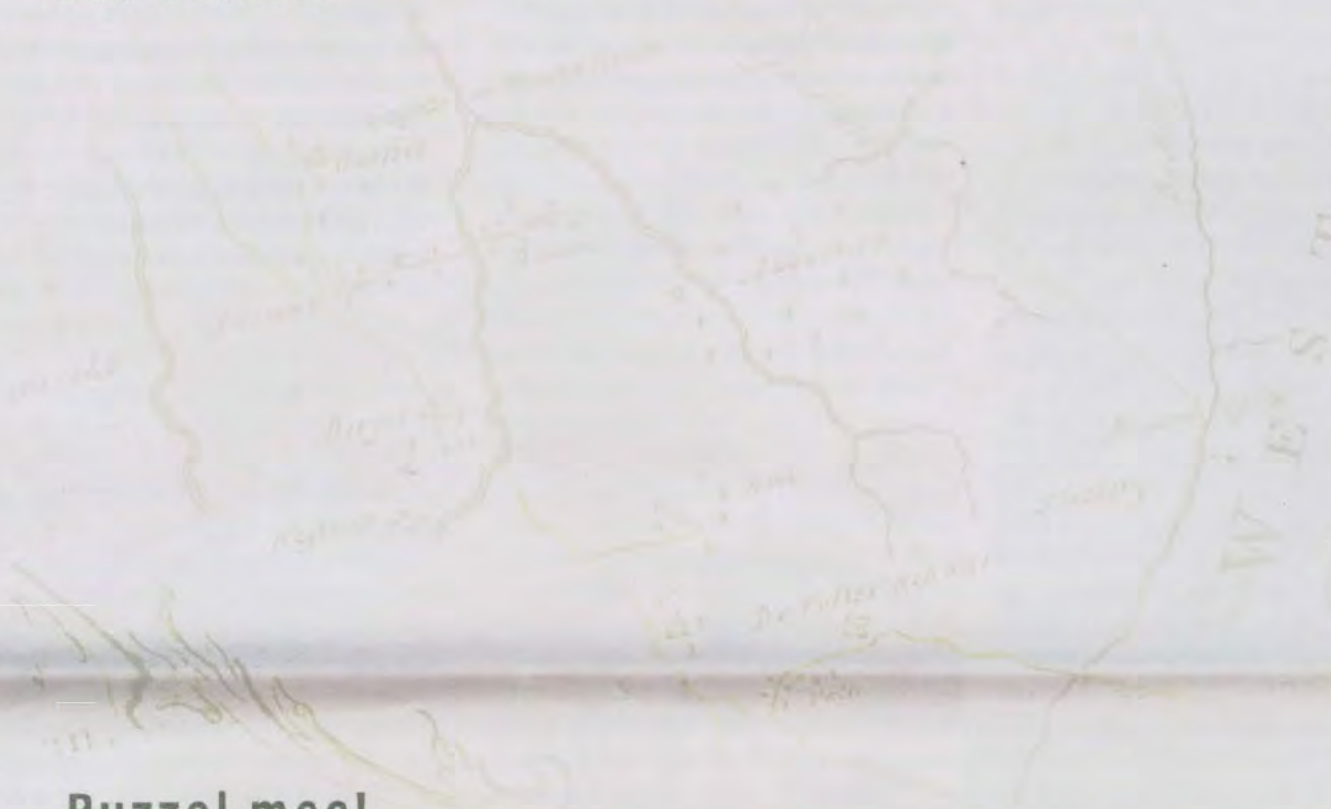
De Groot-Groningse-Gaswinnings-Quiz

U loopt door Groningen, over de klei, over het land waaronder het gas gewonnen werd, en werktuigelijk komen er gedachten bij u op. Maar u twijfelt. Hoe was het ook al weer?

Wie was deze en gene, wat gebeurde er zus en zo? En toen dan?

De kennis over de gaswinning van Groningen lijkt weggezakt, net als de bodem van Groningen is weggezakt. Daarom deze quiz!

Met elke vraag wordt steeds een letter verkregen. De 10 letters, gehusseld, vormen samen een woord of meerdere woorden, een oplossing die ingestuurd kan worden.

Puzzel mee!

Beantwoord alle vragen. U hebt dan 10 letters. Ontcijfer uit deze 10 letters wat u moet insturen om kans te maken op een van de vorstelijke prijzen. Het is een woord of het zijn meerdere woorden.

Hint. Lukt het u niet vraag dan anderen u te helpen. Denk Gronings. Gezamenlijk zal het in orde komen!

Inzenden kan tot **31 december**. Uw inzending kan naar contact@groninger-bodem-beweging.nl of naar het postadres van de GBB.

Wat valt er te winnen?

De hoofdprijs is eeuwige roem én een overnachting in een hotel voor twee personen, inclusief ontbijt, in het gaswinningsgebied.

Er zijn ook tien tweede prijzen: Het boek *Ontaard land, de strijd van een Groninger tegen de gasregenten*, door Ineke Noordhoff.

Ten slotte zijn er tien derde prijzen: Een wandelroute door het gaswinningsgebied, beschikbaar gesteld door de Groninger Bodem Beweging. Hier is geen ontbijt inbegrepen.

Uitslag

De uitslag van de quiz wordt bekend gemaakt in de volgende GBB-krant. Winnaars krijgen persoonlijk bericht. Over de uitslag kan niet worden gecorrespondeerd.

U begint te wandelen in Loppersum. U denkt gehoord te hebben dat Marieke Ferwerda de huidige directeur is van de Nationaal Coördinator Groningen, NCG. Uw wandelgenoot zegt dat ze de opvolger is van Regina Bouius.

Vraag 1: Wie was ook alweer de allereerste NCG, een man toch?

Achternaam, eerste letter

U wandelt graag met mensen als Zef Hemel en Enno Zuidema. Enno wijst u op een Kop-hals-romp-boerderij en vertelt ondertussen over de Amsterdamse School. U raakt nogal afgeleid. Zeker als u naar uw voeten kijkt, die bijna lopen als in een rivierbedding.

Vraag 2: Welke rivier stroomde vroeger langs Loppersum?

We zoeken hiervan de derde letter

Er gaat niets boven Groningen, zo is de uitdrukking. De hele wereld komt daarom naar Groningen, zo lijkt het u toe. We hebben immers Denemarken bij Slochteren, Polen bij Spijk en Egypte bij Veendam. Het kan niet op.

Vraag 3: Langs welke NAM-locatie loopt u, die ook in het buitenland gevestigd is?

Voorlaatste letter

Al wandelend hebt u nauwelijks in de gaten dat u weer een wierde bent opgelopen. U denkt misschien dat de wierden het hoogste punt vormen van de provincie Groningen (afgezien van bebouwing en vuilnisbergen), maar u bedenkt net op tijd dat dat misschien niet zo is.

Vraag 4: Wat is het hoogste punt van Groningen?

Neem de letter van het goede antwoord

- E Eenumerhoogte
- O Hasseberg
- K Onstwedder Holte

Uw linkervoet doet moeilijk, u hebt trek in een drankje. U bent inmiddels in Westerwijtwerd. Westerwijtwerd heeft nog een echt huiskamercafé, het enige van de provincie Groningen. Tot 2010 werd het gerund door een bekend echtpaar, waarvan de man Tinus heette.

Vraag 5: Wat was de voornaam van de uitbaatster?

Eerste letter

Er is sprake van dat er een Nedersaksen spoorlijn gaat komen. Onder meer met Nij Begun geld. Die gaat rijden van Groningen via Stadskanaal naar Emmen. U bedenkt dat "het Stadskanaal" zo'n lang recht kanaal is, en u weet dat dat het gevolg is van een grens door het veen tussen Groningen en Drenthe die vanuit de Stad ingetekend werd. Ergens rond 1600? Er was toch een of andere ingenieur die de grens ingemeten heeft namens de provincie Groningen?

Vraag 6: Aan welke ingenieur dankt de bedoelde grens door het veen zijn naam?

Achternaam, derde letter

Al wandelend nadert u weer een wierde. Dit dorp is onderdeel van de Dorpenaanpak van de NCG. Hier loopt u met opzet om de wierde heen. De Groningse uitdrukking is immers dat u dan geleerd hebt, en wijsheid hebt vergaard: "Hai is om ... komen".

Vraag 7: Om welk dorp gaat het?

Vierde letter

Na de beving van Huizinge op 16 augustus 2012 adviseerde het SodM (Staatstoezicht op de Mijnen) aan de minister van Economische Zaken dringend om de gaswinning zo veel en zo snel mogelijk te verlagen. De minister, Henk Kamp, zei dat hij dat niet kon doen zonder grondig onderzoek en benutte het jaar 2013 voor 14 onderzoeken. Ondertussen wist hij wel de gaswinning te verhogen.

Vraag 8: Wat was de gasproductie van het Groningenveld in 2013?

Neem de letter van het goede antwoord

- E 5,4 miljard kuub
- U 54 miljard kuub
- IJ 154 miljard kuub

Groningen is bekend van het Hogeland. Een prachtige streek. U vraagt zich af waarom dat zo heet, is het omdat het boven de stad ligt, dus "hoger"? Zou er ook een Lageland zijn? Maar dat is toch geen streek, maar een dorpje?

Vraag 9: Vlakbij Lageland breidt de stad Groningen uit, met welke wijk?

Vierde letter

U zingt, al wandelend, een liedje van Ede Staal. En dat voelt heel natuurlijk omdat u aan de horizon een kerktorentje ziet opdoemen.

Vraag 10: In welk dorp staat deze kerk?

Laatste letter

Instituut
Mijnbouwschade
Groningen

Kom een keer langs bij uw lokale steunpunt. (Of juist bij uw niet-lokale.)

Een aanvraag doen is een heel persoonlijke aangelegenheid. Iets waarbij u uw buurman of dorpsgenoot misschien liever niet tegenkomt. Welke van de 24 steunpunten u ook kiest, onze zaakbegeleiders zijn er voor u.

Op het steunpunt kunt u uw verhaal kwijt, uw dossier inzien of uw vragen stellen over schadevergoeding en herstel. Gratis en zonder afspraak.

Meteen een aanvraag indienen kan ook. Neem dan wel uw legitimatie of DigiD mee.

En wie weet brengt een bezoek aan een niet-lokaal steunpunt u wel bij een verborgen pareltje in onze provincie.

Hopelijk tot snel. En fijne reis!

Scan voor meer informatie en alle steunpunten

of kijk op schadedoormijnbouw.nl/steunpunten

Is er verbetering na de parlementaire enquête?

Een illustratie aan de hand van zomaar een straat in het bevingsgebied

Door Josie Borger

Tijdens de presentatie van de Parlementaire Enquête Aardgaswinning Groningen op 24 februari 2023 beloofde staatssecretaris Vijlbrief dat de afhandeling van de bevingschade voortaan milder, menselijker en makkelijker zou worden. Instituut Mijnbouwschade Groningen (IMG) en de Nationaal Coördinator Groningen (NCG) moeten dit doorvoeren in hun beleid. Geld lijkt geen probleem: voor de afhandeling van de schades is maar liefst 5-10 miljard euro beschikbaar. Daarmee moet men toch een flink eind kunnen komen.

Maar iedereen verstaat iets anders onder "milder, menselijker, makkelijker". Worden gedupeerden nu sneller geholpen? En geldt dat dan ook met terugwerkende kracht? Worden de regels nu minder strikt toegepast? Soms lijkt dat inderdaad zo. Van mensen met relatief lichte schades komen vaak positieve geluiden. Dat is fijn voor ze en ik gun het ze ook van harte, maar niet iedereen ervaart dat zo. Dat geldt ook voor de straat waar ik woon. Dat zal ik illustreren met enkele voorbeelden.

Willem en Juliette

Dankzij schulven met geld en een forse eigen bijdrage staat er nu een nieuw huis. Willem en Juliette behoren tot de gedupeerden die nu een compleet nieuw huis hebben. Wel met de inzet van een flinke som eigen geld, maar toch.

Ze namen in 1998 de boerderij over van de vorige bewoners en boerden er naar volle

Woningen en bewoners

Onze straat in Ten Boer telt in totaal 14 vrijstaande woningen, waaronder enkele (voormalige) boerderijen. De bewoners vormen een gemeleerd gezelschap van gepensioneerden, enkele 50-plussers en drie gezinnen met jonge kinderen.

Door informele gesprekken met bewoners en uit eigen ervaring kwam ik aan de volgende informatie:

- Twee huizen zijn afgebroken en vervangen door nieuwbouw;
- Eén boerderij is versterkt;
- Van één huis dachten de bewoners dat versterking niet nodig zou zijn, maar inmiddels blijkt dit toch noodzakelijk;
- Eén karakteristieke boerderij wordt vervangen door nieuwbouw;
- Een andere karakteristieke boerderij blijft staan, maar moet worden opgetakeld en daarna teruggeplaatst op een betonnen ondergrond;
- De bewoner van één woning heeft op eigen initiatief al heel vroeg schade laten herstellen en komt nu nergens meer voor in aanmerking;
- Andere buren wachten al jaren op de afhandeling van hun dossier.

tevredenheid. Ze hadden wel scheuren, maar vergeleken met andere huizen aan de straat viel dat nog mee. De schades zaten vooral in de schuren. Ze meldden ze wel en kregen één keer te horen dat de schades niet vergoed zouden worden; ze waren niet bevingsgerelateerd. Na rapportage van een contra-expert was alles juist wél bevingsgerelateerd. In 2018 moest ineens binnen twee weken een onderzoek gedaan worden in verband met versterking. Daarover zou binnen twee maanden een eindrapport verschijnen, maar dat kwam pas twee jaar later. Willem en Juliette werden in de tussentijd wel keurig door IMG op de hoogte gehouden van elke vertraging.

Niet alleen bewoners, maar ook dieren hebben tijdelijke huisvesting nodig. Naarmate de tijd verstreek, zag Willem het steeds minder zitten om tijdens de bouw met al zijn koeien naar een tijdelijke plek te verhuizen. Dat gaf te veel onrust voor de dieren, zoals al eens was gebeurd bij een eerdere evacuatie. Er moest winterstalling geregeld worden, maar dat vonden de instanties maar lastig.

Ondertussen veranderde de situatie: Willem onderzocht de mogelijkheid te stoppen met zijn boerenbedrijf in combinatie met versterking omdat hij geen opvolger had. Uiteindelijk is hij met zijn bedrijf gestopt. De schuur was dan ook niet meer nodig. Zo kwam er geld vrij voor de bouw van een nieuw huis, waar ze nu al meer dan een jaar wonen.

Harry en Jantje

Ze willen niet eens komen kijken!

Het huis van Harry en Jantje begon eind jaren 90 scheuren te vertonen. Omdat de situatie verslechterde, schakelden ze in 2004 een funderingsdeskundige in, waarna een lokale aannemer bij een deel van het huis extra heipalen aanbracht. De achtermuur werd niet aangepakt en begon — nog vóór de beving in Huizinge — in 2011 te verzakken. Hierdoor kwam de muur als het ware los te staan. Ook dit werd op eigen kosten verholpen.

De NAM, die toen nog verantwoordelijk was voor het herstel, had besloten dat schades van vóór 2012 niet vergoed werden en kwam niet eens kijken. Ook IMG en NCG waren niet bereid om langs te komen en speelden elkaar de bal toe. In 2024 werd vergoeding nogmaals geweigerd: doordat er al herstelwerkzaamheden waren verricht, kon niet meer vastgesteld worden of het inderdaad om mijnbouwschade ging. Harry en Jantje hebben bezwaar ingediend, maar dat loopt nog. Er is medio mei een hoorzitting geweest en de beslissing is inmiddels drie keer uitgesteld. Ondertussen kwam ons nog wel ter ore dat in een nabijgelegen dorp in een soortgelijk geval wel een vergoeding is toegekend.

Piet en Matty

"Computeren is niet mijn hobby"

Piet en Matty zijn inmiddels beiden 77. In 2023 was de vloer van de woonkamer zodanig verzakt dat herstel onvermijdelijk was. Dit gebeurde op eigen kosten. In 2024 kwam IMG met een uitgebreid schaderapport voor de overige (vele) schades. In dat rapport stelde IMG voor om alleen de voorgevel en de zijmuren te versterken. Maar de

bewoners zien de vloeren — met uitzondering van die in de woonkamer — allemaal verzakken. Daarom vinden ze het moeilijk te begrijpen dat IMG niet verder kijkt dan een muur en de gevel: die steunen immers op de fundering.

Hun ervaring met het hele proces is dat je niets bereikt als je er niet zelf voortdurend werk van maakt. Afwachten geeft een hoop vertraging en je moet werkelijk overal achteraan om je recht te krijgen. Wat het nog lastiger maakt, is dat vrijwel alles via de computer moet worden geregeld. Piet is niet onhandig met de computer, maar het kost wel moeite om het voor elkaar te krijgen. "Ik kan het wel, maar computeren is niet mijn hobby".

Nog niet overal 'milder, menselijker en makkelijker'

De straat waar ik woon toont in het klein wat het hele aardbevingsgebied al jaren ervaart. Beleidsmakers spreken over menselijkheid, snelheid en soepelheid, maar achter de gevels van echte huizen blijft de praktijk weerbarstig. Sommige bewoners komen vooruit, vaak dankzij een flinke dosis eigen geld of door zelf voortdurend aan de bel te trekken. Anderen vallen tussen de regels, worden van het kastje naar de muur gestuurd of krijgen te horen dat hun schade te oud, te lastig of te onduidelijk is.

Milder, menselijker en makkelijker klinkt sympathiek, alsof iemand eindelijk de deur naar herstel wijd openzet. In werkelijkheid blijkt die deur voor velen nog steeds klemmend. Deze straat laat zien hoe groot de afstand blijft tussen woorden en werkelijkheid, tussen beloften en wat bewoners elke dag ervaren.

Erfgoed toont burgerkracht

De versterkings- en hersteloperaties dwingen ons anders te kijken naar het erfgoed. De gebouwen verbinden mensen en verhalen, alleen wie bepaalt wat we bewaren voor de toekomst?

Een column van Ivar van der Velde

Afgelopen zomer werd bekend dat het Eemsmondgebouw in Delfzijl is genomineerd als Rijksmonument. Het karakteristieke kantoorgebouw stamt uit 1973 en is ontworpen door architect Hugo de Gruijter en kunstenaar Jaap van der Meij. Inmiddels is het alweer een halve eeuw een vast ijkpunt aan de zuidzijde van de buitenhaven. Het gebouw maakt mede vanwege haar leeftijd deel uit van het 'Post-65 programma' van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE). De Dienst hoopt op meer erkenning voor dit erfgoed nu deze werken ondertussen toe zijn aan renovatie en onderhoud. Dat het Eemsmondgebouw beschermd wordt

is wat mij betreft goed nieuws. De historische gevels van 'mensen, landgezicht en zeegezicht,' en de ondergrondse schuilkelder die bescherming bood tegen nucleaire aanvallen ten tijde van de Koude Oorlog, verdienen het om door volgende generaties bewonderd te worden. Maar wie bepaalt nu eigenlijk welke gebouwen en locaties de status van monument krijgen?

Het korte antwoord is dat de beslissing wordt genomen door instanties, deskundigen en commissies. En daar valt op zich veel voor te zeggen, want er is kennis en zorgvuldigheid nodig om te beoordelen

welke werken als waardevol bestemd moeten worden. Toch is dit slechts een begin, want minstens zo belangrijk in het proces zijn de stemmen van bewoners, van de gemeenschap die is verweven met het monument. Gebouwen zijn immers nooit slechts stapelingen van baksteen, hout en beton. Ze belichamen vaak de manier waarop Groningers samenleven en werken. In onze provincie komt dat in het bijzonder terug op plekken waar de gemeenschap zichzelf heeft georganiseerd.

Sinds twee jaar ben ik als regiocoördinator voor de provincie betrokken bij de organisatie van Open Monumentendag. In deze rol heb ik talloze gesprekken gevoerd met lokale comités, dorpsbewoners en vrijwilligers. Wat mij steeds opnieuw opvalt is dat monumenten worden genoemd als stille getuigen van burgerkracht en gemeenschapszin. Een van de bekendste zijn de aardappelmeelfabrieken die vanaf de negentiende eeuw in

de provincie als paddenstoelen uit de grond schoten. Het waren geen projecten van rijke ondernemers of vervlogen aandeelhouders. Nee, de boeren uit de regio hadden zelf het initiatief genomen en de krachten gebundeld om samen sterker te staan. In coöperaties verenigden zij zich om aardappelen niet alleen te verbouwen, maar ook gezamenlijk te verwerken tot producten die verder konden worden verkocht.

De gebouwen van die fabrieken – imposant gelegen aan de rand van het dorp – vertellen het verhaal van collectieve veerkracht. Het zijn tastbare herinneringen aan een tijd waarin samenwerking het verschil maakte tussen overleven of achterblijven. Sommige van die fabrieken zijn verdwenen, andere kregen nieuwe functies toebedeeld. De betekenis als uitdrukking van Groningse burgerkracht blijft zodoende bestaan. Ondanks dat niet iedereen een oude fabriek in de achtertuin heeft staan, telt haast elk dorp wel een kerk. In de middeleeuwen bouwde de hele gemeenschap met vereende krachten aan deze monumenten, niet omdat de overheid hen dat opdroeg, maar omdat zij daar behoefte aan hadden en het nodig vonden. Zulks erfgoed herinnert ons eraan dat samenwerken en verantwoordelijkheid nemen diep in de Groningse cultuur verankerd zitten.

Juist dat gegeven zou een grotere rol mogen spelen in de manier waarop we vandaag de dag met monumenten omgaan. De nominatie van het Eemsmondgebouw is natuurlijk een erkenning van haar architectonische en historische waarde. Tevens is het een plek die verbonden is met levensverhalen van Delfzijlsters waar het hergebruik recht aan kan doen.

Wat zou er gebeuren als bewoners vanaf het eerste moment echt mee konden praten over de nieuwe invulling van een monumentaal gebouw? Als hun ideeën echt leidend zijn?

Aardappelmeelfabriek Alteveer 1912 (bron: Beeldbank Groningen)

Groot uit ALTEVEER. Aardappelmeelfabriek.

Nieuwe website 'Goud Gebouwd' toont de weg naar een mooier Groningen

De versterking van woningen, boerderijen, monumenten en andere gebouwen in het aardbevingsgebied stond lange tijd vooral in het teken van veiligheid. Dat er ook andere aspecten meetellen – zoals de kwaliteit van de architectuur – maakt de nieuwe website 'Goud Gebouwd' duidelijk.

Enno Zuidema heeft er inmiddels twee jaar opzitten als Regiobouwmeester van Groningen. Zuidema legt uit: 'Maatregel 13 uit kabinetsreactie Nij Begun stelt dat er meer aandacht moet komen voor de ruimtelijke kwaliteit bij de versterkingsopgave. De regiobouwmeester versterking ziet daarop toe en werkt met zijn atelier aan instrumenten die ervoor zorgen dat versterking niet alleen de veiligheid van de Groningers vergroot maar ook de schoonheid en leefbaarheid van dit gebied veiligstelt. Er mag dus met aansprekende architectuur versterkt worden.' Maar hoe dan? Dat begint met inspiratie en kennis.

Een van de middelen is de website www.goudgebouwd.nl die begin september werd gelanceerd. Hannah Geerdink was er

met een aantal atelier-collega's nauw bij betrokken: 'We zagen zoveel inspirerende projecten voorbijkomen die goed aansluiten bij de omgeving én bij de bewonerswensen, dat we dat wilden delen. Die kennis was wel her en der te vinden, maar niet op één centrale plek. Daar brengt deze website nu verandering in.'

Afgelopen voorjaar ging de uitnodiging vanuit de NCG de deur uit naar opdrachtgevers, ontwerpers, bouwers en andere betrokkenen om projecten aan te dragen. Zuidema: 'Daar kwam veel reactie op en dat geeft aan dat mensen trots zijn op wat ze hebben bereikt.' Uit de aangedragen projecten is een eerste selectie gemaakt van circa 50 projecten waarvan de helft inmiddels toegankelijk is gemaakt op de website.

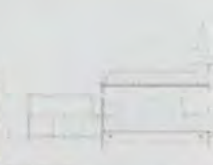
Geerdink: 'We willen bewust een breed scala aan soorten projecten presenteren. Dus niet alleen woningen maar bijvoorbeeld ook schuren, scholen en kerken. De versterking raakt alles wat er de afgelopen eeuwen gebouwd is in Groningen en het is interessant

om te zien hoe daarmee wordt omgegaan.' Zuidema benadrukt: 'Het is een website vóór en dóór de mensen uit het gebied zelf. Daar mogen dus ook best kritische geluiden in doorklinken.'

Maar bovenal hebben we een laagdrempelige website willen maken waar iedereen op haar of zijn gemak in kan grasduinen. Om zo inspiratie op te doen voor projecten waar zij zelf mee bezig zijn. Of gewoon om te zien met hoeveel inzet er wordt gewerkt aan een mooi gebied, waar mensen met trots leven.'

GOUD GEBOUWD

Welkom bij Goud Gebouwd. Een inspiratiebron met projecten uit het Groninger versterkingsgebied, uitgeroepen met oog voor ruimtelijke kwaliteit en kwaliteit. Geef feedback door het atelier van de regiobouwmeester, leden van Nationaal Coördinerend Venster.

De bewoners zagen in de versterkingsopgaven ook kansen voor de verduurzaming van hun monumentale panden.

Herstel vraagt om nabijheid

“wetenschap laat de leemtes zien”.

Uit een gesprek met Nienke Busscher, coördinator van het Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen, over macht, herstel en de morele plicht om te blijven luisteren.

Door Kiet Winter

Sinds de Parlementaire Enquête Aardgaswinning liet zien hoe diep het systeem had gefaald, is het vertrouwen in Groningen nog verder weggezakt — soms sneller dan de bodem onder de huizen. En precies daar, tussen brokstukken van beleid en de verhalen van bewoners, werkt Nienke Busscher. Als coördinator van het Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen onderzoekt ze niet alleen schade, maar ook de morele erfenis ervan: wat doet structureel onrecht met een samenleving? Haar blik, gevormd in The-singe en gescherpt in Argentinië, verbindt kennis aan geweten. In een provincie die moe is van beloften, zoekt zij naar iets zeldzaams: kennis die recht doet.

Van de pampa's naar de klei

Busschers drijfveren hebben wortels ver buiten Groningen. Voor haar promotieonderzoek trok ze in 2012 naar het noorden van Argentinië, waar de sojateelt oprukte en internationale bedrijven land opkochten dat generaties lang door lokale gemeenschappen werd gebruikt. “Mensen moesten hun bestaansrecht bewijzen met papertjes,” zegt ze. “Een inentingsbewijs van hun koe, een schoolinschrijving van hun kinderen — kleine sporen van een bestaan waarmee probeerden aan te tonen dat ze er al decennia woonden. Mensen leefden jarenlang in onzekerheid of ze hun rechten ooit formeel zouden krijgen.” Die ervaring liet haar zien hoe diep bureaucratie in levens kan snijden. Toen ze jaren later terugkeerde naar het Groningse bevingengebied, herkende ze dezelfde logica in een ander landschap. “Ook hier leven mensen in onzekerheid, gevangen in een bureaucratische molen.” In de podcast van de Groninger Bodem Beweging spreekt Busscher over de wirwar van instanties die elkaar in de weg zitten — een overheid zonder één gezicht, maar met vele stemmen. “Wie moet je bellen? En wie belt er ooit terug?” Toch blijft ze niet hangen in cynisme. Ze gelooft in de waarde van wetenschap, zolang die de mens centraal houdt. Die houding tekent haar werk: betrokken, analytisch en altijd met oog voor de werkelijkheid achter de cijfers.

De overheid als echo

Wie het Groningse herstelstelsel probeert te begrijpen, stuit al snel op een spiegelpaleis van loketten. Formeel bestaat er beleid, geld, verantwoordelijkheid. Maar in de praktijk lijkt de overheid vooral naar zichzelf te verwijzen.

Busscher noemt dat een heterogene overheid: geen duidelijke dader, maar een kluwen van ministeries, uitvoeringsorganisaties en regels die elkaar tegenwerken. Wat ontstaat, is geen symfonie van samenwerking, maar een kakofonie van goede bedoelingen die elkaar voortdurend overstemmen. Het gevolg is een systeem dat zich voortdurend corrigeert, maar zelden verbetert. Maatregelen worden aangekondigd met woorden als versnelling en herstel, maar stranden in procedures en tegenstrijdige regels.

Groningen kent een geschiedenis van ongelijkheid. Jarenlang bepaalden de NAM en de rijksoverheid wat als ‘feit’ gold — metingen, risico's, modellen — terwijl de ervaringen van bewoners werden afgedaan als emotie. Dat was geen toevallige blinde vlek, maar een kennismonopolie dat wantrouwen voedde. Busscher ziet daarin de paradox van goed bestuur: de poging om recht te doen via systemen die zelf deel zijn van het onrecht. “Vertrouwen kan niet worden hersteld met een beleidsregel,” zegt ze. “Het groeit pas als bewoners het gevoel krijgen dat er echt naar hen geluisterd wordt — niet als ‘casus’, maar als mens.” Toch laat de Groningse werkelijkheid zien hoe hardnekkig macht zichzelf herhaalt. Zelfs herstelprogramma's die met de beste bedoelingen zijn opgezet, spreken nog de taal van controle: efficiëntie, voortgang, resultaat. Maar herstel laat zich niet plannen in tabellen. Het vraagt om moreel gezag, om nabijheid, om kennis die niet boven maar tussen mensen staat. En precies dat probeert het Kennisplatform volgens Busscher te belichamen: wetenschap als geheugen, als spiegel, als publieke zorg.

Wetenschap als geweten

Het Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen maakt deel uit van de Rijks-

universiteit Groningen en is ingebed bij Gedrags- en Maatschappijwetenschappen. Het werkt onafhankelijk, maar niet op afstand: midden in het gebied verzamelt het verhalen, cijfers en inzichten om bestuurders, bewoners en onderzoekers met elkaar te verbinden. Wat het platform probeert, is iets wat veel instanties niet lukt: de menselijke maat verankeren in beleid. Het onderzoekt niet alleen scheuren in muren, maar ook scheuren in vertrouwen: de sociale littekens van jarenlange onzekerheid en bureaucratische vermoeidheid.

“De last van het uitleggen van wat hier speelt, mag niet steeds bij bewoners liggen,” zegt Busscher. “Wij bestaan bij de gratie van de problematiek, dus we moeten zorgvuldig omgaan met het vertrouwen dat mensen ons geven.” Daarom ziet ze het als haar taak om het geheugen te bewaren — niet om oude koeien uit de sloot te halen, maar om te zorgen dat de koe überhaupt herkend wordt. Want kennis is hier meer dan een

instrument: in Groningen is weten zelf een morele daad geworden — luisteren een vorm van herstel, begrijpen een vorm van erkenning.

De kracht van noaberschap

Toch is er, ondanks alles, ruimte voor hoop. Die hoop vindt Busscher niet in beleid of rapporten, maar in mensen. In bewoners die eindelijk hun verhaal mogen vertellen — zoals bij het project Ooggetuigen van de Gaswinning, waar spreken ook helen werd. In professionals die zich durven te verhouden tot hun eigen falen, en het herstelproces opnieuw vormgeven met bewoners, zoals in Delfzijl, waar bewoners mee mochten tekenen aan hun eigen versterking. En in het noaberschap dat, ondanks alles, blijft bestaan: bureaus die elkaar in huis nemen, dossiers uitleggen, meelesen, helpen — niet uit plicht, maar uit zorg. “Dat is wat mij hoop geeft,” zegt ze. “Dat er nog steeds mensen zijn die iets doen, gewoon omdat het goed is.”

Je kunt het hele gesprek met Nienke terugluisteren via de GBB-Podcast! Je vindt de podcast op Spotify en Apple Podcast.

Kijk op www.groninger-bodem-beweging.nl/nieuws/gbb-podcast voor alle interessante gesprekken die de GBB het afgelopen anderhalf jaar voerde met gedupeerden en professionals in het gasdossier!

Finale kwijting

Veel Groningers en Drenten zijn zich niet bewust dat ze tekenen voor finale kwijting in de schadeafhandeling. Daarom dit artikel.

Wie nu fysieke schade (scheuren in de muren) meldt bij het IMG, het Instituut Mijnbouwschade Groningen, krijgt de keuze uit drie mogelijkheden:

1. De VES, de vaste eenmalige schadevergoeding, van €10.000, zonder onderzoek naar de oorzaak van de schade. Daarbij wordt getekend voor finale kwijting.
2. Daadwerkelijk Herstel, een aannemer repareert de schade, tot € 60.000, zonder onderzoek naar de oorzaak van de schade. Daarbij wordt getekend voor finale kwijting.
3. Maatwerk, een financiële vergoeding van de schade, met onderzoek naar de oorzaak van de schade. Alleen door de gaswinning veroorzaakte of verergerde schade wordt vergoed. Dit is zonder finale kwijting.

Als op een adres vroeger in totaal een lagere vergoeding dan € 10.000 is ontvangen (van NAM, CVW, TCMG en IMG samen) kan aanvulling tot € 10.000 aangevraagd worden. Dat heet de AVV, de aanvullende vaste vergoeding. Ook daarbij hoort finale kwijting.

Wat is finale kwijting?

Finale kwijting betekent dat de schademelder een vaststellingsovereenkomst tekent, waarin hij instemt om nooit meer een schademelding bij het IMG te doen.

Er zijn twee uitzonderingen mogelijk. Als op het adres een beving op met een trillingsnelheid van minstens 5 mm/s (met een overschrijdingskans van 1%) is opgetreden, of als er indirecte effecten van diepe bodemdaling op het adres zijn. Doet een van deze uitzonderingen zich voor dan kan toch opnieuw schade gemeld worden.

Hoe groot is de kans op de deze uitzonderingen?

Die is heel klein. Dat optreden met indirecte effecten van diepe bodemdaling vereist onderzoeken van ingenieursbureaus en een IMG die dan die resultaten overneemt. En een trillingsnelheid van minstens 5 mm/s (met een overschrijdingskans van 1%) vereist een beving van ongeveer 2.2 recht onder het adres, of een zwaardere, bijvoorbeeld 3.0 op een paar kilometer afstand.

Waarom finale kwijting?

Dat is onbekend.

Finale kwijting is ingevoerd op 1 november 2021 door het IMG, toen die de VES introduceerde. De VES was toen nog € 5.000. In de brief aan de Tweede Kamer van 6 oktober 2023 waarin finale kwijting formeel wordt geregeld wordt ook geen motivatie gegeven. In de Tweede Kamer is er ook nooit over gesproken.

Wat is opvallend bij finale kwijting?

Dat het hetzelfde is als de NAM vroeger eiste. Die liet schademelders ook vaak een vaststellingsovereenkomst (VSO) tekenen met finale kwijting.

Ook de grens van 5 mm/s is bijzonder. Immers heeft het Panel van Deskundigen aan het IMG op 19 januari 2019, aan de overheid aangegeven dat schade kan ontstaan bij trillingssnelheden vanaf 2 mm/s.

Het IMG hanteert deze grens, 2 mm/s, ook in hun standaard beoordelingssystematiek.

Toch geldt bij finale kwijting een hogere grens, 5 mm/s.

Wat opvallend is dat dat de grens 5 mm/s niet nieuw is. De NAM en CVW hanteerden tot 2018 een grens van 5 mm/s in hun beoordelingssystematiek. Volgens de NAM kon er beneden die snelheid geen schade ontstaan.

Wat vindt de GBB van finale kwijting?

De GBB vindt het zeer kwalijk. In reactie op de PEAG werd in Nij Begun gezegd dat de schadeafwikkeling "milder, menselijker en makkelijker" moest worden.

Met finale kwijting wordt mensen verboden schade te melden. Wij zien dat niet als menselijker. Het is eerder "onmenselijk".

Immers, als je wel nieuwe schade hebt, zeker na een nieuwe aardbeving, waarom zou je dat dan niet mogen melden?

Algemeen advies van de GBB

Wees u ervan bewust dat u bij bepaalde keuzes kiest voor finale kwijting! U mag dan immers nooit meer een schade melden.

Verwacht u nog meer schade, bijvoorbeeld omdat u in een gebied woont waar meer bevingen voor kunnen komen, wacht dan met het melden van de schade tot de bodem rustig is.

Maatregel 3 Nij Begun

Verder is in Nij Begun maatregel 3 opgenomen.

In maatregel 3 staat dat de trillingstool wordt afgeschaft en dat er niet meer naar causaliteit wordt gekeken bij schades tot € 40.000. Causaliteit is onderzoek naar de oorzaak van de schade. Na behandeling door de Tweede Kamer is het grensbedrag opgehoogd naar € 60.000.

De overheid is deze dubbele belofte van maatregel 3 echter niet nagekomen.

Trillingstool

De trillingstool is een theoretisch rekenmiddel waarbij de trillingssnelheid van een beving op een adres wordt gebruikt om vast te stellen of een schade door die beving is ontstaan. De trillingstool is ontworpen in opdracht van de NAM en geïntroduceerd door de NAM in 2015. Het gebruik ervan door de deskundigen van de NAM en het CVW leidde vanaf het begin tot talloze disputen en ongelijkheden. Veel Groningers zijn de trillingstool volkomen zat. Daarom was het volkomen terecht dat de afschaffing van de trillingstool in Nij Begun was

opgenomen. Maar ook die belofte komt de overheid niet na. Nog steeds gebruikt het IMG de trillingstool. Nog steeds ontstaan er daardoor ongelijkheden.

Een eenvoudig voorbeeld.

Als een scheur in een muur zit in een woning waar de grondsnelheid volgens de trillingstool 1,8 mm/s was is het geen mijnbouwschade. Want $1,8 < 2,0$ mm (de grenssnelheid voor gewone woningen). Dat betekent geen schadevergoeding. Maar precies diezelfde scheur in precies diezelfde muur, waar die muur deel uitmaakt van een karakteristieke woning of monument is wel mijnbouwschade. Want $1,8 > 1,6$ mm (de grenssnelheid voor monumenten). Dan wel schadevergoeding.

Causaliteit

In maatregel 3 wordt afschaffing van causaliteit beloofd. Maar aan het niet meer kijken naar causaliteit kijken heeft de overheid twee verplichtingen aan de schademelder opgelegd:

- Hij of zij wordt verplicht te kiezen voor Daadwerkelijk Herstel.
- Hij of zij wordt verplicht te tekenen voor finale kwijting.

Wat vindt de GBB van de uitwerking door het ministerie en het IMG van maatregel 3 van Nij Begun?

De GBB vindt het zeer kwalijk dat de overheid in Groningen nog steeds haar beloften niet nakomt maar schademelders wel opzadelt met nieuwe verplichtingen.

Daarmee benadeelt ze bovendien vooral de mensen in de kern van het gebied. Daar komen de meeste schades voor. En daar wonen de mensen die al tientallen jaren de nare gevolgen van de gaswinning ervaren.

- Groningen speelt weer op -

ZO ÉRRUG! TIJD VOOR ONORTHODOXE
MAATREGELLEN; GEEN ZAKDOEKJES...
MAAR DOE ME EEN LÁKEN!!

GBB strafzaak tegen de NAM voorbij, geen vervolg bij het Europese Hof

Strafzaak was een 'gamechanger' en heeft tot succes geleid.

De GBB ziet af van een verdere rechtsgang na de uitspraak van het Gerechtshof te Leeuwarden in de zogenoemde artikel 12-procedure. Hoewel het Hof op 2 oktober 2025 – na een procedure van meer dan 10 jaar! – besloot dat de NAM niet strafrechtelijk vervolgd zal worden, beschouwt de GBB de strafzaak als een succes.

Uit de openbare verhoren van de Parlementaire Enquête Aardgaswinning Groningen bleek dat de dreiging van strafrechtelijke vervolging een "gamechanger" was. Onder die druk besloten Shell en Exxon (de aandeelhouders van NAM) zo snel mogelijk te willen stoppen met de gaswinning in het Groningenveld. Dit leidde uiteindelijk tot de afbouw van de gaswinning en de sluiting van de gaskraan.

"De strafzaak heeft bereikt wat we beoogden: een fundamentele verandering in het denken over de veiligheid van Groningers," aldus Coert Fossen, voorzitter van de

GBB. "De druk van mogelijke vervolging bracht mede de gaswinning tot stilstand. Daarmee is een belangrijk doel van onze inzet bereikt."

Geen vervolg bij het Europese Hof

Na de uitspraak van het Hof heeft de GBB, in overleg met haar advocaten Gerard Spong en Emile van Reydt, zorgvuldig afgewogen of het zinvol zou zijn om de zaak voor te leggen aan het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM). Daarbij is gekeken naar de juridische mogelijkheden, de tijdsduur, de kosten en de kans op een inhoudelijke uitspraak.

De conclusie is dat een vervolg bij het EHRM niet zinvol of doelmatig is. Een dergelijke procedure is langdurig, kostbaar en kent een onzekere uitkomst. Zelfs bij een positieve uitspraak zouden de directe juridische gevolgen beperkt zijn: de Nederlandse Staat zou hooguit worden aangesproken op zijn handelen, maar dat zou slechts kunnen leiden tot een herbeoordeling van de eerdere uitspraak - met ongewisse uitkomst.

Strafzaak had grote impact

Daarnaast heeft de GBB vastgesteld dat de publieke en politieke impact van de strafzaak reeds groot is geweest. De zaak heeft het debat over veiligheid, verantwoordelijkheid en rechtvaardigheid in Groningen beïnvloed. Zij droeg wezenlijk bij aan het besluit tot afbouw en beëindiging van de gaswinning in Groningen. Een vervolg bij het EHRM zou naar verwachting nauwelijks extra aandacht of effect opleveren, terwijl de kosten aanzienlijk zijn.

De GBB blijft zich onverminderd inzetten voor rechtvaardig herstel en erkenning voor gedupeerden die te maken hebben met schade en onveiligheid door de gaswinning.

GBB demonstratie bij het gerechtshof Leeuwarden in 2020, omdat een uitspraak van het OM maar op zich liet wachten.

Bevingsschade laat sporen na bij Groningse jongeren blijkt uit nieuw onderzoek

De gaswinningsproblematiek in Groningen raakt ook jongeren. Uit nieuw Nivel-onderzoek binnen Gronings Perspectief blijkt dat middelbare scholieren die te maken hebben (gehad) met schade aan hun woning vaker psychische klachten rapporteren, minder vertrouwen hebben in de toekomst en vaker verzuimen van school.

De studie is gebaseerd op de GGD Groningen Gezondheidsmonitor Jeugd 2019 en 2023, waarin scholieren in het voortgezet onderwijs vragen beantwoordden. Het verband tussen mijnbouwschade en de gezondheid en het welzijn van scholieren werd alleen in 2023 gevonden, in 2019 was dit verband er niet. Scholieren die een beving meemaakten zonder schade aan hun woning verschilden niet van hun niet-getroffen leeftijdsgenoten. Het zijn dus niet de bevingen zelf, maar vooral de gevolgen van schade en de langdurige afhandeling daarvan die de gezondheid van scholieren beïnvloeden. Daarbij werkt mogelijk de stress die ouders door de

schade ervaren op hen door. Naast mijnbouwschade hebben ook andere factoren, zoals stress, eenzaamheid en geldzorgen een grote invloed.

"De gaswinningsproblematiek gaat verder dan scheuren in huizen: het werkt door in het welzijn en de gezondheid van Groningers. Deze studie bevestigt dat dit ook geldt voor Groningse jongeren."

Schade aan huizen dringt ook bij hen door in het dagelijks leven en raakt het vertrouwen in de toekomst van een nieuwe generatie."

Michel Dückers, Onderzoeksleider Gronings Perspectief

Hoewel de gaswinning in het Groningenveld inmiddels is gestopt, laat dit onderzoek zien dat de impact nog niet voorbij is en doorwerkt op de jongere generatie. De onderzoekers benadrukken het belang van blijvende aandacht en ondersteuning om te voorkomen dat deze jongeren blijvende schade oplopen in hun gezondheid en toekomstperspectief.

Meer weten?

Meer informatie over het onderzoek en Gronings Perspectief, evenals alle verschenen publicaties zijn te vinden op www.groningsperspectief.nl.

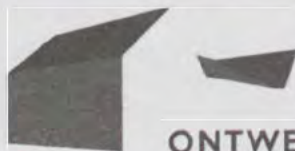
Over het onderzoek

Deze studie is onderdeel van Gronings Perspectief fase 4, dat de impact van de gaswinningsproblematiek op bewoners onderzoekt. Sinds 2016 wordt binnen het onderzoek Gronings Perspectief gemeten wat de impact is van mijnbouwschade op de bevolking van de provincie Groningen. De Rijksuniversiteit Groningen en het Nivel voeren het onderzoek uit met subsidie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Door middel van vragenlijstonderzoek wordt gemeten hoe

gezond en veilig mensen in Groningen zich voelen, hoe zij veiligheidsrisico's inschatten en hoeveel vertrouwen zij hebben in instanties. De vragenlijsten van Gronings Perspectief worden uitgezet onder volwassenen. Daarom is als aanvulling de huidige studie opgezet, gebruik makend van de data van de Gezondheidsmonitor Jeugd.

Michel Dückers

ONTWERPSTATION LOPPERSUM

Stationslaan 8
9919AB Loppersum
info@ontwerpstationloppersum.nl
www.ontwerpstationloppersum.nl
Geir Eide 06-51660461
René Wubs 06-38543469

Architectenbureau in het hart van het bevingsgebied

Versterkingen | Vervangende nieuwbouw | Onafhankelijk bouwadviseur (René Wubs, Reidar)
Erfgoed, Agro, Dorpsuizen, Woningen, MKB

BASS BV timmerbedrijf

www.timmerbedrijfjanboss.nl

Rijksweg 13 Wirdum Tel. 0596-572351

www.timmerbedrijfjanboss.nl

Waar vakmanschap en kennis samen komen

jan@timmerbedrijfjanboss.nl - 06-55165522

ADVERTORIAL (TEKST VAN DE ADVERTEERDER)

Vergnes Expertise – Begeleiding en advies tijdens het versterkingstraject en bij schade steeds belangrijker

Naast het uitvoeren van contra-expertises met betrekking tot mijnbouwschades, kunt u ook bij ons terecht voor begeleiding en advies tijdens het versterkingstraject van uw woning.

Versterkingstraject Nationaal Coördinator Groningen (NCG).

Het versterkingstraject is in de meeste gevallen een omvangrijk traject. Het traject begint met een opname waarna u een versterkingsadvies ontvangt. Het gehele traject kan bij u veel vragen en stress opleveren, aangezien er veel op u af komt en u verschillende keuzes dient te maken. Ook komen veel technische aspecten aan de orde.

Wordt u woning versterkt of vindt er sloop en nieuwbouw plaats, dan kunt u op kosten van NCG een onafhankelijke bouwadviseur inschakelen. U kunt hiervoor Vergnes Expertise inschakelen.

Wat doen wij als onafhankelijk bouwadviseur:

- Ondersteuning bieden bij gesprekken met de NCG, aannemer en/of andere organisaties zoals gemeente.

- Helpen vanaf de beoordeling van uw woning tot aan de oplevering.
- Het versterkingsadvies beoordelen.
- Helpen bij het maken van keuzes tijdens de ontwerpfase en uitvoeringsfase.
- Een herbouwbegroting maken indien noodzakelijk bij eventuele sloop/nieuwbouw.
- Advisering met betrekking tot verduurzaming.
- Bouwbegeleiding tijdens de uitvoering.

Kosten:

De kosten voor het inschakelen van een onafhankelijke bouwadviseur worden vergoed door de NCG. Indien u ons wilt inschakelen als adviseur kunnen wij u helpen met de aanmelding bij NCG.

Vergnes Expertise helpt u graag

Naast het feit dat we echt onafhankelijk zijn, is het voor veel mensen een geruststellende gedachte dat we veel ervaring hebben met bouwbegeleiding, advies en mijnbouwschade. We weten hoe het werkt.

Meer weten?

Neem gerust contact met ons op, dan bespreken we de mogelijkheden. U kunt ons bereiken via 0594-767004 of via info@vergnexpertise.nl

Otto Barkhuis

Onderdeel van **Mechan**

ADVERTORIAL (TEKST VAN DE ADVERTEERDER)

De aardbevingscoaches staan voor je klaar!

Aardbevingen veroorzaken niet alleen schade aan gebouwen. Mensen kunnen veel last (sociaal emotionele schade) hebben van alles wat er gebeurt. Blijf daar niet mee rondlopen! Schakel de aardbevingscoach in!

Grote gevolgen

De gevolgen van aardbevingschade zijn groot en niet alleen voor jouw woning! Denk aan lang wachten op schade herstel, je niet serieus genomen voelen, je huis uit omdat die niet veilig meer is, naar een wisselwoning moeten verhuizen omdat je huis versterkt moet worden. Je voelt je gefrustreerd, boos, machteloos en bang tegelijk. Hoe houd je het hoofd boven water? Hoe houd je zelf de regie in deze situatie?

De aardbevingscoach is er voor jou!

Je hoeft het niet alleen te doen, schakel de aardbevingscoach in! In het Hogeland werken aardbevingscoaches die zijn gespecialiseerd in aardbevingsproblematiek. Wij bieden jou een luisterend oor, praktische ondersteuning en staan je bij in contacten met de verschillende instanties die over aardbevingschade gaan. We luisteren naar wat jij nodig hebt, dat kan individueel maar ook door een initiatief vanuit inwoners uit een straat of wijk. Zo zijn we in Usquert en Uithuizen gestart met ontspanningsyoga om te leren omgaan met de stress en om 's avonds gewoon rustig in slaap te kunnen vallen.

Kinderen en jongeren

Ook kinderen en jongeren in aardbevingsgebied kunnen het moeilijk hebben. Niet alleen moeten ze omgaan

met de fysieke schade aan hun huizen en scholen, maar ze merken ook de stress die hun ouders ervaren. Die stress heeft vaak invloed op de hele gezinssituatie, wat de kinderen extra belast. Ze voelen de spanning en zorgen die rond hen hangen. Dit kan invloed hebben op hoe ze zich voelen in het dagelijks leven. Een aardbevingscoach kan ondersteuning bieden om zowel het gezin als de kinderen te ontlasten. We organiseren activiteiten die kinderen en jongeren afleiding bieden en helpen bij het verwerken van hun emoties. Deze activiteiten creëren kansen om met de kinderen en jongeren in gesprek te gaan en bevorderen de ontwikkeling en de sociale contacten. Dit helpt hen om met de situatie om te gaan en de druk te verlichten.

Contact

Wil je contact met de aardbevingscoaches? Aarzel dan niet, we staan voor je klaar! Je kunt ons bereiken via mail, info@mensenwerkhogeland.nl, of telefoon (elke werkdag tussen 9:00 en 11:00 uur): (0595) 745 090. Kijk ook eens op <https://www.mensenwerkhogeland.nl/meer/aardbevingscoach/>.

Onze diensten zijn GRATIS voor alle inwoners van Gemeente Het Hogeland.

Mijnbouwschade?

Laat u bijstaan!

Stut en Steun biedt professionele en kosteloze ondersteuning bij schadeafhandeling en versterking

Stut en Steun werd in mei 2016 opgericht door de Groninger Bodem Beweging en het Groninger Gasberaad, nadat steeds duidelijker werd hoe groot de impact van de gaswinning op bewoners was. Nu, bijna 10 jaar later, zet Stut en Steun zich nog altijd belangeloos in voor bewoners en ondernemers in het aardbevingsgebied die hun vertrouwen in de overheid zijn kwijtgeraakt. Het steunpunt is voor veel gedupeerden in het aardbevingsgebied een baken van rust en vertrouwen. Bewoners voelen zich gesteund en hebben het gevoel dat ze er niet langer alleen voor staan.

Tijdelijke huisvesting, tijdelijk adres

Vanwege versterking van het kantoorpand aan de Molenweg in Loppersum is het tijdelijke kantoor van Stut en Steun van september 2025 t/m circa januari 2026 te vinden op de Wijmersweg 13 E in Loppersum. U bent hier van harte welkom.

Inlooppreekuren Stut en Steun

Inlooppreekuren zijn voor bewoners en ondernemers die het fijn vinden om dichtbij huis zonder afspraak bij Stut en Steun binnen te lopen. Tijdens een inlooppreekuur kunt u met een medewerker praten over mijnbouwschade, versterking of de diverse

regelingen en subsidies. De medewerker luistert naar uw verhaal, beantwoordt vragen en denkt mee over passende oplossingen in uw specifieke situatie. Waar nodig kan een vervolgspraak gemaakt worden voor verdere inhoudelijke ondersteuning in het schade- of versterkingstraject.

Data en locaties Inlooppreekuren

Loppersum

Maandag van 13.30 tot 16.30 uur
Kantoor Stut-en-Steun, Molenweg 58A, tijdelijk adres: Wijmersweg 13E in Loppersum

Uithuizen

Woensdag van 09.30 tot 12.30 uur
Dorpshuis De Fakkel, Oosterstationsstraat 14

Kolham

Woensdag van 18.30 tot 21.00 uur
Dorpshuis 't Mainschoar, Hoofdweg 81A
Westerlee
Donderdag van 13.30 tot 16.30 uur
Dorpshuis De Tille, Hoofdweg 128

Waar is Stut en Steun te vinden in de regio?

Door het jaar heen is Stut en Steun aanwezig bij verschillende bewonersavonden, informatiemarkten en kenniscafés. Doel hiervan is om bewoners te ontmoeten en hen zo goed mogelijk te informeren. Er is alle ruimte om directe en praktische vragen te stellen, maar ook om kennis te maken en erachter te komen of Stut en Steun u in uw specifieke situatie verder kan ondersteunen. Bekijk de agenda op www.stutensteun.nl/actueel/agenda.

Agenda

Dinsdag 18 november 2025

Informatiemarkt van NCG en gemeente Eemsdelta, Hervormd Centrum Stedum

STUT EN STEUN

Grip op mijnbouwschade

Donderdag 20 november 2025

Inloopmarkt Woltersum, dorps huis te Woltersum

8 december 2025

Bewonersavond Groninger Gasberaad, dorps huis Kantens

Contact

Stut en Steun is het onafhankelijke en deskundige steunpunt voor bewoners en ondernemers die materiële en emotionele schade ondervinden door de gevolgen van de gaswinning in de provincie Groningen en de gasopslag Norg.

Openingstijden:

iedere werkdag van 09:00 tot 17:00 uur.

Tijdelijk bezoekadres

(sept. 2025 - jan. 2026):
Wijmersweg 13 E, 9919 BH Loppersum

Regulier adres:

Molenweg 58 A
9919 JA Loppersum
050 - 211 20 44

welkom@stutensteun.nl
www.stutensteun.nl

Lisa Herzog: Meer democratie helpt echt

We hebben meer democratie nodig om ons teweer te stellen tegen al te eenzijdige focus van de huidige samenleving. Dat schrijft Lisa Herzog, een Duitse filosofe van internationale faam die hoogleraar is aan de Rijksuniversiteit Groningen in haar recent verschenen boek 'De democratische markt'.

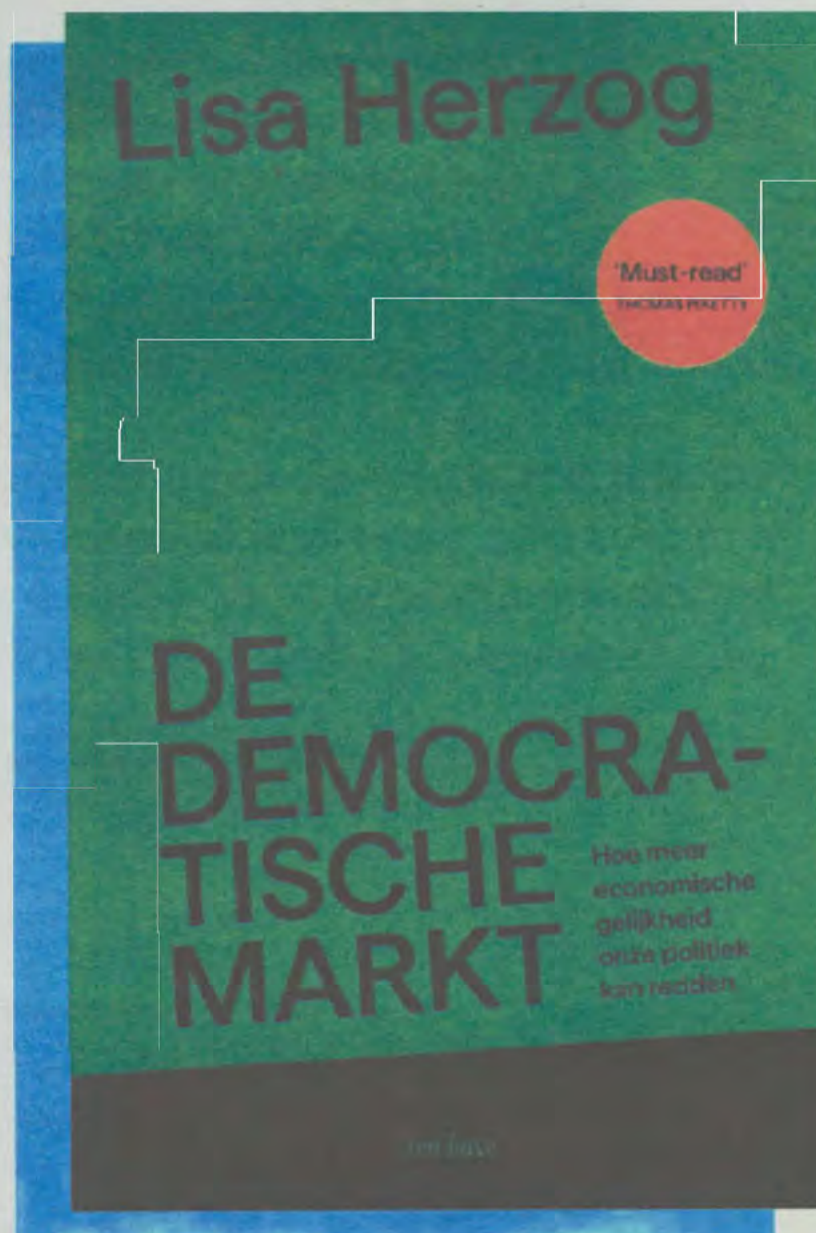
Herzog is filosoof en econoom. Het bedrijfsleven richt zich op efficiëntie en zoekt zoveel mogelijk 'waar voor zijn geld'. Ook consumenten willen dat en tegenwoordig is ook voor overheden efficiency een leidraad. Dat werkt zolang er genoeg tegenkrachten in de samenleving zijn die de welvaart herverdelen over alle inwoners en voorkomen dat mensen onderdrukt worden. Maar dat is niet zo en zeker niet in Groningen.

Herzogs boek gaat over het economische systeem in ons land, de landen om ons heen en elders op de wereld. Maar haar analyse past naadloos op wat er in Groningen gebeurde: het aardgas werd door de staat en het bedrijfsleven gewonnen en de baten zijn gebruikt om de welvaartsstaat op te bouwen. Maar toen de huizen scheurden en onveilig werden, drukten overheid en exploitanten de lokale bewoners opzij. De Parlementaire Enquête constateerde dat haarscherp in haar rapport en de remedie tekent zich af in de

titel 'Groningers boven gas'. Inmiddels zijn er herstelbetalingen afgesproken. Maar net als bij de gaswinning gaat het bij dit 'herstel' niet alleen over geld. Het gaat over mensen, over waardigheid en (on)gelijkheid. En ook hier past dus het pleidooi van Lisa Herzog voor 'meer democratie'.

Hoe dat kan, vult ze ook in: geef burgers meer tijd om zich bezig te houden met zaken die door de markt niet worden betaald. Denk aan kinderen opvoeden, burens of familie verzorgen, in besturen meedoen, werken als vrijwilliger, meepraten in de ondernemingsraad of je pensioenfonds. 'Mensen die op gelijke voet met elkaar omgaan zijn in staat tot verbazingwekkende staaltjes van maatschappelijke samenwerking. Zij kunnen manieren vinden om onrechtvaardigheid te overwinnen.'

Lisa Herzog 'De democratische markt - Hoe meer economische gelijkheid onze politiek kan redden'.

Mijnbouwschade?

Laat u bijstaan!

Wat kunnen we voor u betekenen?

- Een contra-expertiserapport opstellen
- Opstellen zienswijze / bezwaarschrift IMG
- Begeleiding tijdens schade-opname IMG
- Deskundige beoordeling van herstellwijze
- Advies en begeleiding bij bouwkundig versterken
- Een nulmeting uitvoeren

Kenmerken Vergnes Expertise

- Wij komen op voor uw belangen
- Vakkundige schadeopname
- Onafhankelijk
- Objectieve bouwkundige ingenieurs
- Ruime ervaring met mijnbouwschades (o.a. gaswinningschade)

Wij zijn het regionale expertisebureau dat opkomt voor de belangen van iedereen die getroffen is door mijnbouwschade. Vergnes Expertise heeft jarenlange ervaring in de schade-expertisebranche. Onze insteek is dat de schade volledig en duurzaam wordt hersteld op kosten van de veroorzaker.

0594-767004

info@vergnes-expertise.nl
www.vergnes-expertise.nl

Aangesloten bij
de kamer van

NIVRE

U kunt altijd vrijblijvend contact opnemen

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Groninger Bodem Beweging
T.a.v. de heer C. Fossen
Stationsweg 8
9919 AB LOPPERSUM

Kenmerk: 202500489

Den Haag, 2 december 2025

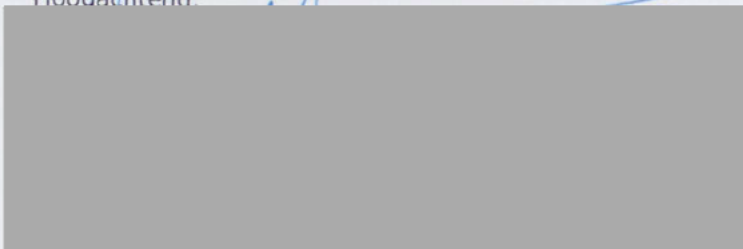
Geachte heer Fossen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

De Tweede Kamer

t.a.v. Bureau Woordvoering
Kabinetsformatie
Postbus 20018, 2500 EA Den Haag

202500490

Onderwerp: Input Regeerakkoord

Geachte heer van Haersma Buma,

Namens Maritime & Offshore NL, dé brancheorganisatie voor de maritieme- en offshore maakindustrie, wil ik graag van de gelegenheid gebruik maken om suggesties aan te leveren voor het aanstaande Regeerakkoord. Wij stellen ons alvast graag voor:

Wij vertegenwoordigen
850 bedrijven,
waarvan 85% mkb.

Circa
150.000 banen.

Circa 7%
bijdrage aan
BBP.

Gezamenlijke omzet
van ongeveer
40 miljard euro.

Hiervan wordt 55%
in het buitenland
verdiend.

De maritieme en offshore maakindustrie levert de technologie en de kennis die nodig zijn voor defensie, energieopwekking, droge voeten en duurzaam transport over water. Tegelijkertijd staat de sector onder druk door internationale concurrentie en een verslechterend vestigingsklimaat. Ook dreigt een tekort aan scheepsbouwcapaciteit, mede voor defensie. Investeren in onze sector betekent investeren in (de toekomst van) Nederland.

Voor onze sector liggen mooie uitdagingen waarin de sector vaak zelf het voortouw neemt. Maar op sommige terreinen is een strategische samenwerking met de overheid broodnodig. Eerder heeft de overheid zich gecommitteerd aan deze samenwerking via de kabinetsbrede Sectoragenda Maritieme Maakindustrie (SAMMI), waarin een integraal beleid van vijf betrokken ministeries is vormgegeven dat bijdraagt aan onze nationale vitale belangen, grote maatschappelijke uitdagingen en de toekomst van onze sector.

De uitvoering van SAMMI is nog maar net gestart. Het is dan ook zaak dat het toekomstig kabinet blijft vasthouden aan het eerder afgegeven commitment voor SAMMI en een actieve en voorspelbare industriepolitiek nastreeft. Onderstaand licht ik graag nog vijf belangrijke sleutelthema's toe die belangrijk zijn voor onze sector, inclusief concrete tekstsuggesties die kunnen landen in het regeerakkoord.

Ik hoop dat deze bijdragen een plaats vinden in uw Regeerakkoord. Uiteraard licht ik de inhoud graag nader aan u toe.

Hooqachtend,

Jeroen de Graaf

Algemeen directeur Maritime & Offshore NL

Branchevereniging voor de maritieme en offshore maakindustrie

Onze leden

Defensie

Nederland en Europa moeten zelf kunnen voorzien in kritieke militaire capaciteit. De marinebouw, bescherming van kritieke infrastructuur en dual-use hoort daarbij. Nederland beschikt over kennis, faciliteiten en bedrijven die direct inzetbaar zijn voor de versterking van de krijgsmacht, maar die worden nu onvoldoende benut.

Tekstsuggestie voor in het Regeerakkoord

Wij versterken de defensiecapaciteit van Nederland door marinebouw structureel te verankeren in het nationale industriebeleid. Door voorspelbare opdrachten, vroeger markt-betrokkenheid en gerichte ondersteuning van R&D benutten we de volledige capaciteit van de Nederlandse maritieme maakindustrie.

Energiezekerheid en Offshore wind

De Nederlandse offshore sector is wereldwijd toonaangevend. Terwijl offshore wind essentieel is voor de energietransitie én de economische positie van Nederland, staan investeringen onder druk door onduidelijke tendervoorwaarden en onzekerheid op de energiemarkt.

Tekstsuggestie voor in het Regeerakkoord

Wij positioneren offshore wind als strategische pijler van het energie- en industriebeleid. Zo versterken we de energiezekerheid van Nederland en Europa. We bouwen een robuuste waardeketen voor de offshore sector door voorspelbare aanbestedingen, financiële zekerheid (o.a. door Contracts for difference), inzet op energieonafhankelijkheid, versnelde elektrificatie van de industrie, verzwaring van de infrastructuur en structurele PPS.

Duurzaamheid en Klimaat

De verduurzaming van scheepvaart- en offshore toepassingen is noodzakelijk, maar tegelijkertijd ook een economische kans. Nederland loopt voorop in duurzame maritieme technologie. Opschaling wordt echter belemmerd door onzekerheid over regelgeving en financiering.

Tekstsuggestie voor in het Regeerakkoord

Opbrengsten uit verduurzamingsbeleid, zoals het EU ETS, vloeien terug naar de sector om innovatie en investeringen in duurzame technologie mogelijk te maken. We richten regelgeving op internationale harmonisatie en werkbare standaarden. We scheppen duidelijke en uitvoerbare kaders die bijdragen aan een gelijk speelveld die meer investeringszekerheid biedt.

**MARITIME &
OFFSHORE NL**
DUTCH INNOVATION AT SEA

Het Nederlandse concurrentievermogen

De Nederlandse maritieme en offshore maakindustrie is van strategisch belang, maar staat onder druk door een verslechterend vestigingsklimaat en toenemende internationale concurrentie. Ons land daalt op concurrentieranglijsten door hoge energiekosten, trage vergunningprocedures en regel- en ruimtedruk. Ook binnen Europa ontstaat een ongelijk speelveld, bijvoorbeeld bij regelgeving rond bemanningsverplichtingen. Zonder actief industriebeleid verliezen we banen, innovatie en economische weerbaarheid.

Tekstsuggestie voor in het Regeerakkoord

Door ruimte voor bedrijvigheid te behouden, infrastructuur te versterken, nationale koppen op EU-regels te vermijden en regeldruk echt merkbaar te verlagen, geven we industrie de ruimte om te investeren, te innoveren en internationaal te concurreren.

Aanbestedingen

De Rijksrederij heeft een forse vervangingsopgave voor haar vloot. Dit biedt kansen voor de Nederlandse maakindustrie. Te vaak draait aanbesteding echter om de laagste prijs, zonder oog voor duurzaamheid, leveringszekerheid of maakcapaciteit in Nederland.

Tekstsuggestie voor in het Regeerakkoord

Door het aanbestedingsbeleid van de Rijksrederij toekomstgericht en gebalanceerd in te richten - met voorspelbare financiering, slimme standaarden en nauwe marktbetrokkenheid - versterken we zowel de overheidsvloot als de Nederlandse maritieme maakindustrie.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Maritime & Offshore NL
T.a.v. de heer J. de Graaf
Postbus 23541
3001 KM ROTTERDAM

Kenmerk: 202500491

Den Haag, 2 december 2025

Geachte heer De Graaf,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Houdachtend

Sybrand Buma
Informatieur

De Tweede Kamer
t.a.v. de informateur, dhr. mr. S. van Haersma Buma
p/a Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

202500492

26 november 2025

Betreft: Leveringszekerheid en toekomst van kolencentrales

Geachte heer Buma,

Als exploitanten van de overgebleven kolencentrales in ons Nederland verzoeken wij u in de gesprekken met de heren Jetten en Bontenbal plaats in te ruimen voor de toekomst van die kolencentrales. Laat er geen misverstand over bestaan: wat ons betreft staat het wettelijk verbod op het gebruik van kolen niet ter discussie. Ook wij willen in 2030 stoppen met het gebruik van kolen voor de productie van elektriciteit. Maar het stoppen met kolen alleen lost niet de problemen in de energietransitie op waar ook de formerende partijen een oplossing voor moeten vinden.

Duurzaam, betaalbaar en leveringszekerheid

Als exploitanten van kolencentrales willen wij bijdragen aan het realiseren van de klimaat- en energietransitie doelen. Dat doen wij niet door onze elektriciteitscentrales te ontmantelen en onze investeringen verloren te laten gaan. Om de klimaatdoelen van Parijs te halen, is het juist belangrijk dat de CO₂-uitstoot van de elektriciteitsproductie snel naar nul gaat. Ook die bij ons!

Daarnaast weten D66 en CDA dat onze economie in de komende decennia veel meer elektriciteit gaat gebruiken. Dat betekent enerzijds dat er voldoende schone elektriciteit beschikbaar moet zijn, hernieuwbaar en regelbaar, en anderzijds dat we een elektriciteitssysteem moeten bouwen dat ook betaalbaar is en leveringszekerheid biedt. Zeker dit laatste blijkt in komende jaren een groot probleem.

Bied perspectief

Er is in Den Haag in de afgelopen jaren veel gepraat over het uitfasen van kolen. Helaas is slechts zelden met de exploitanten van gedachten gewisseld over een alternatief gebruik van hun centrales. Een uitzondering op deze regel was het Actieplan *Toekomst kolencentrales*¹ van CDA-Kamerlid Henri Bontenbal uit 2023.

In deze notitie, opgesteld in samenspraak met de exploitanten, werd benadrukt dat Nederland er verstandig aan doet om de locaties van kolencentrales niet te verliezen, maar juist in te zetten voor een CO₂-vrij energiesysteem. Deze locaties beschikken immers al over gekwalificeerd personeel, hoogspanningsaansluitingen, vergunningen, en ruimte voor nieuwe ontwikkelingen.

¹ [CDA - Actieplan Toekomst kolencentrales - Henri Bontenbal - 2023](#)

Als reactie op dit plan onderkende de toenmalige minister voor Klimaat en Energie, Rob Jetten, dat de elektriciteitscentrales geschikte locaties zijn voor andere vormen van CO₂-vrij regelbaar vermogen. Minister Jetten stond er destijds voor open om mee te denken over de vraag onder welke voorwaarden dat zou kunnen.

Ga in gesprek

Voor de toekomst van de Nederlandse economie en ons investeringsklimaat is een CO₂-vrije, leveringszekere en betaalbare elektriciteitsproductie essentieel. Als exploitanten hebben wij onze toekomstplannen gedeeld. Deze waren al opgenomen in het CDA-actieplan 'Toekomst Kolencentrales'. Zij bieden een unieke kans om de patstelling te doorbreken.

Wij verzoeken u daarom om in de formatieonderhandelingen af te spreken dat het komende kabinet hierover nu met ons in gesprek gaat en knopen doorhakt. Vanzelfsprekend staan wij klaar om onze plannen toe te lichten

Met vriendelijke groet,

Uniper Benelux

Dyonne Rietveld, country chair & managing director

RWE Nederland

Marinus Tabak, country chair

Onyx Power Groep

Peter Feldhaus, chief executive officer

Een afschrift van deze brief is verstuurd naar:

Henri Bontenbal, CDA

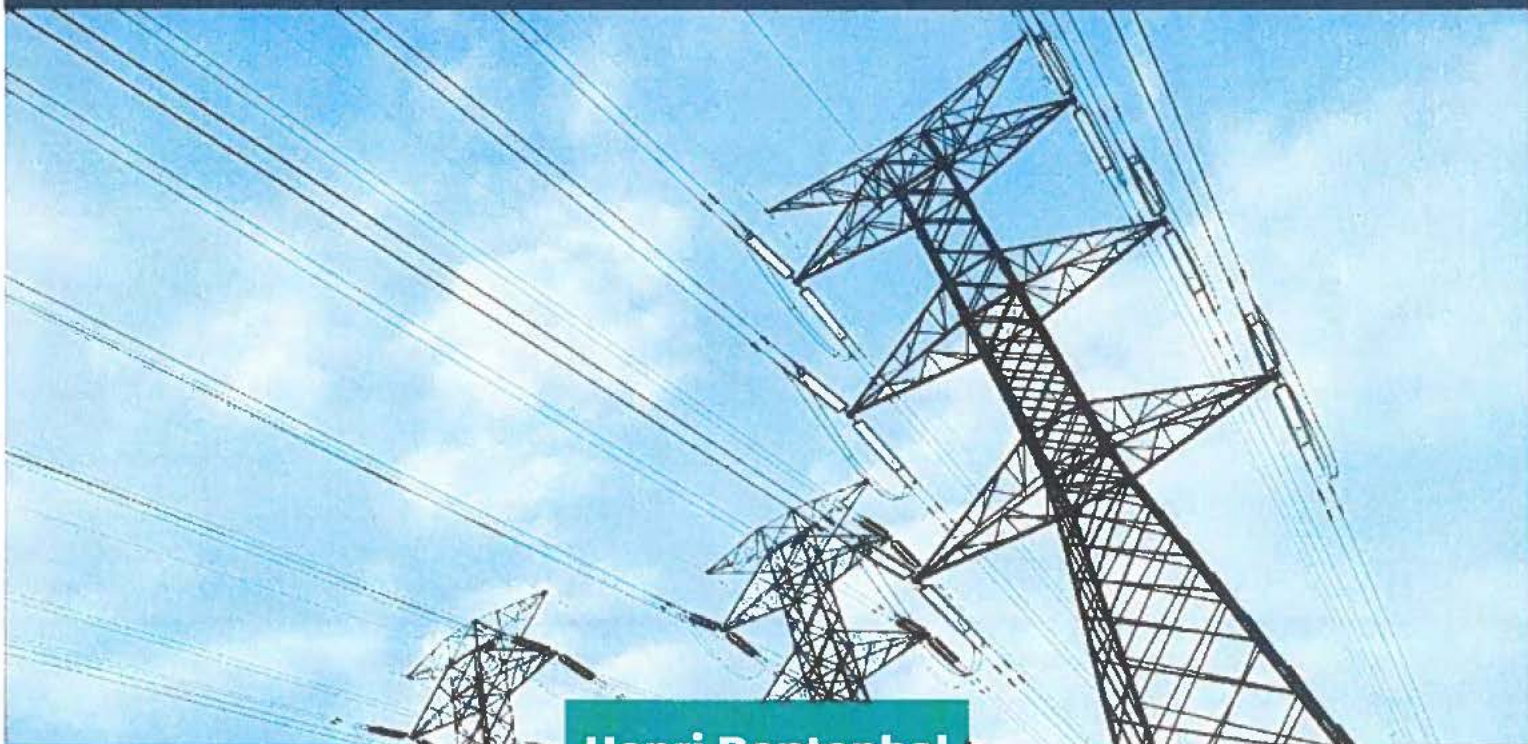
Rob Jetten, D66

Bijlage:

Actieplan 'Toekomst kolencentrales'

ACTIEPLAN TOEKOMST KOLENCENTRALES

Henri Bontenbal

Samenvatting

Om de klimaatdoelen van Parijs te halen, is het belangrijk dat de CO₂-uitstoot van de elektriciteitsproductie snel naar nul gaat. In 2030 mogen de vier bestaande kolencentrales geen kolen meer verstoken. Tegelijkertijd betekent een snelle verduurzaming van onze economie ook dat we de komende decennia veel meer elektriciteit gaan gebruiken. Dat betekent enerzijds dat er voldoende schone elektriciteit beschikbaar moet zijn en anderzijds dat we een elektriciteitssysteem moeten bouwen dat ook robuust, betaalbaar en leveringszeker is. Ook zal Nederland moeten gaan werken aan het onttrekken van CO₂ aan de atmosfeer via zogenaamde 'negatieve emissies'.

Verschillende onderzoeken en analyses laten zien dat er, om snel te kunnen verduurzamen, voldoende regelbaar vermogen nodig is. Daarom is het verstandig om na te denken welke rol de bestaande kolencentrales en/of de locaties en aansluitingen van deze centrales kunnen spelen in het elektriciteitssysteem van de toekomst. Daarvoor moeten we nu een plan opstellen, samen met de exploitanten van deze kolencentrales. Om negatieve emissies te realiseren en voldoende regelbaar vermogen achter de hand te hebben, kunnen centrales worden omgebouwd tot biomassacentrales uitgerust met CO₂-afvang en -opslag (BECCS). Ook kan gedacht worden aan kleine modulaire kernreactoren (SMRs), de bouw van nieuwe gascentrales op waterstof en energy hubs.

Introductie

Nederland heeft nog vier draaiende kolencentrales. Kolencentrales stoten veel CO₂ uit en moeten op termijn dicht. In 2018 heeft de regering daarom besloten dat de bestaand kolencentrales uiterlijk 31 december 2029 moeten stoppen met het gebruik van kolen voor elektriciteitsproductie.

Tegelijkertijd geldt ook dat we moeten kunnen beschikken over voldoende elektriciteit op elk moment van de dag. De elektriciteitsvraag zal de komende jaren, juist ook door de verduurzaming van onze economie, sterk toenemen. Duurzame energiebronnen en gascentrales moeten dan voorzien in voldoende elektriciteit, gecombineerd met elektriciteitsopslag en vraagsturing.

De leveringszekerheid van elektriciteit is een belangrijk vraagstuk. Netbeheerder TenneT waarschuwt voor een toename van de leveringszekerheidsrisico's voor Nederland en adviseert om maatregelen te treffen om de leveringszekerheid te waarborgen.¹ Deze risico's hangen samen met de ontwikkelingen in de ons omliggende landen.

De uitstoot van broeikasgassen moet ook na 2030 snel dalen. Tegelijkertijd worden we als samenleving steeds afhankelijker van een goed functionerend elektriciteitssysteem. Dat betekent dat na 2030 de vraag naar voldoende leveringszekerheid steeds belangrijker wordt. Tegelijk verwachten we een fors groeiende elektriciteitsvraag. Er is in aanvulling op zonne- en windenergie daarom voldoende regelbare CO₂-vrije elektriciteitsproductie nodig.

Het is daarom onverstandig om in 2030 elektriciteitsproductie uit bedrijf te nemen. Zeker niet als er opties zijn om met (of op de locatie van) bestaande kolencentrales CO₂-neutrale elektriciteit te produceren. We moeten dus overwegen om de bestaande kolencentrales en/of hun locaties in te gaan zetten voor CO₂-vrije elektriciteitsproductie.

Er is veel gesteggeld over de kolencentrales. Als reactie op het Urgendavonnis werd een plafond op de productie van elektriciteit uit kolen ingesteld voor de periode tot 2025 (een plafond van 35% van de CO₂-uitstoot t.o.v. volledige inzet). Maar de oorlog in Oekraïne en de daaropvolgende energiecrisis in Europa zorgden ervoor dat dit plafond werd ingetrokken. Wat overblijft is de wettelijke verplichting dat in 2030 geen elektriciteit uit kolen meer geproduceerd mag worden.

De wet op het kolenverbod heeft geleid tot een patstelling tussen de exploitanten en het Rijk. Rechtszaken over de compensatie als gevolg van geleden schade volgden (RWE, Uniper). Maar partijen zullen weer met elkaar in gesprek moeten. Want wat

¹ TenneT, [Rapport Monitoring Leveringszekerheid 2022](#)

nodig is, is een nieuwe afspraak over de toekomst van deze kolencentrales, in het belang van de verduurzaming en de leveringszekerheid van onze energievoorziening.

In dit plan schetsen we de weg vooruit en worden de opties voor een alternatieve inzet van de vier nog bestaande kolencentrales in Nederland verkend. Om tot de weg vooruit te komen schetsen we welke mogelijkheden de exploitanten van deze centrales zelf onderzoeken en geven we een aantal aanbevelingen aan de minister om ervoor te zorgen dat de centrales ook na 2030 kunnen worden benut voor de productie van CO₂-neutrale of CO₂-negatieve energie.

Behoud van locaties en aansluitingen

De minister voor Klimaat en Energie schrijft in de brief over het Programma Energie Hoofdstructuur (PEH) terecht dat de ruimtelijke reserveringen voor energieproductie van de grote Nederlandse energiecentrales moet worden behouden om de locaties ook in de toekomst te kunnen gebruiken voor regelbare CO₂-neutrale energiecentrales:

“De overige bestaande reserveringen voor de grote elektriciteitscentrales, inclusief de voormalige kolencentrales, moeten worden behouden om deze locaties in te zetten voor regelbare energiecentrales. Deze zullen in de toekomst draaien op CO₂-neutrale energiedragers, zoals waterstof.”

In het PEH wordt dus al nadrukkelijk voorgesorteerd op het behoud van de locaties van de huidige kolencentrales voor CO₂-vrije elektriciteitsproductie. Maar dat zal niet vanzelf gaan. Het ministerie moet daar actief mee aan de slag. Het is voor de bedrijven namelijk nu niet aantrekkelijk om de elektriciteitsproductie voort te zetten na 2030. Het is daarom belangrijk om concrete plannen en afspraken te maken om de bestaande centrales anders in te zetten of de locatie van de centrales op een andere manier te benutten voor energieproductie en/of energieopslag. Daar moeten we niet op wachten tot het 2030 is, daar moet nu al mee worden begonnen. Als we daar geen plannen voor maken, dan wordt deze voor andere activiteiten dan regelbare elektriciteitsproductie ingezet. De keuze voor ombouw zou uiterlijk 2024 gemaakt moeten zijn om op tijd klaar te zijn voor 2030.

Belangrijk is ook dat op deze locaties de aansluitingen op het elektriciteitsnet reeds aanwezig zijn, inclusief transformatoren en andere installaties. De doorlooptijden voor het realiseren van nieuwe elektriciteitsnetten en -aansluitingen zijn lang, zeker voor hoogspanning. Het is dus cruciaal voor de snelheid van de energietransitie dat we zoveel mogelijk bestaande infrastructuur gebruiken. Tevens dient TenneT de aansluitcapaciteit na 2030 in stand te houden en in haar netwerkplanning op te nemen.

Specificaties huidige kolencentrales

Onderstaande tabel geeft een overzicht van een aantal kenmerken van de huidige vier kolencentrales. Verderop in dit plan gaan we dieper in op de plannen die er liggen per centrale.

Centrale	Vermogen	Mogelijkheden voor sluiting
Amercentrale (Geertruidenberg, RWE) (geopend 1994, per 1-1-2025 geen kolen meer)	600 MW	Sluiting levert weinig CO2-reductie op omdat deze centrale bijna volledig op biomassa draait; sluiting zou daarnaast leiden tot problemen in de warmtelevering bij huishoudens en bedrijven.
Power Plant Rotterdam (Maasvlakte, Onyx Power), Rotterdam) (geopend 2015, geen kolen meer per 2030)	731 MW	Over vrijwillige sluiting werd onderhandeld, maar uiteindelijk is dit niet doorgegaan.
Centrale Maasvlakte (Uniper, Rotterdam) (geopend 2016, geen kolen meer per 2030)	1.070 MW	Kan op korte termijn niet dicht vanwege de verplichtingen die zij hebben voor het verbranden van dierlijk zetmeel en zware afvalstromen. Daar een andere oplossing voor vinden, gaat een aantal jaren duren.
Eemshavencentrale (RWE, Eemshaven) (geopend 2015, geen kolen meer per 2030)	1.560 MW	Ook deze centrale gaat naar 30% biomassa; RWE werkt aan biomassa van reststromen zoals suikerriet. Het is juridisch heel lastig om sluiting van deze ene centrale af te dwingen.

CO2-uitstoot kolencentrales tot 2030

In 2030 is er geen elektriciteitsproductie uit kolen meer. Maar in de periode 2023-2029 *kunnen* kolencentrales nog volop draaien, aangezien het plafond is ingetrokken. (Het plafond gold tot 2025; daarna was de inschatting dat de bijdrage uit kolen sowieso lager zou zijn door de forse groei van zon en wind.) Dat leidt tot extra CO2-uitstoot in deze tussenperiode. Hoe groot deze uitstoot is, is echter lastig te voorspellen.² De inzet van kolencentrales zal de komende jaren sterk afnemen

² CE Delft heeft in haar rapport [Beleid kolencentrales tot 2030](#) (september 2022) een berekening gemaakt van de inzet en uitstoot van kolencentrales bij verschillende

vanwege de forse groei van zonne- en windenergie. Met hoge gasprijzen worden kolencentrales vaker ingezet ten koste van de gascentrales, maar de gasprijzen zijn de afgelopen maanden weer sterk gedaald (maar nog steeds hoger dan twee jaar geleden). De prijs van gas en kolen op de wereldhandelsmarkt bepaalt in sterke mate de inzet van kolencentrales de komende jaren.

Een gedwongen sluiting van kolencentrales, eerder dan 2030, zorgt voor minder cumulatieve CO₂-uitstoot in de periode tot 2030. De vermeden uitstoot wordt echter alsnog gecompenseerd door de extra inzet van gascentrales (waarbij het verschil tussen de uitstoot van een gascentrale en een kolencentrale met biomassabijstook beperkt is).³ Daarnaast zorgt het Europese emissiehandelssysteem voor een waterbedeffect: minder uitstoot in Nederland betekent dat er meer ruimte voor uitstoot in andere landen is. Nederland heeft relatief nieuwe en dus efficiënte kolencentrales. Minder elektriciteitsproductie in Nederland betekent dus een slechtere brandstofmix voor de elektriciteitsproductie in Noordwest-Europa.

Leveringszekerheid en noodzaak regelbaar vermogen

De leveringszekerheid van elektriciteit is een belangrijke uitdaging de komende decennia. Hier is te weinig aandacht voor. Uiteindelijk is leveringszekerheid een publiek belang dat door de regering moet worden gerealiseerd. Individuele marktpartijen zijn daarvoor niet verantwoordelijk. TenneT monitort de leveringszekerheid, maar is uiteindelijk ook niet verantwoordelijk. TenneT waarschuwt dat de leveringszekerheid een risico wordt de komende jaren en adviseert de regering maatregelen te nemen. Behalve risico's op blackouts leidt een verminderde leveringszekerheid ook tot een grote prijsvolatiliteit op de markt en dat heeft een flinke impact op bedrijven en huishoudens.

Als we tussen 2035 en 2040 een volledig CO₂-neutraal elektriciteitssysteem willen realiseren, dan is een grotere capaciteit aan CO₂-vrij regelbaar vermogen onmisbaar. We moeten immers rekening houden met enkele dagen (of zelfs weken) met nauwelijks wind en zon. Grofweg bestaat de elektriciteitsmix van de toekomst uit driekwart elektriciteit uit variabel vermogen en een kwart uit regelbaar vermogen (vuistregel). Naast regelbaar vermogen is er elektriciteitsopslag (batterijen) nodig, flexibiliteit aan de kant van de verbruikers en interconnectiecapaciteit met de landen om ons heen.

scenario's (tabel 7, pag. 16). Zoals CE Delft zelf ook al aangeeft in het rapport, zijn verschillende zaken niet doorgerekend, zoals leveringszekerheid.

³ Als een kolencentrale voor een deel biomassa bijstookt, dan is de uitstoot van de centrale rekenkundig ook lager en kan dus bij voldoende bijstook ook lager dan een gascentrale uitpakken. Het kantelpunt ligt bij ca. 50% biomassa.

Een snelle verduurzaming van Nederland betekent een snelle verduurzaming van de industrie, mobiliteit en gebouwde omgeving. Elektrificatie is een belangrijke route daarvoor en dat betekent een forse groei van de elektriciteitsvraag de komende decennia. Dat betekent dus ook dat het regelbaar vermogen moet toenemen. Dat is dus ook de paradox: hoe ambitieuzer het klimaatbeleid van Nederland, hoe sneller de elektriciteitsvraag zal toenemen en hoe groter het belang van voldoende elektriciteitsproductie. Het scenario 'Hogere Ambitie' in het rapport van TenneT laat dat ook zien.

Of marktpartijen voldoende en tijdig investeren in regelbaar vermogen, is uiteindelijk afhankelijk van de rentabiliteit van deze investeringen, de bedrijfsstrategie, politieke acceptatie, prijsontwikkelingen en de doorlooptijd van de bouw van elektriciteitsinfrastructuur. Verschillende opties zijn mogelijk om dit regelbaar vermogen CO₂-vrij te leveren: kerncentrales, biomassa (eventueel met CCS), aardgascentrales met CCS, gascentrales op waterstof en elektriciteitsopslag. Deze opties hebben verschillende karakteristieken en zijn dus ook niet zomaar uitwisselbaar.

Een CO₂-vrij elektriciteitssysteem in 2035-2040 is haalbaar als alle beschikbare technologieën ingezet worden. Ombouw van bestaande eenheden is daarvoor de belangrijkste en meest efficiënte route. Het uitsluiten van opties leidt tot een suboptimale route en dus hogere kosten. Het uitsluiten van kernenergie betekent dat er een tekort zal zijn aan technologieën die economisch geschikt zijn voor relatief veel draaiuren, waardoor andere opties met duurdere draaiuren nodig zijn en meer import van elektriciteit. Het uitsluiten van BECCS betekent ook dat als er geen negatieve emissies via BECCS worden gerealiseerd, de uitstoot in andere sectoren moet worden gerealiseerd. Tegelijkertijd is BECCS vermoedelijk een dure optie als de centrale een beperkt aantal draaiuren maakt. Hier is dus een juiste balans nodig tussen regelbaar vermogen met relatief veel draaiuren en regelbaar vermogen met relatief weinig draaiuren.

Recent publiceerde de Britse wetenschappelijke adviesraad voor het klimaatbeleid, de Climate Change Committee (CCC), een rapport hoe het elektriciteitssysteem in het Verenigd Koninkrijk in 2035 CO₂-neutraal kan zijn. In het rapport beschrijft het CCC dat een klimaatneutraal elektriciteitssysteem in 2035 mogelijk en nodig is, maar ook dat de overheid moet garanderen en organiseren dat er voldoende flexibiliteit en back-up capaciteit (regelbaar vermogen) beschikbaar is in dit elektriciteitssysteem. Het CCC schrijft:

“In a typical year, a balanced supply mix could comprise around 70% of annual generation from variable renewables (primarily offshore wind), complemented by around 20% from relatively inflexible generation such as nuclear and bioenergy with carbon capture and storage (BECCS). The remaining generation will need to come from low-carbon back-up generation (e.g. hydrogen-fired turbines and fossil gas plants with carbon capture and storage – CCS) alongside other forms of flexibility.”

De situatie in het Verenigd Koninkrijk is niet helemaal vergelijkbaar met Nederland (bijvoorbeeld t.a.v. interconnectiecapaciteit), maar deze vuistregel lijkt ook op Nederland van toepassing.

Negatieve emissies

In het Parijsakkoord hebben bijna alle landen zich gecommitteerd aan het beperken van de mondiale temperatuurstijging tot 2°C en, indien mogelijk, tot 1,5°C. Om hieraan te voldoen zijn negatieve emissies - maatregelen waarmee netto CO₂ aan de atmosfeer wordt onttrokken - vrijwel onvermijdelijk, zegt het PBL. De combinatie van bio-energie met afvang en opslag van CO₂ (BECCS) en het afvangen van CO₂ in het productieproces van biobrandstoffen hebben met afstand het grootste potentieel voor negatieve emissies in Nederland, schrijft het PBL (2018). Het PBL schrijft vervolgens ook:

“Indien de drie nieuwste kolencentrales (uit 2015 en 2016), de Amercentrale en de bestaande operationele gascentrales worden omgebouwd tot biomassa- of biogascentrales dan leidt dit tot een zeer groot technisch potentieel voor negatieve emissies van rond de 30 Mton CO₂ per jaar. Binnen de huidige regeringsplannen en ook op basis van recente PBL-studies lijkt het open houden van de centrales die nu op kolen stoken echter geen logische keuze, maar bezien vanuit het perspectief van de genoemde (mondiale) noodzaak van negatieve emissies, zouden ze mogelijk toch een rol kunnen spelen in de overgangsfase van de energietransitie in Nederland.”

Daaraan kan worden toegevoegd dat Nederland ook de morele verplichting heeft om mee te werken aan de verwijdering van tenminste een deel van alle CO₂ uit de atmosfeer die wij de afgelopen decennia hebben geproduceerd.

Het CDA heeft in een motie het kabinet gevraagd of een onderzoeksprogramma gericht op de ontwikkeling van technieken en ketens die leiden tot negatieve CO₂-emissie wenselijk is. Het kabinet heeft vervolgens een Quickscan laten opstellen. In deze quickscan wordt een overzicht gegeven van opties voor negatieve emissies. Daarnaast wordt ook beschreven dat in het Europese klimaatdoel van 55% in 2030 ook een doel voor negatieve emissies ligt besloten. Ook in 2050 zal Nederland moeten bijdragen aan negatieve emissies (13-27 Mton per jaar). Om deze doelen te kunnen realiseren, moet Nederland nu al aan de slag, omdat anders sommige opties niet meer beschikbaar zijn in 2030.

Opties

Wat zijn de opties voor de huidige kolencentrales en/of de locaties van deze centrales? Er zijn verschillende opties. Of deze opties daadwerkelijk realistisch zijn, hangt af van een veelheid van factoren, zoals de technische mogelijkheden, de businesscase, de bereidheid van de exploitanten te investeren, de politieke steun voor deze opties, enzovoorts.

SMR's

SMR's zijn kleine kernreactoren die met in de fabriek gefabriceerde units eenvoudig kunnen worden verscheept en geïnstalleerd. Deze centrales kunnen op plekken worden gezet waar grote kerncentrales niet passen en op die manier op meer plekken worden ingezet die gunstig zijn voor het elektriciteitsnet. SMR's kunnen namelijk op locaties worden geplaatst waar een grote reactor niet gebouwd kan worden, zijn flexibeler in te zetten als regelbaar vermogen en kunnen makkelijker – en dichter bij afnemers – in worden gepast in het energiesysteem. De locatie van een (voormalige) kolencentrale zou daarom een geschikte plek kunnen zijn voor het realiseren van een SMR in Nederland. Ook de beschikbaarheid van koelwater is een voordeel.

Er wordt door verschillende bedrijven hard gewerkt aan nieuwe ontwerpen. De meest kansrijke ontwerpen lijken de SMRs van GE Hitachi, Rolls Royce en NuScale. Maar ook partijen als Last Energy en X-energy staan in de belangstelling. In verschillende landen wordt gekeken naar het bouwen van een SMR op locaties van kolencentrales. Op deze locaties is immers de infrastructuur aanwezig, de leveringszekerheid kan op peil blijven en ook het personeel kan mogelijk aan het werk blijven. In Roemenië wordt bijvoorbeeld gewerkt aan een aantal SMRs op de locatie van een kolencentrale.

Het U.S. Department of Energy (DOE) publiceerde in november een rapport waarin wordt aangetoond dat honderden locaties van kolencentrales kunnen worden omgebouwd naar plekken waar kerncentrales gebouwd kunnen worden. En het Nuclear Energy Agency heeft recent een rapport (dashboard) gepubliceerd waarin de voortgang van 21 kansrijke reactorontwerpen wordt beschreven. Ook in dit rapport wordt gewezen op het benutten van de locaties (en infrastructuur) van kolencentrales voor de bouw van SMRs. Wereldwijd wordt serieus gekeken naar deze optie, maar in Nederland krijgt dit nog onvoldoende aandacht.

De bouwtijd en de kosten van SMRs zijn nog onzeker, ook dat moet gezegd worden. Naar verwachting zullen de doorlooptijden van deze SMRs korter zijn dan van conventionele kerncentrales. Tegelijkertijd zijn de SMRs nog in ontwikkeling en is grootschalige uitrol pas na 2030 voorzien. SMRs kunnen niet alleen schone elektriciteit leveren, maar ook warmte en waterstof. Daarom zijn SMRs geschikt om in nabijheid van industriële clusters gebouwd te worden. Nederland kan ervoor kiezen om op een of meerdere locaties al te starten met de ontwikkeling van een SMR, wellicht als eerste demonstratieproject. De locatie van Uniper op de Maasvlakte lijkt hiervoor een geschikte locatie.

BECCS

Door gebruik te maken van bio-energie gecombineerd met CO₂-afvang en -opslag oftewel BECCS (Bio-Energy with Carbon Capture and Storage) kunnen negatieve emissies worden gerealiseerd. Momenteel wordt al biomassa bijgestookt in

kolencentrales, maar de CO₂-uitstoot wordt daarbij nog niet afgevangen en opgeslagen. De bestaande kolencentrales zijn geschikt (te maken) voor deze techniek, maar om BECCS te realiseren zijn investeringen nodig die zonder zekerheid over de toekomst van de centrales niet zullen worden gedaan. Daarnaast liggen er mogelijkheden om in plaats van/naast houtige biomassa gebruik te maken van andere soorten biomassa zoals bagasse (een reststroom uit suikerriet).

BECCS telt mee volgens de emissierekeningmethode van de UNFCCC. In het EU ETS wordt BECCS nog niet beloond, hoewel de richtlijn er wel een haakje voor bevat. Belangrijke randvoorwaarde voor BECCS in Nederland is dat de biomassa moet voldoen aan strenge duurzaamheidscriteria. De Renewable Energy Directive (RED) van de EU bevat deze strenge duurzaamheidscriteria. De RED staat het per 2027 niet meer toe om subsidie te geven voor het gebruik van houtige biomassa voor uitsluitend elektriciteitsopwekking, maar BECCS is daarvan vrijgesteld.

In Nederland zetten we in op een zo'n hoogwaardige toepassing van biograndstoffen (groene chemie). Grootschalige toepassing van BECCS zou niet passen in het energiebeleid dat is ingezet, maar toch is het goed verdedigbaar en juist logisch om het ombouwen van één of twee kolencentrales naar BECCS te overwegen: we hebben immers negatieve emissies nodig, de centrales kunnen zorgen voor voldoende leveringszekerheid en naar verwachting zal BECCS een kosteneffectieve vorm van CO₂-vrij regelbaar vermogen zijn.

Daarnaast is het belangrijk dat we een infrastructuur opbouwen om 'groene' koolstof af te vangen om (samen met waterstof) te kunnen gebruiken voor hoogwaardige chemische producten. We kunnen geen groene chemie opbouwen zonder deze groene koolstof. BECCS is dus ook de wegbereider voor BECCUS, Bio-Energy with Carbon Capture, Utilisation or Storage. De combinatie van CO₂-afvang uit hernieuwbare biograndstoffen met het gebruik daarvan voor groene chemie is een hoogwaardige toepassing van biomassa en noodzakelijk voor een groene, circulaire economie. Het lijkt realistisch dat BECCS voor 2030 gerealiseerd kan zijn, mits snel wordt begonnen met de voorbereiding. Het ligt daarbij voor de hand om deze installaties te realiseren op plekken waar ook de afnemers van de groene koolstof zitten.

In opdracht van de NVDE heeft TNO een rapport geschreven over de weg naar CO₂-vrije elektriciteit in 2040. TNO trekt twee conclusies: het ombouwen van bestaande centrales is een belangrijke en kosteneffectieve stap, en het uitsluiten van BECCS maakt deze opgave moeilijker en duurder. Als er waarde wordt toegekend aan negatieve emissies (en negatieve emissies zijn nodig), dan is het gebruik van BECCS een aantrekkelijke en kosteneffectieve optie. TNO schrijft:

“Ook ombouw van het bestaande kolengestookt vermogen naar biomassa biedt ook een significant en kosteneffectief potentieel voor CO₂-vrij regelbaar opwekvermogen. Gegeven het huidige perspectief voor deze technologie en de lopende discussie over dergelijke toepassing van biomassa, lijkt de besluitvorming af

te koersen op sluiting. In de afweging zou echter ook rekening gehouden moeten worden met de bijdrage die deze optie in bredere zin kan leveren door toepassing van CCS (negatieve CO₂-emissies) en CCU (bron van biogene CO₂ voor synfuel productie). Ombouw van de moderne installaties in de Nederlandse context, in nabijheid van CCS systemen of toekomstige synfuel ketens, vormen dan mogelijk een aantrekkelijke optie. Waardering van het potentieel voor realisatie van negatieve CO₂-emissies vergt echter dat er binnen het ETS-methodiek ook rekening mee wordt gehouden."

Recent is ook het IBO Klimaat gepubliceerd. Ook hierin worden negatieve emissies en BECCS als mogelijke maatregelen genoemd.

Betekent de toepassing van BECCS dat er toch extra wordt ingezet op biomassa voor elektriciteitsproductie? Dat hoeft niet. De CO₂-uitstoot door biomassa bij de energievoorziening was in 2020 6,2 Mton. Door BECCS op één of meerdere bestaande centrales kan, zonder forse groei van het gebruik van biomassa in de elektriciteitsproductie, relatief veel en snel negatieve emissies worden gerealiseerd.

Nieuwe gascentrales met CCS, waterstof of groen gas

Op de locaties van de kolencentrales kunnen ook nieuwe gascentrales worden gebouwd. Dat kunnen gascentrales zijn op waterstof, aardgas in combinatie met CCS of groen gas (eventueel in combinatie met CCS voor negatieve emissies). Gascentrales op waterstof kunnen draaien op groene of blauwe waterstof. Gascentrales kunnen flexibel elektriciteit produceren, maar de kosten van de draaiuren zijn relatief hoog. Groen gas zal beperkt beschikbaar en waterstof de komende jaren nog relatief duur zijn.

Energyhubs

De locaties kunnen ook worden omgevormd in zogenaamde energy hubs, waar verschillende vormen van energieopwekking, -conversie en -opslag, en productie van groene grondstoffen plaatsvinden. Bijvoorbeeld door het plaatsen van batterijen die het elektriciteitsnet in balans houden, elektrolyzers voor de productie van waterstof, gascentrales voor de productie van stoom voor omliggende bedrijven, en elektrische boilers. Op verschillende plekken in de wereld worden zulke projecten overwogen.

Plannen voor de huidige kolencentrales

De exploitanten van de vier kolencentrales (Onyx, RWE, Uniper) hebben zelf verschillende plannen ontwikkeld voor de toekomst van hun kolencentrales. Er is gesproken met deze exploitanten en onderstaande informatie is aangeleverd (en door ons samengevat).

Uniper, Maasvlakte

De MPP3 kolencentrale levert op dit moment circa 7% van de Nederlandse elektriciteitsvraag. Ook levert de centrale stoom aan de omliggende industrie en verwerkt industriële reststromen van de omliggende industrie. In de centrale wordt ook het (dierlijk) afval van Rendac verwerkt.

Uniper wil de kolencentrale in 2030 sluiten, vanwege het verbod op kolen. Op dit moment draait de MPP3 op een brandstofmix van kolen, biomassa en reststromen zoals diermeel. Uniper ziet geen alternatief gebruik van MPP3 per 2030.

Uniper heeft echter wel ambitieuze plannen voor de locatie. De strategie van het bedrijf: in 2035 CO₂-neutraal energie produceren. Op de locatie wil Uniper:

- 100 MW electrolyse voor groene waterstof per circa 2026, uit te bouwen tot een totaal van 500 MW electrolyse in 2030
- Elektrische stoomketel (e-boiler) 100 MW voor productie van groene stoom en systeemintegratie offshore wind
- Gascentrale (CCGT) voor de opwek van duurzame stoom voor industriële klanten (waterstof ready)
- Sustainable aviation fuel (test) installatie (Zenid)

De locatie heeft voor meer dan 2GW aan aansluitcapaciteit en die zal benut worden voor elektrolyse.

Op dit moment wordt in de MPP3 20% tot 40% niet-kolenbrandstoffen meegestookt (biomassa, diermeel, reststoffen uit de industrie). MPP3 kan in technische zin tot maximaal 80% biomassa en 20% kolen stoken, maar dit vergt verdere investeringen. Uniper ziet daar op dit moment geen heil in, o.a. vanwege het beperkte draagvlak daarvoor. Volledige ombouw naar 100% biomassa en toepassing van CCS wordt economisch niet rendabel geacht en wordt niet overwogen.

Uniper heeft nog geen concrete plannen voor de bouw van een SMR. In Zweden onderzoekt Uniper de haalbaarheid van een SMR. Een SMR zou passen binnen de infrastructuur van de Maasvlakte. Een SMR kan elektriciteit en warmte produceren en aansluiting op een warmtenet zou een interessante optie kunnen zijn. Ook een stoomnet aangesloten op een SMR binnen het havengebied is een interessante optie die onderzocht kan worden.

Uniper geeft aan dat voor de realisatie van haar plannen een combinatie nodig is van subsidie en het op orde zijn van een aantal randvoorwaarden, zoals de waterstof-backbone, opslagcapaciteit, aanlanding offshore wind en het regelgevend kader voor een goed functionerende markt van low-carbon oplossingen en waterstof.

RWE, Eemshaven

In deze kolencentrale wordt op dit moment ca. 15% biomassa bijgestookt. Het is met aanvullende investeringen technisch gezien mogelijk om naar 100% te gaan en concepten daarvoor worden momenteel uitgewerkt door de exploitant.

Op deze locatie is circa 1600MW aan aansluitcapaciteit aanwezig. De exploitant wil deze capaciteit ook in de toekomst gebruiken door een energy hub te ontwikkelen waarin groene elektronen en groene moleculen (H₂ en CO₂) worden geproduceerd. Daarmee zullen de belangrijkste producten van de deze locatie in de toekomst negatieve emissies en groene CO₂ als input voor de industrie zijn. Het geschatte potentieel aan negatieve emissies op deze locatie is 8-10 Mton per jaar, waarbij tegelijkertijd 1100 tot 1200 MW aan regelbare elektriciteit en warmte kan worden geleverd.

RWE, Geertruidenberg

De Amercentrale zal vanaf 2024 overgaan naar 100% biomassa, zodra de daarvoor nodige modificaties van de installatie gereed zijn. Het is daarbij wellicht ook mogelijk om tot een bepaald percentage (o.a. afhankelijk van de type biomassa / brandstof) andere biomassa dan houtige biomassa te gebruiken. Naar verwachting zal het echter niet mogelijk zijn om voor 100% over te schakelen op een andere vormen van biomassa.

Op deze locatie is circa 600 MW aan aansluitcapaciteit aanwezig. Net als in de Eemshaven verwacht de exploitant ook op deze locatie in de toekomst vooral negatieve emissies en groene CO₂ als input voor de te vergoeden industrie te produceren. Het geschatte potentieel aan negatieve emissies op deze locatie is 3-4 Mton per jaar, waarbij tegelijkertijd nog zo'n 400 MW aan regelbare elektriciteit en warmte kan worden geproduceerd.

Onyx Power, Power Plant Rotterdam

In de Onyx kolencentrale op de Maasvlakte wordt op dit moment geen biomassa bijgestookt. De exploitant ontwikkelt plannen om nog voor 2030 over te schakelen op 100% biomassa. De verwachting is dat in deze centrale vanaf eind 2024 tussen de 20% en 40% biomassa kan worden bijgestookt en vanaf 2026 tussen de 50% en 75%, waarna volledige conversie naar biomassa in 2028 kan plaatsvinden. Hierbij worden ook de mogelijkheden onderzocht om niet houtige biomassa te gebruiken (agri-fuels) zoals bagasse, olijfresiduen en zonnebloemomhulsels.

Met een volledige conversie naar biomassa i.p.v. kolen wordt naar schatting 3 Mton aan CO₂-uitstoot gereduceerd. Daarnaast zijn er ook mogelijkheden om aan te sluiten op een warmtenet om tot 500MW aan warmte te leveren. Na een volledige conversie naar biomassa wordt het ook mogelijk om BECCS te ontwikkelen bij deze centrale, waarmee nog een extra reductie van 3 Mton CO₂ kan worden gerealiseerd.

De infrastructuur die daarbij nodig is voor het transporteren en opslaan van CO₂ wordt in de komende jaren ontwikkeld. Zo is de Porthos buisleiding naar verwachting in 2025 gereed voor het transport van CO₂. Om de mogelijkheid voor BECCS te kunnen realiseren geeft Onyx aan voorspelbaar en stabiel Europees en Nederlands overheidsbeleid en financiële steun voor zowel de investeringen als de exploitatie nodig te hebben.

Op de locatie van de Onyx-centrale is 1100 MW aan aansluitingscapaciteit beschikbaar. Daarnaast is ook negen hectare aan grond beschikbaar voor het ontwikkelen van een CO₂-arme waterstoffabriek (low carbon hydrogen autothermal reforming). Uit een in 2022 uitgevoerde haalbaarheidsstudie bleek de locatie zeer geschikt te zijn voor een dergelijk project en Onyx is van plan om dit project snel verder te ontwikkelen en daar vervolgens SDE-subsidie voor aan te vragen. Naar verwachting kan met deze fabriek vanaf 2028 400 Kton aardgas per jaar worden vervangen door CO₂-arme waterstof (LCH), waarmee een CO₂-reductie van of 2,5 Mton per jaar kan worden gerealiseerd. Om deze fabriek te kunnen realiseren, noemt Onyx voorspelbaar en stabiel overheidsbeleid op het gebied van CO₂-arme waterstof en financiële steun voor het CCS-deel als randvoorwaarden.

Gesloten kolencentrales

De afgelopen jaren is een aantal oudere kolencentrales gesloten. Op deze locaties is meestal een hoogspanningsaansluiting aanwezig. Het is daarom belangrijk ook naar deze plekken te kijken voor de mogelijkheden voor elektriciteitsproductie en energyhubs. Vattenfall wil bijvoorbeeld de locatie van de Hemwegcentrale in de toekomst gebruiken voor de productie van alternatieve brandstoffen als groene waterstof en synthetische kerosine.

Aanbevelingen

1. Het kabinet moet met de drie exploitanten van de vier kolencentrales een maatwerkafpraak maken over de toekomst van de centrales en/of de locatie van deze centrales. Deze locaties mogen niet verloren gaan voor de energietransitie en de leveringszekerheid van elektriciteit. Opties zijn: nieuwe gascentrales op basis van waterstof, BECCS en SMRs. Ook TenneT moet in haar planning rekening houden met het blijvend gebruik van deze locaties. Ook de locaties van de kolencentrales die reeds gesloten zijn, moeten in deze afspraken worden betrokken.
2. Er moet een programma komen voor negatieve emissies inclusief een doelstelling: 10 Mton in 2030. Dat betekent dat er ook snel meer duidelijkheid moet komen over de technologieën die daarvoor in aanmerking komen, de wijze van meetellen (certificaten voor negatieve emissies) en de vergoeding die daarvoor ontvangen wordt. BECCS moet onderdeel uitmaken van de

technologieën die in aanmerking komen. Negatieve emissies moeten mee gaan tellen in het Europese Emissiehandelssysteem.

3. De meest effectieve manier om op korte termijn al te starten met negatieve emissies en deze een substantiële rol te laten spelen in 2030, is het uitrusten van tenminste één (maar meerdere is ook mogelijk) centrales met CCS in combinatie met biomassa (BECCS). Hiermee wordt netto CO₂ uit de atmosfeer verwijderd. De gebruikte biomassa moet aan strenge duurzaamheidscriteria voldoen. De centrale in de Eemshaven lijkt het meest geschikt voor deze optie, maar ook de Amercentrale en Power Plant Rotterdam kunnen geschikt worden gemaakt. Het gebruik van BECCS hoeft overigens niet tot een forse groei van het gebruik van biomassa voor elektriciteitsproductie te leiden (ten opzichte van de huidige volumes).
4. De subsidieregeling voor CO₂-vrije gascentrales moet niet alleen gericht zijn op ombouw van bestaande gascentrales, maar ook nieuwbouw van gascentrales en eventueel ombouw van kolencentrales naar 100% biomassa plus CCS (BECCS).
5. Het kabinet moet een plan maken hoe er voldoende regelbare CO₂-vrije capaciteit beschikbaar is de komende jaren en welk vergoedingsmechanisme daarvoor wordt gebruikt. Gedacht kan worden aan het opzetten van een capaciteitsmarkt, waarbij verschillende varianten mogelijk zijn. Het inrichten van een capaciteitsmarkt is een mogelijkheid om de businesscase voor het behouden van de locaties van de kolencentrales rond te krijgen. Uiteraard moet de vergoeding passend zijn in relatie tot de kosten van ombouw en instandhouding. Het is ook een optie om voor deze regelbare capaciteit tenders uit te schrijven, zoals Duitsland van plan is.
6. Op één of twee locaties kunnen één of meerdere SMRs ontwikkeld worden. De Maasvlakte is een geschikte locatie en de locatie van Uniper zou daarvoor mogelijk in aanmerking komen.
7. Leveringszekerheid moet een integraal onderdeel zijn van het Plan Nationaal Energiesysteem. TenneT moet meerdere scenario's uitwerken voor na 2030 en op basis daarvan moet het kabinet een keuze maken hoeveel regelbaar vermogen beschikbaar moet zijn de komende jaren/decennia. Dat betekent dat voor de leveringszekerheid ook veel verder dan 2030 gekeken moet worden, minstens 15 of 20 jaar vooruit. Oplossingen vragen immers om een lange doorlooptijd. Ook is het belangrijk dat de ontwikkelingen en discussies over het elektriciteitssysteem in de ons omliggende landen zeer nauwgezet gevolgd worden; de plannen van Duitsland en België raken direct de leveringszekerheid van het Nederlandse energiesysteem. Nederland moet zich niet te afhankelijk maken qua leveringszekerheid van andere landen.

8. In Europa moet Nederland pleiten voor een betere afstemming van de elektriciteitsproductie van lidstaten. Nederland is op weg om 25% van de elektriciteitsproductie te exporteren. Dat betekent ook dat andere landen gebruik maken van de Nederlandse productiecapaciteit, maar de uitstoot van broeikasgassen komen op de rekening van Nederland.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

RWE/Uniper/Onyx Power
T.a.v de heer M. Tabak, mevrouw D. Rietveld en
P. Feldhaus
P/a Postbus 8642
3009 AP ROTTERDAM

Kenmerk: 202500493

Den Haag, 2 december 2025

Geachte heer Tabak, mevrouw Rietveld en Feldhaus,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoopachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

202500494

Groningen, 26 november 2025

Betreft: mobiliteitspunten vanuit Noord Nederland.

Geachte heren Jetten en Bontenbal, Beste Rob en Henri,

Vandaag in de Statencommissie van de provincie Groningen hebben de fracties van D66 en het CDA, naar aanleiding van interrupties, toegezegd om jullie beiden te benaderen over het belang van drie samenhangende dossiers voor Noord-Nederland: de Lelylijn, de Nedersaksenlijn en het knooppunt Meppel. Daarnaast willen wij in samenhang hiermee het Deltaplan voor het Noorden onder uw aandacht brengen.

Voor Noord-Nederland zijn goede, robuuste OV-verbindingen geen luxe, maar een randvoorwaarde voor een toekomstbestendige regio. Het gaat om bereikbaarheid van werk, onderwijs en zorg, om het kunnen realiseren van de woningbouwopgave en om een sterke economie. De Lelylijn, de Nedersaksenlijn en een goed functionerend knooppunt Meppel vormen daarin samen de ruggengraat.

De Lelylijn en de Nedersaksenlijn en het knooppunt Meppel zijn voor ons geen op zichzelf staande projecten, maar onderdelen van één groter verhaal: het beter verbinden van Noord-Nederland met de rest van het land én met Noordwest-Duitsland en vice versa. Dit gaat over reistijdwinst, maar zeker ook over betrouwbaarheid, robuustheid van het netwerk en het ontsluiten van regio's die nu onvoldoende profiteren van economische groeikansen.

Wij vragen jullie om in gezamenlijkheid, als politieke en bestuurlijke leiders op landelijk niveau, deze samenhang ook in Den Haag nadrukkelijk mee te nemen in de formatie.

Specifiek voor de Nedersaksenlijn is voor ons van groot belang dat de fasering recht doet aan het werk dat in de regio al is verzet en aan de verwachtingen die zijn gewekt. In Groningen is al jaren ingezet op de ontwikkeling van de spoorverbinding Veendam–Stadskanaal.

In 2019 is hierover een besluit genomen in Provinciale Staten en er is al toegewerkt naar realisatie van de halte Stadskanaal rond 2024. Met andere woorden: in politiek en bestuurlijk opzicht was het nadrukkelijk de bedoeling om juist dit deel van de Nedersaksenlijn als eerste stap te realiseren.

Wij vragen u daarom om er in de landelijke besluitvorming, en in het MIRT-proces, voor te zorgen dat het traject Veendam–Stadskanaal als prioritaire eerste fase van de Nedersaksenlijn wordt gepositioneerd. Daarmee wordt recht gedaan aan eerdere afspraken en aan de regio's die al jarenlang wachten op deze verbinding.

Het knooppunt Meppel is in onze optiek een belangrijke schakel voor de ontsluiting van heel Noord-Nederland. Wat hier aan capaciteit, doorstroming en betrouwbaarheid wordt geregeld, werkt direct door naar Groningen, Drenthe, Friesland en verder richting Randstad en Duitsland.

Wij vragen u om in de landelijke afwegingen expliciet oog te hebben voor de versterking van dit knooppunt, zodat toekomstige investeringen in Lelylijn en Nedersaksenlijn ook daadwerkelijk renderen in een robuust netwerk en niet vastlopen op knelpunten in de infrastructuur.

Ten slotte willen wij het Deltaplan voor het Noorden onderstrepen als het integrale kader waarbinnen deze projecten thuishoren. Het Deltaplan verbindt de opgaven rond wonen, energie, klimaat, natuur, economie en arbeidsmarkt met elkaar. Zonder stevige investeringen in bereikbaarheid, waaronder de drie genoemde elementen, blijft een groot deel van dit potentieel onbenut.

Wij doen daarom een nadrukkelijke oproep om de Lelylijn, de Nedersaksenlijn (met prioriteit voor Veendam–Stadskanaal) en het knooppunt Meppel expliciet en samenhangend te verankeren in de nationale programmering en financiering.

Vanzelfsprekend denken wij graag mee over de wijze waarop we vanuit Noord-Nederland constructief kunnen bijdragen aan verdere uitwerking op deze punten en natuurlijk ook andere zaken die van belang zijn voor Noord-Nederland.

Vanuit Groningen wensen wij jullie veel wijsheid en succes met de verdere formatie.

Met vriendelijke groet,

Paula Benjamins-van Oudheusden
Fractievoorzitter D66 Provinciale Staten Groningen

Robert de Wit
Fractievoorzitter CDA Provinciale Staten Groningen

Floor Buigel
Statenlid D66 Provinciale Staten Groningen

Kristel Rutgers
Statenlid CDA Provinciale Staten Groningen

#0000#00#X0X0E8X# - JJ6XZ

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Provincie Groningen
T.a.v. Fractievoorzitters D66 en CDA Provinciale Staten Groningen
Postbus 610
9700 AP Groningen

Kenmerk: 202500495

Den Haag, 2 december 2025

Geachte Fractievoorzitters D66 en CDA,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoopachtend

Sybrand Buma
Informatieur